

KAHRAMANMARAŞ İSTİKLAL ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Cilt 3. Sayı 1. Haziran 2025

2025/3/1

KİÜ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Menderes Mah. Cumhuriyet Bulvarı 46036. Sokak
No:7 46100 Dulkadiroğlu/Kahramanmaraş

+90 (344) 400-10 00

sosbil@istiklal.edu.tr

Web:www.istiklal.edu.tr/sbd

Issn:3023-5091

EDİTÖRDEN

Değerli Araştırmacılar ve Okuyucular,

Kahramanmaraş İstiklal Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin Haziran sayısına hoş geldiniz. Bu özel sayımızda, sosyal bilimlerin geniş yelpazesinde yer alan araştırma ve incelemeleri sizlerle buluşturmanın heyecanını yaşıyoruz. Dergimizin bu sayısında yer alan makaleler, sosyal bilimlerin dinamik ve sürekli gelişen yapısını gözler önüne sermektedir.

Bu sayımızda, çeşitli disiplinlerden gelen özgün araştırma makaleleri ile birlikte, toplumsal sorunlara çözüm önerileri sunan çalışmalar ve kavramsal tartışmalara yer verilmiştir. Her biri, akademik dünyaya ve toplumumuza değerli katkılar sunan bu çalışmalar, bilgiye dayalı bir toplum inşa etme çabalarımıza ışık tutmaktadır.

Dergimizin yayın sürecinde, titizlikle çalışarak katkı sunan değerli yazarlarımıza, özverili hakemlerimize ve editörlerimize en içten teşekkürlerimizi sunuyorum. Ayrıca, dergimizi takip eden ve destekleyen siz değerli okuyucularımıza da şükranlarımı iletmek isterim. Sizlerin ilgisi ve geri bildirimleri, bizleri daha iyiyi başarma yolunda motive etmektedir.

Bu vesileyle, Haziran sayımızın sosyal bilimler alanında yeni ufuklar açmasını ve bilimsel araştırmalara ilham kaynağı olmasını temenni ediyorum. Gelecek sayılarda da siz değerli okuyucularımızla birlikte olmayı diliyor, sağlıklı ve başarılı günler geçirmenizi umuyorum.

Prof. Dr. Burcu ERŞAHAN

KİÜ Sosyal Bilimler Dergi Editörü

Haziran 2025, Kahramanmaraş

TAKDİM

Okuyucularımız,

Kahramanmaraş İstiklal Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin Haziran sayısına hoş geldiniz. Bu sayıda, sosyal bilimlerin farklı alanlarında gerçekleştirilen özgün araştırmalara yer vererek, bilim dünyasına katkıda bulunmayı amaçlıyoruz. Amacımız, akademik bilgi birikimine ve toplumsal sorunların çözümüne yönelik bilimsel çalışmaları desteklemek ve paylaşmaktır.

Bu sayımızda, toplumun güncel meselelerine ışık tutan makalelerden, tarihi ve kültürel incelemelere, sosyolojik analizlerden, ekonomik değerlendirmelere kadar geniş bir yelpazede çalışmaları okuyucularımızla buluşturuyoruz. Her biri alanında uzman akademisyenler tarafından kaleme alınan bu çalışmalar, sosyal bilimlerin derinlemesine incelenmesine ve anlaşılmasına katkıda bulunmayı hedeflemektedir.

Haziran sayımızın yayınlanmasında emeği geçen tüm yazarlarımıza, hakemlerimize ve editörlerimize teşekkür ediyoruz. Ayrıca, dergimizi takip eden siz değerli okuyucularımıza da teşekkürlerimizi sunarız. Bilimsel bilgiye olan ilginiz ve katkılarınız, dergimizin gelişmesine ve zenginleşmesine olanak sağlamaktadır.

Dergimizin bu sayısının, siz değerli okuyucularımıza yeni perspektifler kazandırmasını ve sosyal bilimlere olan ilginizi daha da artırmasını diliyoruz.

Prof. Dr. İsmail BAKAN
Rektör
Kahramanmaraş İstiklal Üniversitesi

Cilt: 3, Sayı: 1

KİÜ Sosyal Bilimler Dergisi
KIU Journal of Social Sciences

Sayı –1 • Haziran 2025

ISSN: 3023-5901

Sahibi

İsmail BAKAN (KİÜ Rektörü)

Baş Editör

Burcu ERŞAHAN (KİÜ Rektör Yardımcısı)

Editör

Emre Emrullah BOĞAZLIYAN

Editör Yardımcısı

Hasan Çağlar BAŞOL

Alan Editörleri

İnci Fatma KURTULGAN, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Türkiye
Oktay DUMANKAYA, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Türkiye
Haluk AŞAR, Erciyes Üniversitesi Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Türkiye
Emin TOROĞLU, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Türkiye
Esra AĞYAR, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Türkiye
Arslan DURDU, Kahramanmaraş İstiklal Üniversitesi, Türkiye
Melike SOMUNCU, Kahramanmaraş İstiklal Üniversitesi, Türkiye
İlker ÖZDEMİR, Çukurova Üniversitesi, Türkiye
Ergün KARA, Osmaniye Korkutata Üniversitesi, Türkiye

Dil Editörleri

Melike Sultan ÇİÇEKLER, Kahramanmaraş İstiklal Üniversitesi, Türkiye
İpek TAŞDEMİR, Kahramanmaraş İstiklal Üniversitesi, Türkiye

Teknik-Mizanpaj Editör

Emre Emrullah BOĞAZLIYAN, Kahramanmaraş İstiklal Üniversitesi, Türkiye

İstatistik Editörü

Emre Emrullah BOĞAZLIYAN, Kahramanmaraş İstiklal Üniversitesi, Türkiye

Sekreter

Aslı SAYGI, Kahramanmaraş İstiklal Üniversitesi, Türkiye

Danışma Kurulu

Arif SARIÇOBAN, Selçuk Üniversitesi, Türkiye
Yakup POYRAZ, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Türkiye
Aslı ASLAN, Mersin Üniversitesi, Türkiye
Ayhan DOĞAN, Gaziantep Üniversitesi, Türkiye
Şener YILDIRIM, Mersin Üniversitesi, Türkiye
Marella BODUR ÜN, Çukurova Üniversitesi, Türkiye

Sayı – 1, Haziran, 2025

İçindekiler

- 7 **İsmail BAKAN & Burcu ERŞAHAN & Hatice ÇULLU**
Araştırma Makalesi / İŞGÖREN SESLİLİĞİ VE ÖRGÜTSEL GÜVEN ALGISININ ÖRGÜTSEL BAĞLILIK ÜZERİNE ETKİSİ: ALAN ARAŞTIRMASI
- 22 **Hatice Seçil FETTAHLIOĞLU & Zeliha ÇAKIROĞLU**
Araştırma Makalesi / ENTROPİ TEMELİNDE TOPSIS VE MULTİ-MOORA YÖNTEMLERİYLE PERFORMANSIN DEĞERLENDİRİLMESİ: GIDA İŞLETMESİNDE BİR ARAŞTIRMA
- 36 **Yalın KILIÇ**
Araştırma Makalesi / TÜRKİYE'DE İŞGÜCÜNÜN EĞİTİMSEL EŞİTSİZLİĞİN GELİŞİMİ: E-GİNİ KATSAYISI ÇERÇEVESİNDE BİR DEĞERLENDİRME
- 47 **Aydın YAZĞAN**
Derleme Makale / TİNİN FENOMENOLOJİSİ'NİN ÖN SÖZÜ ÜZERİNE BİR İNCELEME
- 60 **Bilal BOZKURT**
Derleme Makale / TARİHTE TÜRK-FRANSIZ İLİŞKİLERİ VE HATAY MESELESİ

İŞGÖREN SESLİLİĞİ VE ÖRGÜTSEL GÜVEN ALGISININ ÖRGÜTSEL BAĞLILIK ÜZERİNE ETKİSİ: ALAN ARAŞTIRMASI

THE EFFECT OF EMPLOYEE VOICE AND ORGANIZATIONAL TRUST PERCEPTION ON ORGANIZATIONAL COMMITMENT: A FIELD STUDY

İsmail Bakan ¹ | Burcu Erşahan ² | Hatice Çullu ³

Makale Bilgisi Öz

¹ Prof. Dr., KSÜ, İİBF,
Kahramanmaraş/Türkiye
ORCID: [0000-0001-7533-4724](https://orcid.org/0000-0001-7533-4724)
Mail: ibakan63@hotmail.com

² Prof. Dr., KSÜ, İİBF,
Kahramanmaraş/Türkiye
ORCID: [0000-0003-2546-0567](https://orcid.org/0000-0003-2546-0567)
Mail: bersahan@ksu.edu.tr

³ Yüksek Lisans Öğrencisi, KSÜ,
SBE, Kahramanmaraş/Türkiye
ORCID: [0009-0003-5248-7439](https://orcid.org/0009-0003-5248-7439)
Mail: haticecullu@ksu.edu.tr

Corresponding Author:
Hatice Çullu

DOI: [10.5281/zenodo.15773686](https://doi.org/10.5281/zenodo.15773686)

Ay/ Yıl: Haziran/ 2025
Cilt:3
Sayı:1

Citation:
Bakan, İ., Erşahan, B., & Çullu, H.
(2025). İşgören Sessliliği ve Örgütsel
Güven Algısının Örgütsel Bağlılık
Üzerine Etkisi: Alan Araştırması.
KİÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 3(1), 7-20.
<https://doi.org/10.5281/zenodo.15773686>

İşgören sessliliği ve örgütsel güven, çalışanların örgütsel bağlılık düzeylerini derinden etkileyen temel unsurlardır. İşgören sessliliği, çalışanların düşüncelerini, görüşlerini ve kaygılarını açıkça dile getirebildikleri bir ortamı temsil eder. Böyle bir ortam, çalışanların değerli olduklarını hissetmelerine ve örgütün karar süreçlerinde rol oynadıklarına inanmalarına katkı sağlar. Örgütsel güven ise çalışanların yöneticilere ve kurumsal yapıya duyduğu güveni ifade ederek, iş birliği, şeffaflık ve adalet algısını pekiştirir. Örgütsel bağlılık, çalışanların bir örgüte duygusal, zihinsel ve davranışsal olarak ne ölçüde bağlandıklarını ifade eder. Bu kavram, bireylerin örgütün hedeflerini benimsemeleri, örgütte kalma istekleri ve örgüt için çaba gösterme eğilimleriyle doğrudan ilişkilidir. Bağlılık düzeyi yüksek olan çalışanlar genellikle daha motive ve üretken olurken, düşük bağlılık iş tatminsizliği ve çalışan devrinin artması gibi sorunlara yol açabilir. Bu nedenle, örgütsel bağlılık, hem bireylerin memnuniyeti hem de örgütün genel performansı açısından büyük bir öneme sahiptir. Bu çalışmanın amacı, işgören sessliliği ve örgüte duyulan güvenin örgütsel bağlılık üzerindeki etkisinin araştırılmasıdır. Bu amaçla gerçekleştirilen alan araştırma verileri anket tekniğiyle toplanmıştır. Anketler, Türkiye'nin Akdeniz bölgesinde faaliyet gösteren bir üniversitede çalışan idari personele uygulanmıştır. Dolayısıyla, araştırma verileri, üniversitede görev yapan 297 idari personelden elde edilmiştir. Anket verileri SPSS programı kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, işgören sessliliği ve örgütsel güvenin, örgütsel bağlılığın alt boyutları üzerinde olumlu bir etki yarattığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İşgören Sessliliği, Örgütsel Güven, Örgütsel Bağlılık.

Abstract

Employee voice and organizational trust are key elements that deeply affect employees' organizational commitment levels. Employee voice represents an environment where employees can openly voice their thoughts, opinions, and concerns. Such an environment contributes to employees feeling valued and believing that they play a role in the organization's decision-making processes. On the other hand, organizational trust expresses employees' trust in managers and the organizational structure and reinforces the perception of cooperation, transparency, and justice. Organizational commitment refers to the extent to which employees are emotionally, mentally, and behaviorally attached to an organization. This concept is directly related to individuals' adoption of organizational goals, willingness to stay in the organization, and tendency to make efforts for the organization. Employees with high levels of commitment are generally more motivated and productive, while low commitment can lead to problems such as job dissatisfaction and increased employee turnover. Therefore, organizational commitment is of great importance for both the satisfaction of individuals and the organization's overall performance. This study aims to investigate the effect of employee voice and organizational trust on organizational commitment. In order to realize this purpose, the research data were collected using a questionnaire technique. The questionnaires were administered to administrative staff working at a university operating in the Mediterranean region of Turkey. Therefore, the research data were obtained from 297 administrative staff working at the university. The survey data were analyzed using SPSS software. According to the results of the analysis, it was determined that employee voice and organizational trust positively affect the sub-dimensions of organizational commitment.

Key Words: Employee Voice, Organizational Trust, Organizational Commitment.

Giriş

Hızla değişen dünyada, örgütlerin varlıklarını sürdürebilmek için değişimlere uyum sağlamaları gerekmektedir. Örgütler, kontrol edilemeyen ve sürekli değişen dış çevreye uyum sağlamaya çalışırken, örgütsel bağlılık düzeyi yüksek olan çalışanların alınan kararlara ve geleceğe yönelik projeksiyonlara direnç göstermeleri ve kabul etmemeleri olasıdır (Demirel, 2008, s.179). Yeni nesil örgütlerin karşılaştığı en önemli sorunlardan biri olan örgütsel bağlılık yaratmak, güven temelli bir yapının oluşturulmasını gerektirir. Örgütsel bağlılık, güven ortamının varlığı ve sürekliliğiyle doğrudan ilişkilidir. Sağlıklı bir iletişim ortamının sağlandığı örgütlerde, çalışanların örgüt üzerinde olumsuz etkiler yaratan engel ve sorunları dile getirmelerini teşvik eden işgören sessliliği davranışı, çalışanlarda aidiyet duygusunun gelişmesini sağlamaktadır. Bu kurumsal iklimde, çalışanlar kendilerini örgütsel süreçlerin bir parçası olarak görerek inisiyatif ve sorumluluk üstlenmekte ve aynı zamanda organizasyonla özdeşleşme sürecine girmektedirler (Özdemir & Uğur, 2013; Aygün & Özen, 2019).

Bununla birlikte, işgören sessliliği ve örgütsel güvenin de örgütsel bağlılık üzerinde etkili olduğu belirtilmektedir (Bayram, 2005, s.2). Örgütsel güven, işgören sessliliği ve örgütsel bağlılık arasındaki ilişki, çalışanların örgütle olan bağlarını belirleyen önemli unsurlar arasında yer almaktadır. Örgütsel güven, çalışanların örgütlerine ve yöneticilerine olan güven düzeyini gösterir ve bu güven, işgören sessliliğini teşvik eder, böylece örgütsel bağlılık artar (Dirks & Ferrin, 2019, s.12-35). Güven dolu bir ortamda, çalışanlar seslerini duyurmanın daha değerli olduğunu hissederler ve bu da onların örgüte olan bağlılıklarını güçlendirir (Mayer & Gavin, 2019, s.1-11). İşgören sessliliği, güvenin yüksek olduğu ortamlarda çalışanların örgütün hedeflerine katkı sağlama isteklerini artırırken, örgütsel bağlılıklarını da pekiştirir (Searle & Skinner, 2019, s.222-235). Ayrıca, güven temelli bir ortamda çalışanların örgüte olan bağlılıkları güçlenir. (Kramer, 2014, s.569-598).

Bu çalışmanın ana amacı, örgütsel güven algısı ile işgören sessliliği arasındaki ilişkiyi belirleyerek, örgütsel güvenin ve işgören sessliliğinin örgütsel bağlılık üzerindeki etkisini incelemektir. Araştırma sonucunda ise Üniversitede çalışan idari personellerin kurumdaki deneyimlerini anlayıp, bu deneyimleri iyileştirmek adına nasıl önlemler alınabileceğine dair bilgileri sunmaktır.

Kavramsal Çerçeve

İşgören Sessliliği

İşgören sessliliği kavramı ilk kez 1970 yılında Albert Hirschman'ın çalışmalarıyla ön plana çıkmıştır. Hirschman, işgören sessliliğini, örgüt içindeki memnuniyetsizlik durumlarına verilen bir tepki olarak tanımlamaktadır (Hirschman, 1970). İşgören sessliliği, çalışanların düşüncelerini, kaygılarını ve önerilerini ifade edebilme yetisidir (Morrison, 2011, s.380). Bu kavram, çalışanların sadece kendilerini ifade etmelerine olanak tanımakla kalmaz, aynı zamanda örgüt içinde daha demokratik bir ortam oluşturur (Van Dyne & LePine, 1998 s.110). Çalışanların katılımı, örgütlerin daha esnek ve uyumlu olmasına yardımcı olur (Detert & Burris, 2007, s.872).

"İşgören sessliliğine ilişkin literatürde, işgören sessliliği konusu genellikle çalışanların yaptıkları işlerle ilgili olarak işletmeye sundukları katkılara yönelik söylevlerle sınırlandırılmıştır (Kim, Macduffie ve Pil 2010, s.372). Bu katkılar, genellikle proje takımları ve kalite çemberleri çerçevesinde ele alınmıştır (Nalbant, 1995). Özellikle Batı'da yapılan araştırmalar, sendika ve işçi gruplarının sadece işçilerin haklarını korumakla kalmayıp, aynı zamanda işe ilişkin olumlu görüş ve önerilerde bulunabilecekleri bir araç olarak görüldüğünü ortaya koymaktadır (Bryson, 2004). Her iki tür işgören sessliliği de "tavsiye edici"i ya da "esas karar alıcı" bir araç rolünde olabilir (Levine ve Tyson, 1990). "Tavsiye Edici Çalışan Sessliliği", çalışanların günlük faaliyetleri olumlu etkileyecek önemli önerilerini ifade eder. Tavsiye edici önerilerde doğrudan problemin çözümüne ilişkin karar alınmazken, "Esas Katılım", çalışanların bireysel ya da grup olarak işveren tarafından karar alma mekanizmasında görevlendirilmesini ifade eder (Kim vd., 2010)."

İşgören sessiliği, işgörenlerin örgüt içinde ekstra sorumluluklar almasını gerektiren bir davranış biçimidir (Van Dyne, Cummings ve McLean, 1995, s. 217). Bu davranış, işgörenin resmi görev tanımının ötesine geçerek iş süreçlerindeki aksaklıkların çözümüne katkıda bulunmasını sağlar ve örgütsel verimliliği artırmayı hedefler. Ek sorumluluk davranışı iki ana alt olguya ayrılır: destekleyici (affiliative) ve meydan okuyucu (challenging). Bu alt olgular, teşvik edici (promotive) ve koruyucu (prohibitive) olmak üzere iki kategoride sınıflandırılmaktadır. Bu sınıflandırmaya göre, dört farklı ek rol davranışı tanımlanmaktadır: destekleyici-teşvik edici, destekleyici-koruyucu, meydan okuyucu-koruyucu ve meydan okuyucu-teşvik edici (Van Dyne vd., 1995, s.242).

İşgören sessiliği, sessizlik bağlamında da incelenerek üç farklı türde ele alınır. Kabul edilen sessilik, işgörenin düşük özyeterlik nedeniyle durumu değiştiremeyeceğini düşündüğünde başkalarının kararlarına uyum sağlamasıdır. Savunma amaçlı sessilik, işgörenlerin haksızlık karşısında durumu eleştirirken kendilerini savunmalarını ifade eder. Örgüt yararına sessilik ise işgörenlerin işle ilgili fikir ve bilgilerini örgütün faydasına olacak şekilde dile getirmeleri olarak tanımlanır (Van Dyne, Ang ve Botero, 2003, s.1379).

Örgütsel Güven

1950'li yıllarda bilim adamları, yönetsel ve organizasyonel etkinliğin ön koşulu olarak güven olgusunu fark etmişlerdir. Günümüzde güven, sosyal sermaye oluşturmak, çalışan sorumluluğunu artırmak ve çalışanlar arasındaki bilgi paylaşımını geliştirmeyi amaçlayan örgütsel girişimler açısından önemli bir konu olarak yeniden öne çıkmıştır (Thomas vd., 2009, s.287).

Örgütsel güven, örgüt içindeki karşılıklı ilişkilere dayalı ve kolektif bir güvenin sonucu olarak ortaya çıkar. Güven bireye özgü bir kavram olsa da örgütsel güven tüm organizasyonu kapsar. Gilbert ve Tang (1998), örgütsel güvenin dört ana faktöre bağlı olarak gelişebileceğini öne sürmüştür; Birincisi, organizasyon içinde açık iletişim; ikincisi, çalışanların karar alma sürecine aktif katılımı; üçüncüsü, bilgi ve enformasyon paylaşımı; dördüncüsü ise, duyguların ve beklentilerin doğru bir şekilde paylaşımıdır. Luhmann (1979), örgütsel güveni, çalışanların kurumuna güçlü bir bağlılık hissiyle bağlanmaları ve kurumun amaç ve değerlerini kabul etmeleri olarak tanımlar (Perry & Mankin, 2007, s.167). Örgütsel güven, örgüt içinde adaletin sağlanması, üst yönetimin çalışanlara destek sunması, çalışanların ihtiyaç ve isteklerinin karşılanması, organizasyon içindeki sosyal ilişkilerin iyileştirilmesi ve çalışanlar arasında işbirliğinin artırılması ile ilişkilidir (Neves & Caetano, 2006, s.355).

Örgütsel güven, işverenin güven ve destek duygusunu içerir ve işverenin dürüst olacağına ve taahhütlerini yerine getireceğine dair bir inancı ifade eder (Mishra & Morrissey, 1990, s.444). Güvenilir bir organizasyonda, merkezi bir ideoloji net bir şekilde belirlenmiş, etkili iletişim sağlanmış, çalışanların işe gelmeyi arzulayacağı bir ortam yaratılmış, içsel işbirliği ve dışsal rekabet anlayışı benimsenmiş ve parayla doğrudan ölçülemeyen bazı unsurlara daha fazla değer verilen bir örgütsel iklim geliştirilmiştir. Başarılı tüm organizasyonlar, kendilerine özgü ve merkezi bir ideolojiye sahiptir. Bu ideoloji, örgütün misyonu ve değerlerini tanımlar, liderlik ile çalışanlar arasındaki karşılıklı sorumlulukları belirler ve örgütün topluma karşı görevlerini açıklar. Aynı zamanda, örgütün etik değerlerini ve standartlarını temsil ederek, çalışanları bu anlayışa dahil eder (Smith, 1998, s. 8).

Örgütsel Bağlılık

Örgütsel bağlılık, modern yönetim anlayışında en fazla ilgi gören ve son zamanlarda yoğun bir şekilde tartışılan bir konu olmasına rağmen, bu kavramın tanımı konusunda henüz bir fikir birliği sağlanamamıştır. Bunun sebebi, psikoloji, sosyoloji, örgütsel davranış ve sosyal psikoloji gibi farklı disiplinlerin bu kavrama kendi perspektiflerinden yaklaşımları ve farklı tanımlar sunmalarıdır. Bu nedenle, literatürde çeşitli tanımlarla karşılaşmak mümkündür (Tetik, 2012, s.276-277). Örgütsel bağlılık, bireylerin çalıştıkları örgüte olan inançlarını, değerlerle bütünleşmelerini ve sadakatlerini içeren bir psikolojik bağdır (Güven, 2006, s.1-2).

Örgütsel bağlılığın tanımlanmasında birçok farklı model ve yaklaşım bulunmakla birlikte, literatürde en yaygın olarak kabul gören model Allen ve Meyer tarafından geliştirilen modeldir. Allen ve Meyer'e

göre, örgütsel bağlılık, örgütle olan duygusal bağ ve bağlılık düzeyini ifade eder. Ayrıca örgüt ile çalışan arasında oluşan psikolojik bir bağ olarak tanımlanır ve bu bağın, çalışanların işten ayrılmalarını engelleyebileceği öne sürülmektedir (Akyurt& Alparslan& Oktar, 2015, s.54). Buna ek olarak, örgütsel bağlılık seviyesi düşük olan çalışanların bilgi paylaşma düzeylerinin yüksek olduğu tespit edilmiştir (Yener, 2018).

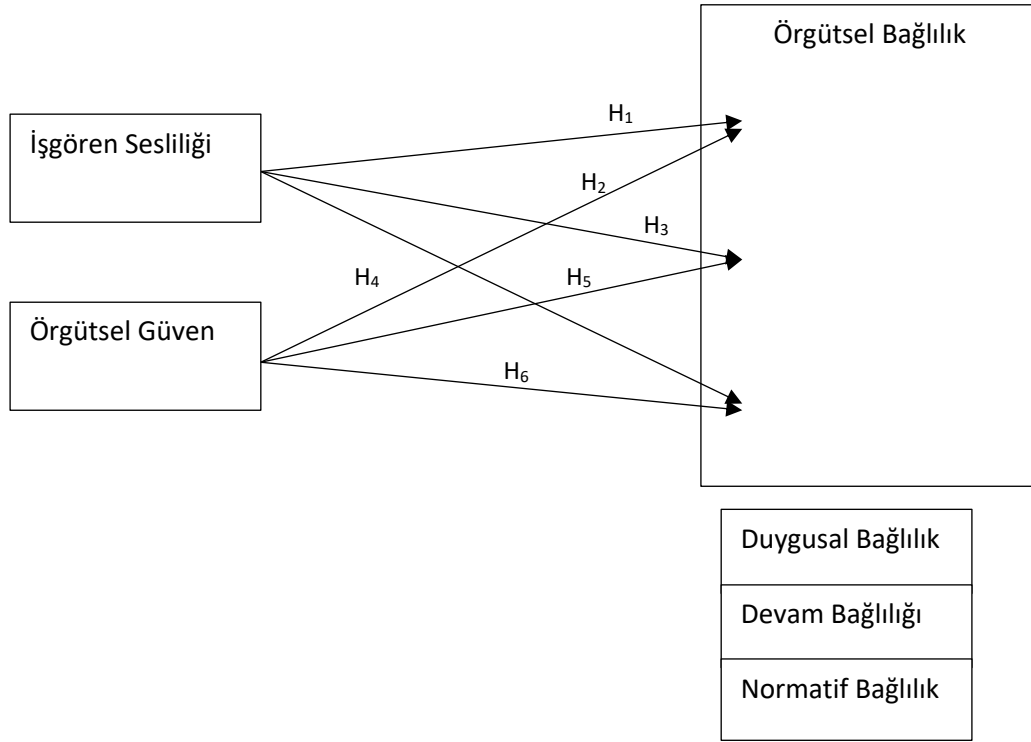
Örgütsel bağlılık, Allen ve Meyer'in (1991) geliştirdiği modelde üç boyutta incelenir: duygusal bağlılık, devam bağlılığı ve normatif bağlılık. Duygusal bağlılık, çalışanların örgütle duygusal bir bağ kurmalarını, devam bağlılığı, ayrılmanın yaratacağı maliyetlerden dolayı örgütte kalmalarını, normatif bağlılık ise ahlaki bir sorumluluk hissiyle örgütte kalmalarını ifade eder (Meyer & Allen, 1991, s.64-68). Duygusal bağlılık, yüksek iş performansı ve tatminle ilişkilendirilirken, devam bağlılığı daha düşük iş tatmini ve motivasyonla ilişkilidir. Normatif bağlılık ise çalışanların sadakat ve sorumluluk hisleriyle örgütte kalmalarını sağlar (Meyer vd., 2002, s.21-24).

Kavramlar Arası İlişki ve Hipotez Geliştirme

Alanla ilgili literatürde yer alan mevcut çalışmalar incelendiğinde araştırmacıların işgören sessliliğinin birey örgüt uyumu (Yavuz ve Akgemci, 2021), psikolojik rahatlık algısı (Yener, 2017), otantik liderlik (Kenar 2023), diğergamlık davranışı (Erkubilay, 2019) üzerine etkisini inceledikleri görülmektedir. İşgören sessliliği ile ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında genelde bireyler için pozitif sonuçlarla ilişkilendirildiği anlaşılmıştır. Bunun sebebi ise çalışanların sessliliği ile örgüte olan bağlılıkları ve iş doyumlarının artabileceği yönündeki kabullerdir. Örgütsel güven ile örgütsel adalet (Shuk, 2024), lider-üye etkileşimi (Akçay, 2020), sosyal sermaye ve iş performansı (İlbasan 2019), örgütsel maneviyat (Hameli, 2023) değişkenlerini ilişkilendiren çalışmalar yapıldığı ve örgütsel güven algısının çalışan memnuniyeti, örgütsel bağlılığı olumlu yönde etkilediği anlaşılmıştır. Diğer yandan örgütsel bağlılık değişkeninin örgütsel iklim (Gürkan, 2006), örgütsel yabancılaşma (Mercan 2006), örgütsel destek (Özdevecioğlu, 2013), örgütsel prestij (Tok & Çiftçioğlu, 2009) gibi kavramlarla çalışıldığı anlaşılmıştır. Çalışanların yüksek düzeyde çalışan sessliliği ve örgütsel güvene sahip olmalarının, örgütsel bağlılık algılarını olumlu yönde etkileyeceği öngörülmektedir. Ancak işgören sessliliği, örgütsel güven ve örgütsel bağlılık kavramları arasındaki ilişkiyi araştıran bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu açıdan işgören sessliliği ve örgütsel güven algısının örgütsel bağlılık üzerinde etkisinin olup olmadığı araştırılmış olup, bu üç değişken yapılan çalışmanın temel konusu olmuştur.

İşgören sessliliği, örgütsel güven ve örgütsel bağlılık arasındaki ilişkileri ortaya koymak adına oluşturulan hipotezler şunlardır;

- H1:** İşgören sessliliği, duygusal bağlılığı olumlu yönde etkiler.
- H2:** İşgören sessliliği, devam bağlılığını olumlu yönde etkiler.
- H3:** İşgören sessliliği, normatif bağlılığı olumlu yönde etkiler.
- H4:** Örgütsel güven, duygusal bağlılığı olumlu etkiler.
- H5:** Örgütsel güven, devam bağlılığını olumlu yönde etkiler.
- H6:** Örgütsel güven, normatif bağlılığı olumlu yönde etkiler.

Şekil 1. Araştırmanın Modeli

Yöntem

İşgören sessliliği, örgütsel güven ve örgütsel bağlılık arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla nicel araştırma yöntemi kullanılmış ve araştırmada ihtiyaç duyulan veriler anket tekniğiyle toplanmıştır. Anket formu araştırmanın üç temel değişkenini ölçümleyecek ölçek önermelerinden oluşmuştur. Değişkenlerin ölçümü için literatürde geçerliliği ve güvenilirliği test edilmiş mevcut ölçekler kullanılmıştır. Ankette yer alan ifadeler çalışmanın değişkenleri olan işgören sessliliği, örgütsel güven ve örgütsel bağlılığı ölçümlemeye yöneliktir.

Anket formu dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, hedef kitleye yönelik demografik sorular yer almaktadır. İkinci bölümde ise, örgütsel bağlılık değişkenini ölçmek için Allen ve Meyer'in (1990) geliştirmiş olduğu üç alt boyuttan oluşan (duygusal bağlılık, normatif bağlılık ve devam bağlılığı) Örgütsel Bağlılık Ölçeği kullanılmıştır. Bu ölçekte, "Bu kuruma karşı duygusal bir bağ hissediyorum" gibi ifadelerin de yer aldığı on iki önerme bulunmaktadır. Üçüncü bölümde, örgütsel güven değişkenini değerlendirmek için Bromiley ve Cummings (1996) tarafından geliştirilmiş olan Örgütsel Güven Ölçeği kullanılmıştır. Bu ölçekte "yöneticimin bana söylediklerinin doğru olduğuna güvenirim" gibi önermeler kullanılmış olup toplamda beş sorudan oluşmaktadır. Son bölümde ise, İşgören sessliliği değişkenini ölçmek amacıyla, Van Dyne ve LePine'in (1998) geliştirdiği altı ifadeden oluşan tek boyutlu bir ölçek kullanılmıştır. "Bu işyerinde işlerin daha iyi yapılabilmesi için amirlerime rahatça fikirlerimi söyleyebilirim" gibi önermeler, bu bölümde yer alan ifadeler arasındadır.

Anket verilerinin analizinde SPSS programından yararlanılmıştır. Araştırma amacı doğrultusunda veriler doğrulayıcı faktör analizi, güvenilirlik analizi, korelasyon analizi ve regresyon testi ile analize tabi tutulmuştur.

Evren ve Örneklem

Çalışmanın evrenini, Kahramanmaraş ilinde faaliyette bulunan bir üniversitede görev yapan idari personeller oluşturmaktadır. İdari personellerin sayısının, kurumun Personel Daire Başkanlığı'ndan alınan bilgiye göre, araştırmanın başlangıç tarihinde 1259 olduğu belirlenmiştir. Örneklem sayısını

belirlemek için $n = N \cdot z^2 \cdot \sigma^2 / [(N-1) \cdot H^2 + z^2 \cdot \sigma^2]$ formülü kullanılmıştır (Ural ve Kılıç, 2013, s.35-45). Bu formülde, N: evrenin büyüklüğünü, n: örneklem büyüklüğünü, σ : standart sapma değerini, H: standart hata değerini ve Z: belirli bir α anlamlılık düzeyine karşılık gelen teorik değeri temsil etmektedir. Evren üzerinden yapılan örnekleme formülü sonucunda araştırmada incelenmesi gereken örneklem sayısının 295 idari personel olduğu belirlenmiştir. Basit tesadüfi örnekleme yöntemiyle tespit edilen 300 katılımcıya çalışmanın anketleri yüz yüze dağıtılmış olup araştırmada kullanılabilir anket sayısı 297 olarak analize tabi tutulmuştur.

Bu çalışmanın etik kurul uygunluğu, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi etik kurul komisyonuna sunulmuş olup; 13.03.2024 tarihli ve E-55545571-100-297329 sayılı yazı ile uygun görülmüştür.

Araştırmanın Bulguları

Güvenilirlik Analizi

Anket sorularının güvenilirliğini test etmek amacıyla Cronbach's Alfa katsayısı kullanılmıştır. Literatürde, alfa değerinin 0,70 veya üzerinde olması ($0,70 \leq \alpha \leq 1$) ölçeğin güvenilir kabul edilmesi için yeterli görülmektedir. Ayrıca, 0,80 ile 1 arasındaki alfa katsayıları yüksek güvenilirlik olarak değerlendirilir (Gülbüz & Şahin, 2016). Araştırma değişkenlerine ait verilerin soru sayıları ve ölçeklerin güvenilirlik düzeylerini temsil eden Cronbach's Alfa değerleri Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1.

Güvenilirlik Tablosu

Değişken	Madde Sayısı	Cronbach Alfa Değeri
İşgören Sessizliği	6	0,939
Örgütsel Güven	5	0,947
Duygusal Bağlılık	4	0,942
Devam Bağlılığı	4	0,920
Normatif Bağlılık	4	0,893

Yapılan çalışmada, Cronbach's alfa güvenilirlik değerlerine bakıldığında; işgören sessizliği 0,939, örgütsel güven 0,947, örgütsel bağlılık boyutunun alt boyutlarından biri olan duygusal bağlılık 0,942, devam bağlılığı 0,920 ve normatif bağlılık 0,893 şeklinde bulunmuştur. Bu sonuçlar, tüm değişkenlerin yüksek derecede güvenilir bir şekilde ölçüldüğünü göstermektedir.

Demografik Değişkenler ile İlgili Tanımlayıcı İstatistikler

Araştırmaya toplamda 297 kişi katılmış olup, katılımcıların demografik özellikleriyle ilgili araştırma sonuçlarına bakıldığında, %55'ini erkekler oluştururken %44,4'ünü kadınlar oluşturmaktadır. Araştırmaya katılanların %8,1'i 18-25 yaş arasında %23,9'u 26-32 yaş arası, %30,3'ü 33-39 yaş arası, %22,9'u 40-48 yaş arası ve %14,8'i 49 yaş ve üzerindedir. Katılımcılara medeni durum açısından bakıldığında, %66'sı evli, %32'si bekar ve %2'si diğer kısmını işaretlemiştir. Katılımcıların eğitim durumları incelendiğinde, %12,8'i lise mezunu, %26,6'sı önlisans mezunu, %45,8'i lisans mezunu ve %14,5'i lisansüstünden mezundur. Katılımcıların kurumdaki çalışma süreleri ise şu şekildedir; Çalışanların %29,3'ü 1-5 yıl, %25,3'ü 6-10 yıl, %21,2'si 11-15 yıl, %10,4'ü 16-20 yıl ve %13,8'i ise 21 yıl ve üstü çalışma süresine sahiptir. Son olarak çalışanların işletmedeki pozisyonlarına bakıldığında, %1,7'si daire başkanı, %7,1'i şube müdürü, %9,1'i şef, %63'ü memur ve %19,2'si diğer şeklindedir.

Tablo 2.*Demografik Özellikler Tablosu*

Genel Bilgiler	Özellik	Sayı	%
Cinsiyet	Erkek	165	%55,6
	Kadın	132	%44,4
	Toplam	297	%100,0
Yaş	18-25	24	%8,1
	26-32	71	%23,9
	33-39	90	%30,3
	40-48	68	%22,9
	49 yaş ve üstü	44	%14,8
	Toplam	297	%100,0
Medeni Durum	Evli	196	%66,0
	Bekar	95	%32,0
	Diğer	6	%2,0
	Toplam	297	%100,0
Eğitim Düzeyi	Lise	38	%12,8
	Ön lisans	79	%26,6
	Lisans	136	%45,8
	Lisansüstü	43	%14,5
	Diğer	1	%0,3
	Toplam	297	%100,0
Mesleki Deneyim Süresi	1-5 Yıl	87	%29,3
	6-10 Yıl	75	%25,3
	11-15 Yıl	63	%21,2
	16-20 Yıl	31	%10,4
	21 yıl ve Üstü	41	%13,8
	Toplam	297	%100,0
İşletmedeki Pozisyon	Daire Başkanı	5	%1,7
	Şube Müdürü	21	%87,1
	Şef	27	%9,1
	Memur	187	%63,0
	Diğer	57	%19,2
	Toplam	297	%100,0

Açımlayıcı Faktör Analizi ve Güvenilirlik Testi Sonuçları

Ölçeklerin geçerlilikleri için faktör analizi gerçekleştirilmiştir. Örgütsel bağlılık ölçeğine yönelik açımlayıcı faktör analizi yapılmış olup, ölçeğin asıl yapısına uygun olarak üç alt boyutunun bulunduğu belirlenmiştir. Ölçekteki 1, 2, 3 ve 4. önermeler "duygusal bağlılık" alt boyutunda; 5, 6, 7 ve 8. önermeler "devam bağlılığı" alt boyutunda ve 9, 10, 11 ve 12. önermeler "normatif bağlılık" alt boyutunda gruplanmıştır. Araştırma değişkenlerinin geçerlilik ve güvenilirlik testleri literatürde yaygın bir şekilde kullanılan Cronbach Alfa değeri ile ölçülmüş olup, Tablo 3'te görüldüğü üzere güvenilirlik değerleri KMO değeri 0,904 ve Ki-kare değeri 2765,964, serbestlik derecesi (df) 66 ve anlamlılık (sig) değeri 0,000 şeklindedir. Bu bulgular ışığında çalışmanın faktör analizi için uygun olduğu görülmektedir.

Tablo 3.*Örgütsel Bağlılığa İlişkin Faktör Değerleri***KMO ve Bartlett's Test**

Kaiser-Meyer-Olkin örneklem yeterliliği ölçüsü		0,904
Bartlett's küresellik testi	Ki-kare	2765,964
	Sd	66
	sig	0,000
Açıklanan toplam varyans		
Boyut	İfade	Faktör Yüğü
Duygusal Bağlılık	Duy.bağ.1	,854
	Duy.bağ.2	,870
	Duy.bağ.3	,872
	Duy.bağ.4	,797
Devam Bağlılığı	Dev.bağ.1	,846
	Dev.bağ.2	,683
	Dev.bağ.3	,712
	Dev.bağ.4	,695
Normatif Bağlılık	Nor.bağ.1	,716
	Nor.bağ.2	,758
	Nor.bağ.3	,779
	Nor.bağ.4	,782

Duy.bağ: Duygusal bağlılık, Dev.bağ: Devam bağlılığı, Nor.bağ: Normatif bağlılık

Araştırmada kullanılan işgören sessliliği ölçeğinin KMO değeri 0,887 olarak bulunmuş ve Bartlett's Küresellik testi sonucunda, ölçeğin orijinal yapısına uygun tek bir alt boyutunun olduğu belirlenmiştir. Ölçekteki 4. Bölümde yer alan 1,2,3,4,5,6. önermeler, işgören sessliliği boyutunda toplanmıştır. İşgören sessliliği ölçeğinin KMO değeri 0,877 olarak hesaplanmış; Bartlett's Küresellik testi sonucunda ise Ki-kare değeri 1235,470, serbestlik derecesi (df) 10 ve anlamlılık (sig) değeri 0,000 bulunmuştur. Bu sonuçlar, ölçeğin faktör analizi için uygun olduğunu ve araştırmada geçerli şekilde kullanılabileceğini göstermektedir.

Tablo 4.*İşgören Sessliliği Ölçeğine İlişkin Faktör Değerleri***KMO ve Bartlett's Test**

Kaiser-Meyer-Olkin örneklem yeterliliği ölçüsü		0,877
Bartlett's küresellik testi	Ki-kare	1235,470
	Sd	10
	sig	0,000
Açıklanan toplam varyans		
Boyut	İfade	Faktör Yüğü
İşgören Sessliliği	İşg.ses.1	,914
	İşg.ses.2	,922
	İşg.ses.3	,888
	İşg.ses.4	,896
	İşg.ses.5	,797
	İşg.ses.6	,819

İşg.ses: İşgören sessliliği

Örgütsel güven ölçeği için yapılan açımlayıcı faktör analizi neticesinde, ölçeğin gerçek yapısına uygun olarak tek bir alt boyutu bulunduğuna anlaşılmıştır. Ölçekte 3. Bölümde yer alan 1,2,3,4,5. önermeler, "örgütsel güven" boyutu altında gruplanmıştır. Araştırmada kullanılan örgütsel güven ölçeğinin KMO değeri 0,860, Bartlett's Küresellik testi sonucunda ise Ki-kare değeri 1648,658, serbestlik derecesi (df) 10 ve anlamlılık (sig) değeri 0,000 olarak elde edilmiştir. Bu sonuçlar, ölçeğin faktör analizi için uygun olduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 5.*Örgütsel Güven Ölçeğine İlişkin Faktör Değerleri***KMO ve Bartlett's Test**

Kaiser-Meyer-Olkin örnekleme yeterliliği ölçüsü		0,860
Bartlett's küresellik testi	Ki-kare	1648,658
	Sd	10
	sig	0,000

Açıklanan toplam varyans

Boyut	İfade	Faktör Yüğü
	Örg.güv.1	,870
	Örg.güv.2	,944
	Örg.güv.3	,945
Örgütsel Güven	Örg.güv.4	,938
	Örg.güv.5	,866

Örg.güv: Örgütsel güven

Korelasyon Analizi ve Regresyon Analizi Sonuçları**Tablo 6.***Değişkenler Arası İlişkiler*

Değişkenler	1	2	3	4	5
1. İşgören Sessliliği	1				
2. Örgütsel Güven	,625**	1			
3. Duygusal Bağlılık	,420**	,586**	1		
4. Devam Bağlılığı	,292**	,409**	,518**	1	
5. Normatif Bağlılık	,435**	,632**	,702**	,617**	1

Korelasyon analizi, araştırmanın bağımsız (örgütsel güven ve işgören sessliliği) ve bağımlı değişkeni (örgütsel bağlılık) arasındaki istatistiksel olarak anlamlı ilişkileri belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Yapılan analize ilişkin sonuçlar Tablo 6'da sunulmuştur. Korelasyon analizi, işgören sessliliği ile duygusal bağlılık arasında orta düzeyde ($r = 0,420$), pozitif yönde ve istatistiksel olarak anlamlı ($p < ,001$) bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca, işgören sessliliği ile devam bağlılığı arasında düşük seviyede ($r = 0,292$), pozitif yönde ve anlamlı ($p < ,001$) bir ilişki gözlemlenmiştir. İşgören sessliliği ile normatif bağlılık arasında ise orta düzeyde ($r = 0,435$), pozitif yönde ve istatistiksel olarak anlamlı ($p < ,001$) bir ilişki bulunmuştur. Örgütsel güven ile duygusal bağlılık arasında orta düzeyde ($r = 0,586$), pozitif yönde ve anlamlı ($p < ,001$) bir ilişki gözlemlenirken, örgütsel güven ile devam bağlılığı arasında da orta düzeyde ($r = 0,409$), pozitif bir yönde ve istatistiksel açıdan anlamlı ($p < ,001$) bir ilişki tespit edilmiştir. Son olarak, örgütsel güven ile normatif bağlılık arasında yüksek düzeyde ($r = 0,632$), pozitif bir yönde ve istatistiksel açıdan anlamlı ($p < ,001$) bir ilişki tespit edilmiştir.

Tablo 7'de, bağımlı değişken (duygusal bağlılık) üzerindeki değişimin bağımsız değişken (işgören sessliliği) tarafından ne ölçüde açıklandığını gösteren R^2 değeri 0,176 olarak bulunmuştur. Bu sonuç, idari personelin duygusal bağlılık düzeylerinin %17,6'sını, işgören sessliliği algılarının açıkladığını ortaya koymaktadır. Ayrıca, bu ilişki olumlu yönde olup istatistiksel olarak anlamlıdır. Regresyon analizi sonucunda, "İşgören sessliliği, duygusal bağlılığı olumlu yönde etkiler" hipotezi doğrulanmıştır.

Tablo 7.

Araştırmaya Katılan Personelin İşgören Sessliliğinin Duygusal Bağlılık Üzerine Etkisini Gösteren Regresyon Analizi Sonuçları

B	R	R Square	Adjusted R Square	F	P	t
0,575	0,420	0,176	0,174	63,210	0,000**	7,950
Bağımsız Faktör: İşgören Sessliliği						
Bağımlı Faktör: Duygusal Bağlılık						

Tablo 8'de, bağımlı değişken (devam bağlılığı) üzerindeki değişimin bağımsız değişken (işgören sessliliği) tarafından ne düzeyde açıklandığını gösteren R² değeri 0,082 olarak bulunmuştur. Bu sonuç, idari personelin devam bağlılığı düzeylerinin %8,2'sini, işgören sessliliği algılarının açıkladığını göstermektedir. Ayrıca, bu ilişki olumlu yönde olup istatistiksel olarak anlamlıdır. Regresyon analizi sonucunda, "İşgören sessliliği, devam bağlılığını olumlu yönde etkiler" hipotezi doğrulanmıştır.

Tablo 8.

Araştırmaya Katılan Personelin İşgören Sessliliği Ve Devam Bağlılığı Üzerine Etkisini Gösteren Regresyon Analizi Sonuçları

B	R	R Square	Adjusted R Square	F	P	t
0.332	0,292	0,085	0,082	27,559	0,000**	6,752
Bağımsız Faktör: İşgören Sessliliği						
Bağımlı Faktör: Devam Bağlılığı						

Tablo 9'da, bağımlı değişken (normatif bağlılık) üzerindeki değişimin bağımsız değişken (işgören sessliliği) tarafından ne düzeyde açıklandığını gösteren R² değeri 0,187 olarak bulunmuştur. Bu sonuç, idari personelin normatif bağlılık düzeylerinin %18,7'sini, işgören sessliliği algılarının açıkladığını ortaya koymaktadır. Ayrıca, bu ilişki olumlu yönde olup istatistiksel olarak anlamlıdır. Regresyon analizi sonucunda, "İşgören sessliliği, normatif bağlılığı olumlu yönde etkiler" hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 9.

Araştırmaya Katılan personelin İşgören sessliliği ve Normatif Bağlılığa Etkisini Gösteren Regresyon Analizi Sonuçları

B	R	R Square	Adjusted R Square	F	P	t
0.552	0,435	0,190	0,187	68,976	0,000**	8,305
Bağımsız Faktör: İşgören Sessliliği						
Bağımlı Faktör: Normatif Bağlılık						

Tablo 10'da, bağımlı değişken (duygusal bağlılık) üzerindeki değişimin bağımsız değişken (örgütsel güven) tarafından ne düzeyde açıklandığını gösteren R² değeri 0,341 olarak bulunmuştur. Bu sonuç, idari personelin duygusal bağlılık düzeylerinin %34,1'ini, örgütsel güven algılarının açıkladığını ortaya koymaktadır. Ayrıca, bu ilişki olumlu yönde olup istatistiksel olarak anlamlıdır. Regresyon analizi sonucunda, "Örgütsel güven, duygusal bağlılığı olumlu yönde etkiler" hipotezi doğrulanmıştır.

Tablo 10.

Araştırmaya Katılan personelin Örgütsel Güven ve Duygusal Bağlılığına etkisini Gösteren Regresyon Analizi Sonuçları

B	R	R Square	Adjusted R Square	F	P	t
0.714	0,586	0,343	0,341	154,346	0,000**	4,205
Bağımsız Faktör: Örgütsel Güven						

Bağımlı Faktör: Duygusal Bağlılık

Tablo 11'de, bağımlı değişken (devam bağlılığı) üzerindeki değişimin bağımsız değişken (örgütsel güven) tarafından ne düzeyde açıklandığını gösteren R^2 değeri 0,164 olarak bulunmuştur. Bu sonuç, idari personelin devam bağlılığı düzeylerinin %16,4'ünü, örgütsel güven algılarının açıkladığını ortaya koymaktadır. Ayrıca, bu ilişki olumlu yönde olup istatistiksel olarak anlamlıdır. Regresyon analizi sonucunda, "Örgütsel güven, devam bağlılığını olumlu yönde etkiler" hipotezi doğrulanmıştır.

Tablo 11.

Araştırmaya Katılan personelin Örgütsel Güven ve Devam bağlılığına etkisini Gösteren Regresyon Analizi Sonuçları

B	R	R Square	Adjusted R Square	F	P	t
0.413	0,409	0,167	0,164	59,229	0,000**	7,741
Bağımsız Faktör: Örgütsel Güven						
Bağımlı Faktör: Devam bağlılığı						

Tablo 12'de, bağımlı değişken (normatif bağlılık) üzerindeki değişimin bağımsız değişken (örgütsel güven) tarafından ne düzeyde açıklandığını gösteren R^2 değeri 0,398 olarak bulunmuştur. Bu sonuç, idari personelin normatif bağlılık düzeylerinin %39,8'ini, örgütsel güven algılarının açıkladığını göstermektedir. Ayrıca, bu ilişki olumlu yönde olup istatistiksel olarak anlamlıdır. Regresyon analizi sonucunda, "Örgütsel güven, normatif bağlılığı olumlu yönde etkiler" hipotezi doğrulanmıştır.

Tablo 12.

Araştırmaya Katılan personelin Örgütsel Güven ve Normatif bağlılığına etkisini Gösteren Regresyon Analizi Sonuçları

B	R	R Square	Adjusted R Square	F	P	t
0.713	0,632	0,400	0,398	196,475	0,000**	2,434
Bağımsız Faktör: Örgütsel Güven						
Bağımlı Faktör: Normatif Bağlılık						

Sonuç ve Tartışma

Bu çalışmada, Akdeniz bölgesinde yer alan bir üniversitede idari personel olarak çalışan bireylerin işgören sessliliği ve örgütsel güven algılarının örgütsel bağlılık üzerindeki etkisi incelenmiştir. Araştırmada nicel veri analizi yöntemi kullanılmış ve 297 katılımcıdan elde edilen anket verileri SPSS programı ile analiz edilmiştir. İşgören sessliliği ve örgütsel güven değişkenleri tek boyutlu yapıda ele alınırken, örgütsel bağlılık üç alt boyutuyla (duygusal bağlılık, devam bağlılığı ve normatif bağlılık) ele alınmıştır. Çalışma değişkenlerinin güvenilirlik analizi yapılmış ve Cronbach's Alpha değerleri 0,893 ve üstü değerler olarak hesaplanmıştır. Bu sonuç, anket verileriyle ölçümlenen araştırma değişkenlerinin yüksek düzeyde güvenilirliğe sahip olduğunu göstermektedir. Araştırmada altı hipotez geliştirilmiş ve hipotez testine yönelik yapılan istatistiksel analizler sonucunda bu hipotezlerin hepsi kabul edilmiştir. Yapılan korelasyon analizi sonucunda, işgören sessliliği ile örgütsel bağlılığın duygusal bağlılık, devam bağlılığı ve normatif bağlılık değişkenleri arasında istatistiksel olarak anlamlı pozitif ilişkiler bulunduğu tespit edilmiştir. H1 Hipotezi, işgören sessliliği ile duygusal bağlılık arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Bu hipotez kabul edilerek, iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olduğu ve işgören sessliliğinin duygusal bağlılığı anlamlı olarak etkilediği belirlenmiştir. Buna göre, çalışanın kendini ifade edebilmesinin, örgüte olan duygusal bağlılığını güçlendirdiği görülmüştür. H2 Hipotezi işgören sessliliği ile devam bağlılığı arasındaki ilişkiyi incelemekte olup, hipotez kabul edilmiş ve bu iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olduğu, işgören sessliliğinin devam bağlılığını anlamlı olarak etkilediği tespit edilmiştir. H3 hipotezi, işgören sessliliği ile normatif bağlılık arasındaki ilişkiyi test etmiş ve aralarında anlamlı bir ilişki olduğu araştırma verilerinin analizi sonucunda anlaşılmıştır. Bu bağlamda, çalışanların örgüt içerisindeki

sesliliğinin iş yerine olan normatif bağlılıklarını etkilediği görülmüştür. H4 hipotezi, örgütsel güven ile duygusal bağlılık arasındaki ilişkiyi test etmiş ve yapılan analizler, değişkenler arasında anlamlı bir ilişki olduğunu, örgütsel güvenin duygusal bağlılığı anlamlı olarak etkilediğini göstermiştir. Bu, örgüte duyulan güvenin çalışanlar için motive edici bir unsur olduğunu ve onların örgütte kalma eğilimlerini artırdığını ifade etmektedir. H5 hipotezi, örgütsel güven ile devam bağlılığı arasındaki ilişkiyi incelemekte olup test sonuçları, bu iki kavram arasında anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Bu ilişki, çalışanların örgüte olan güvenlerinin, örgüte karşı olan devam bağlılıklarını etkilediğini göstermektedir. H6 hipotezi ise, örgütsel güven ile normatif bağlılık arasındaki ilişkiyi test etmekte olup, yine analiz sonuçları bu iki kavram arasında anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Bu bulgular, çalışanların örgüte duyduğu güvenin, örgüte olan normatif bağlılıklarını etkilediğini göstermektedir.

Öneriler

Bu çalışmanın bulguları, çalışanların iş ortamlarında düşüncelerini, önerilerini ve eleştirilerini açıkça ifade edebilmelerine olanak tanıyan bir örgütsel yapının oluşturulmasının gerekliliğine işaret etmektedir. Çalışanların seslerinin duyulduğu ve görüşlerinin dikkate alındığı bir çalışma ortamı, onların örgüte yönelik duygusal, devamlılık ve normatif bağlılıklarını artırmakta; bu durum hem bireysel gelişimi hem de kurumsal başarıyı desteklemektedir. Çalışan sesinin desteklenmesi, aynı zamanda karar alma süreçlerine katılım düzeyini yükselterek çalışanların kendilerini daha değerli hissetmelerine ve işlerine daha yüksek anlam atfetmelerine katkı sağlamaktadır. Öte yandan, bireysel ve toplumsal yaşamın temel taşlarından biri olan güven duygusu, örgütsel bağlamda da son derece kritik bir role sahiptir. Çalışanların örgütlerine duyduğu bağlılığın sürekliliği, büyük ölçüde güven temelli ilişkilerin varlığına bağlıdır. Güvenin hâkim olduğu iş ortamlarında çalışanlar, hem meslektaşlarıyla daha sağlıklı iletişim kurmakta hem de yöneticilerine karşı daha yüksek düzeyde güven geliştirmektedirler. Bu durum, çalışanların motivasyonlarını ve işlerine olan bağlılıklarını artırmakta, dolayısıyla örgütün genel performansına da olumlu yönde yansımaktadır.

Etik Kurul Onay Bilgileri

Bu çalışma, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma Etik Kurulu'nun 13.03.2024 tarihli ve E-55545571-100-297329 sayılı onayı doğrultusunda, araştırma ve yayın etiğine uygun şekilde yürütülmüştür. Yazarlar, çalışmada "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi"nde belirtilen tüm kurallara titizlikle uyulduğunu ve yönergenin ikinci bölümünde yer alan "Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler" kapsamında herhangi bir etik ihlalinin söz konusu olmadığını beyan etmektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı

Yazar, bu çalışmanın hazırlanması sürecinde hiçbir kişi veya kurumla çıkar çatışması içinde olmadığını beyan etmektedir. Ayrıca çalışma, herhangi bir mali kaynak veya sponsorluk desteği alınmaksızın bağımsız olarak yürütülmüştür.

Kaynakça

- Allen, N. J., & Meyer, J. P. (1990). The measurement and antecedents of affective, continuance and normative commitment to the organization. *Journal of Occupational Psychology*, 63(1), 1-18. <https://doi.org/10.1111/j.2044-8325.1990.tb00506.x>
- Allen, N. J., & Meyer, J. P. (1996). Affective, continuance, and normative commitment to the organization: An examination of construct validity. *Journal of Vocational Behavior*, 49(3), 252-276. <https://doi.org/10.1006/jvbe.1996.0043>
- Bayram, L. (2005). Yönetimde yeni bir paradigma: Örgütsel bağlılık. *Sayıştay Dergisi*, 59, 125-139.
- Bergman, M. E. (2006). The relationship between affective and normative commitment: Review and research agenda. *Journal of Organizational Behavior*, 27(5), 645-663. <https://doi.org/10.1002/job.372>

- Bryson, A. (2004). Managerial responsiveness to union and non-union worker voice in Britain. *Industrial Relations: A Journal of Economy and Society*, 43(1), 213-241. <https://doi.org/10.1111/j.0019-8676.2004.00324.x>
- Demirel, Y. (2008). Örgütsel güvenin örgütsel bağlılık üzerine etkisi: Tekstil sektörü çalışanlarına yönelik bir araştırma. *Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(2), 179-194.
- Detert, J. R., & Burris, E. R. (2007). Leadership behavior and employee voice: Is the door really open? *Academy of Management Journal*, 50(4), 869-884. <https://doi.org/10.5465/amj.2007.26279183>
- Dirks, K. T., & Ferrin, D. L. (2019). Trust in leadership: Meta-analytic findings and implications for research and practice. *Journal of Applied Psychology*, 104(1), 12-35.
- Göktaş Kulualp, H. (2016). Çalışan sessizliği ile bazı kişisel ve örgütsel özellikler arasındaki ilişkinin belirlenmesi: Öğretim elemanları üzerine bir araştırma. *Ege Akademik Bakış*, 16(4), 745-761. <https://doi.org/10.21121/eab.2016.482>
- Gürbüz, S., & Şahin, F. (2016). Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri felsefe-yöntem-analiz. Seçkin Yayıncılık.
- Hirschman, A. O. (1970). *Exit, voice, and loyalty: Responses to decline in firms, organizations, and states* (Vol. 25). Harvard University Press. <https://doi.org/10.2307/2325604>
- İnce, M., & Gül, H. (2005). *Yönetimde yeni bir paradigma: Örgütsel bağlılık*. Cizgi Kitabevi.
- Judge, T. A., Thoresen, C. J., Bono, J. E., & Patton, G. K. (2001). The job satisfaction-job performance relationship: A qualitative and quantitative review. *Psychological Bulletin*, 127(3), 376-407. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.127.3.376>
- Kahveci, G., & Demirtaş, Z. (2014). Örgüt kültürünün örgütsel yabancılaşmaya etkisi örgütsel güvenin aracılık rolü. *Turkish Journal of Educational Studies*, 1(3), 27-62.
- Kim, J., Macduffie, J. P., & Pil, F. K. (2010). Employee voice and organizational performance. *Human Relations*, 63(3), 371-394. <https://doi.org/10.1177/0018726709348936>
- Kramer, R. M. (2014). Trust and distrust in organizations: Emerging perspectives, enduring questions. *Annual Review of Psychology*, 65, 569-598. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.50.1.569>
- Levine, D., & Tyson, L. (1990). *Participation, productivity, and the firm's environment*. Brookings Institution, Washington, DC. <https://doi.org/10.2307/41166630>
- Mayer, R. C., & Gavin, M. B. (2019). Trust in management and performance: A meta-analysis of the impact of organizational trust. *Journal of Applied Psychology*, 104(1), 1-11.
- Maynes, T. D., & Podsakoff, P. M. (2014). Speaking more broadly: An examination of the nature, antecedents, and consequences of an expanded set of employee voice behaviors. *Journal of Applied Psychology*, 99(1), 87-112. <https://doi.org/10.1037/a0034284>
- Meyer, J. P., & Allen, N. J. (1991). A three-component conceptualization of organizational commitment. *Human Resource Management Review*, 1(1), 61-89. [https://doi.org/10.1016/1053-4822\(91\)90011-Z](https://doi.org/10.1016/1053-4822(91)90011-Z)
- Meyer, J. P., & Allen, N. J. (1993). Commitment to organizations and occupations: Extension and test of a three-component conceptualization. *Journal of Applied Psychology*, 78(4), 538-551. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.78.4.538>
- Meyer, J. P., & Herscovitch, L. (2001). Commitment in the workplace: Toward a general model. *Human Resource Management Review*, 11(3), 299-326. [https://doi.org/10.1016/S1053-4822\(00\)00053-X](https://doi.org/10.1016/S1053-4822(00)00053-X)
- Meyer, J. P., & Parfyonova, N. M. (2010). Normative commitment in the workplace: A theoretical analysis and reconceptualization. *Human Resource Management Review*, 20(4), 283-294. <https://doi.org/10.1016/j.hrmr.2009.09.001>
- Meyer, J. P., Stanley, D. J., Herscovitch, L., & Topolnitsky, L. (2002). Affective, continuance, and normative commitment to the organization: A meta-analysis of antecedents, correlates, and consequences. *Journal of Vocational Behavior*, 61(1), 20-52. <https://doi.org/10.1006/jvbe.2001.1842>
- Meyer, J. P., Allen, N. J., & Smith, C. A. (1993). Commitment to organizations and occupations: Extension and test of a three-component conceptualization. *Journal of Applied Psychology*, 78(4), 538-551. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.78.4.538>
- Morrison, E. W. (2011). Employee voice behavior: Integration and directions for future research. *Academy of Management Annals*, 5(1), 373-412. <https://doi.org/10.5465/19416520.2011.574506>
- Nalbant, E. (1995). *İnsan kaynakları yönetiminde kalite çemberleri ve uygulama ile ilgili gözlemler*. *1. Sistem Mühendisliği ve Savunma Uygulamaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı, 992. Kara Harp Okulu Kültür Sitesi, Ankara.
- Neves, P., & Caetano, A. (2006). Social exchange processes in organizational change: The roles of trust and control. *Journal of Change Management*, 6(4), 351-364. <https://doi.org/10.1080/14697010601054008>
- Ng, T. W. H., & Feldman, D. C. (2012). Employee voice behavior: A meta-analytic test of the conservation of resources framework. *Journal of Organizational Behavior*, 33(2), 216-234. <https://doi.org/10.1002/job.754>
- Özdemir, L., & Sarioğlu Uğur, S. (2013). Çalışanların "örgütsel ses ve sessizlik" algılarının demografik nitelikler açısından değerlendirilmesi: Kamu ve özel sektörde bir araştırma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 27(1), 257-281.
- Organ, D. W. (1988). *Organizational Citizenship Behavior: The Good Soldier Syndrome*. Lexington Books.
- Perry, R. W., & Mankin, L. D. (2007). Organizational trust, trust in the chief executive, and work satisfaction. *Public Personnel Management*, 36(2), 165-179. <https://doi.org/10.1177/009102600703600205>
- Pyman, A., Cooper, B., Teicher, J., & Holland, P. (2006). A comparison of the effectiveness of employee voice arrangements in Australia. *Industrial Relations Journal*, 37(5), 543-559. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2338.2006.00419.x>
- Podsakoff, P. M., Mackenzie, S. B., Paine, J. B., & Bachrach, D. G. (2000). Organizational citizenship behaviors: A critical review of the theoretical and empirical literature and suggestions for future research. *Journal of Management*, 26(3), 513-563. <https://doi.org/10.1177/014920630002600307>
- Searle, R. H., & Skinner, D. (2019). Trust in the workplace: A review of research on employee trust and organizational outcomes. *Journal of Organizational Behavior*, 40(3), 222-235.
- Spencer, D. G. (1986). Employee voice and employee retention. *Academy of Management Journal*, 29(3), 488-502. <https://doi.org/10.2307/256220>

- Şehitoğlu, Y. (2012). İşgören sessliliği, nedenleri ve boyutları: Teorik bir çerçeve. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4, 30-38.
- Van Dyne, L., Ang, S., & Botero, I. C. (2003). Conceptualizing employee silence and employee voice as multidimensional constructs. *Journal of Management Studies*, 40(6), 1359-1392. <https://doi.org/10.1111/1467-6486.00384>
- Van Dyne, L., Cummings, L. L., & McLean, P. J. (1995). Extra-role behaviors: In pursuit of construct and definitional clarity (A bridge over muddied waters). In L. L. Cummings & B. M. Staw (Eds.), *Research in Organizational Behavior* (Vol. 17, p.215-285).
- Wasti, S. A. (2003). Organizational commitment, turnover intentions and the influence of cultural values. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 76(3), 303-321. <https://doi.org/10.1348/096317903769647193>
- Yener, S. (2018). İşgören sessliliğinin tükenmişlik ve bilgi uçurma arasındaki ilişkide düzenleyici rolü. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 16(31), 217-236.
- Yılmaz, C., & Kabadayı, E. T. (2002). Dağıtım kanallarında bayilerin üretici firma lehine işbirliği davranışlarını etkileyen faktörleri inceleyen bir araştırma. *Öneri Dergisi*, 5(17), 99-106. <https://doi.org/10.14783/maruoneri.683423>

Extended Abstract

In order to examine the relationship between employee voice, organizational trust, and organizational commitment, a quantitative research method was used, and the data needed in the research were collected through a questionnaire technique. The questionnaire form consisted of scale propositions to measure the three main variables of the research. Existing scales whose validity and reliability have been tested in the literature were used to measure the variables. The statements in the questionnaire are intended to measure employee voice, organizational trust, and organizational commitment, which are the study variables. The questionnaire consists of four sections. The first section includes demographic questions for the target group. In the second part, the Organizational Commitment Scale developed by Allen and Meyer (1990), consisting of three sub-dimensions (affective commitment, normative commitment, and continuance commitment), was used to measure the organizational commitment variable. This scale has twelve propositions, including statements such as "I feel an emotional attachment to this organization." In the third section, the Organizational Trust Scale developed by Bromiley and Cummings (1996) was used to assess the organizational trust variable. In this scale, propositions such as "I trust that what my manager tells me is true" are used, and it consists of five questions in total. In the last section, a unidimensional scale consisting of six statements developed by Van Dyne and LePine (1998) was used to measure the variable of employee voice. Propositions such as "I can freely express my ideas to my supervisors to make things better in this workplace" are among the statements included in this section. The study population consists of administrative staff working at a university in Kahramanmaraş province. According to the information received from the Personnel Department of the institution, the number of administrative staff was determined to be 1259 at the beginning of the study. The formula " $n = N \cdot z^2 \cdot \sigma^2 / [(N-1) \cdot H^2 + z^2 \cdot \sigma^2]$ " was used to determine the sample size (Ural & Kılıç, 2013: 35-45). In this formula, N represents the size of the population, n represents the sample size, σ represents the standard deviation, H represents the standard error, and Z represents the theoretical value corresponding to a certain significance level. As a result of the sampling formula based on the population, it was determined that the sample size to be examined in the study was 295 administrative personnel. The study questionnaires were distributed face-to-face to 300 participants determined by a simple random sampling method, and the number of usable questionnaires in the study was analyzed as 297. As a result of the correlation analysis, it was determined that there are statistically significant positive relationships between employee voice and emotional commitment, continuance commitment, and normative commitment variables of organizational commitment. Hypothesis H1 examines the relationship between employee voice and emotional commitment. This hypothesis was accepted, and it was determined that there is a significant relationship between the two variables and that employee voice significantly affects emotional commitment. Accordingly, it has been observed that the employee's ability to express himself/herself strengthens his/her emotional commitment to the organization. Hypothesis H2 examines the relationship between employee voice and continuance commitment, and the hypothesis is accepted, and it is determined that there is a significant relationship between these two variables and that employee voice has a significant effect on continuance commitment. Hypothesis H3 tested the relationship between employee voice and normative commitment, and the research data analysis revealed a significant relationship between them. In this context, it is seen that employees' voice within the organization affects their normative commitment to the workplace. Hypothesis H4 tested the relationship between organizational trust and affective commitment, and the analysis showed a significant relationship between the variables and that organizational trust significantly affects affective commitment. This means that trust in the organization motivates employees and increases their tendency to stay in the organization. Hypothesis H5 examines the relationship between organizational trust and continuance commitment, and the test results reveal a significant relationship between these two concepts. This relationship indicates that employees' trust in the organization affects their continuance commitment. Hypothesis H6, on the other hand, tests the relationship between organizational trust and normative commitment, and again, the results of the analysis revealed that there is a significant relationship between these two concepts. These findings show that employees' trust in the organization affects their normative commitment to the organization.

ARAŞTIRMA MAKALESİ

ENTROPİ TEMELİNDE TOPSIS VE MULTI-MOORA YÖNTEMLERİYLE PERFORMANSIN DEĞERLENDİRİLMESİ: GIDA İŞLETMESİNDE BİR ARAŞTIRMA EVALUATION OF PERFORMANCE WITH TOPSIS AND MULTI-MOORA METHODS BASED ON ENTROPY: A RESEARCH IN FOOD BUSINESS

Hatice Seçil Fettahlıoğlu¹ | Zeliha Çakıroğlu²

Makale Bilgisi Öz

¹ Pof.Dr, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi,
Kahramanmaraş/Türkiye
ORCID: 0000-0001-9725-213X
Mail: sfettahlioglu@hotmail.com

² Dr, Kahramanmaraş/Türkiye
ORCID: 0000-0002-3956-1927
Mail: cakiroglu_21@hotmail.com

Corresponding Author:
Zeliha Çakıroğlu

DOI: 10.5281/zenodo.15773705

Ay/ Yıl: Haziran/ 2025
Cilt:3
Sayı:1

Citation:

Fettahlıoğlu, H.S., & Çakıroğlu, Z.
(2025). Entropi Temelinde Topsis ve
Multi-Moora Yöntemleriyle
Performansın Değerlendirilmesi:
Gıda İşletmesinde Bir Araştırma.
KİÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 3(1), 21-
35.
<https://doi.org/10.5281/zenodo.15773705>

Hızlı bir şekilde küreselleşen dünyada insan nüfusu artmaya devam etmektedir. Artan nüfus ise varlığını devam ettirebilmek için gıdaya muhtaçtır. Küresel ısınma doğrultusunda iklim değişiklikleri gibi durumlar gıda endüstrisini oldukça önemli bir hale getirmiştir. Ayrıca küreselleşmenin etkileri de gıda sektörüne yansımıştır. Gıda endüstrisi, insan varlığı ve refahıyla paralel ilerleyen, ulusal ve uluslararası ekonomiye katkı sağlayan önemli bir endüstri olarak kabul edilmektedir. Önem arz eden sektörde faaliyet gösteren işletmelerin performans değerlemeleri işletmelerin varlıklarını devam ettirebilmeleri açısından hayati önem taşımaktadır. Bu araştırma bir gıda işletmesinin 2019-2023 yılları arasında sergilediği genel performansın belirlenen kriterler üzerinden değerlendirilmesi amacıyla yapılmıştır. Performans değerlendirme kriterleri uzman akademisyen görüşleri doğrultusunda "üretim, satış, faaliyet kârı ve çalışan sayısı" olarak belirlenmiştir. Belirlenen kriterlere ilişkin veriler söz konusu işletmenin faaliyet raporlarından elde edilmiştir. Objektif olarak entropi yöntemiyle ağırlıklandırılan kriterler önem derecesi en yüksekten en düşüğe "faaliyet kârı", "satış", "üretim", "çalışan sayısı" olarak sıralanmıştır. Ağırlıklandırılan kriterler TOPSIS ve Multi-MOORA yöntemleriyle analiz edilmiş ve sonuçlar karşılaştırılmıştır. Araştırma sonuçları, söz konusu gıda işletmesinin iki yönteme göre de 2019 yılından 2023 yılına kadar her yıl performansını arttırdığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Performans Değerleme, Entropi, TOPSIS, Multi-MOORA.

Abstract

In a rapidly globalizing world, the human population continues to increase. The increasing population needs food to continue its existence. Situations such as climate change in line with global warming have made the food industry very important. In addition, the effects of globalization have also been reflected in the food sector. The food industry is considered an important industry that progresses in parallel with human existence and well-being and contributes to the national and international economy. Performance evaluations of enterprises operating in an important sector are of vital importance for the continuation of their existence. This research was conducted to evaluate the general performance of a food company between 2019 and 2023 based on the determined criteria. Performance evaluation criteria were determined as "production, sales, operating profit and number of employees" in line with the opinions of expert academicians. Data on the determined criteria were obtained from the activity reports of the company in question. The criteria, which were weighted objectively with the entropy method, were ranked from highest to lowest in importance as "operating profit", "sales", "production" and "number of employees". The weighted criteria were analyzed with TOPSIS and Multi-MOORA methods and the results were compared. The research results show that the food company in question increased its performance every year from 2019 to 2023 according to both methods.

Key Words: Production, Performance Evaluation, Entropy, Topsis, Multi-MOORA.

Giriş

Karar verme minimum iki alternatif arasında seçim yapılmasını ifade etmektedir. Çok kriterli karar verme (ÇKKV) yöntemleri ise muhtemel alternatiflerin birbiri ile çelişen birden çok kriter üzerinden değerlendirilmesi gereken durumlarda karar alma konusunda yardımcı olan matematiksel modelleri ifade etmektedir. Bu yöntemler oldukça geniş bir uygulama alanına sahiptirler (Mardani vd., 2015, s.1426). Tedarikçi seçimi (Yıldız & Yayla, 2015), hizmet kalitesinin değerlendirilmesi (Mardani vd., 2015), finansal performansın değerlendirilmesi (Türegün, 2022), tedarik zinciri performans değerlendirilmesi (Khan, 2019), tedarikçi değerlendirmesi (Agarwal vd., 2011) gibi konularda bir çok örnek bulunmaktadır.

Literatürde PROMETHEE (Brans vd., 1986), AHP (Saaty, 1988), TOPSIS (Chen & Hwang, 1992), ELECTRE (Roy & Hugonnard, 1982), Multi-MOORA (Brauers & Zavadskas, 2010), vb. gibi birden fazla Çok Kriterli Karar Verme yöntemi bulunmaktadır. ÇKKV yöntemlerinde nesnel yada öznel yöntemlerle kriterler ağırlıklandırılabilir. Analitik Hiyerarşi Süreci (AHP), En İyi-En Kötü Yöntemi (BWM) ve Karar Verme Denemesi ve Değerlendirme Laboratuvarı (DEMATEL) gibi farklı öznel ağırlıklandırma yöntemleri karar vericilerin değerlendirmelerine bağlıdır (Žižović ve Pamucar, 2019; Mukhametzanov, 2021). Karar vericilerin olmadığı yada karar vericilerin tutarsızlık oluşturduğu durumlarda ise Kriterler Arası Korelasyon Yoluyla Kriter Önemi (CRITIC), Entropi ve Temel Bileşen Analizi (PCA) gibi nesnel ağırlıklandırma yöntemlerinden yararlanılmaktadır (Peng, Krishankumar ve Ravichandran, 2021). Entropi yöntemi ilk olarak 1947'de Shannon ve Weaver tarafından önerilmiştir. Bu yöntem günümüzde kriterlerin/yapıların ağırlıklarının tespit edilmesi kullanılan en yaygın nesnel yöntemlerden biridir (Kumar, Bilga ve Singh, 2017; Teixeira vd., 2021).

Gıda sektörü, ulusların güçlü altyapı oluşturabilmesi için kritik bileşenlerden biri olarak kabul edilmektedir. Ayrıca son yıllarda ortaya çıkan Covid-19 pandemi sürecinde tedarik zincirinde meydana gelen bozulmaların, gıda fiyatların artması ve bazı gıda maddelerine erişimde yaşanan zorluklar gibi olumsuz sonuçları gıda sektörün önemini ortaya koymaktadır (Nakat & Bou-Mitri, 2021, s.1). Dünya çapında yapılan kısıtlamalar, tarımsal üretimi aksatmış ve milyonlarca insanda yeterli gıda erişimi konusunda endişe yaratmıştır. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) verileri, COVID-19 pandemisinde işgücünün %80'inden fazlasının işyerlerinin tamamen veya kısmen kapanmasından etkilendiğini göstermektedir (Kakaei vd., 2022, ss.3-20).

Bu çalışmada, gıda sektörünün öneminden yola çıkılarak büyük ölçekli bir gıda işletmesinin performansının değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Performansın değerlendirilmesi için belirlenen kriterler, karar vermedeki tutarsızlıklar nedeni ile entropi yöntemi kullanılarak ağırlıklandırılmıştır. Entropi ağırlıkları temelinde, her ikisinin de bir normalleştirme prosedürüne dayanmasından dolayı çok kriterli karar verme yöntemlerinden Multi-MOORA ve TOPSIS kullanılarak bir gıda üretim işletmesinin üretim, satış, faaliyet kârı ve çalışan sayıları üzerinden 2019-2023 yılları arası performans değerlendirilmesi yapılmıştır.

Literatür Taraması

ÇKKV problemlerinin çözümün de TOPSIS adı verilen teknik ilk olarak 1981 yılında Hwang ve Yoon tarafından literatüre kazandırılmıştır (Kumar vd., 2020, Pathak vd., 2020, Verma vd., 2021). Bu teknik performans değerlemesinde yaygın olarak kullanılmaktadır (Timor ve Mimarbası, 2013; Mardani vd., 2015; Ban, 2020; Joshi, 2020; Yi, 2022; Wang, 2024; Mali, 2024; Bhabani ve Mahapatro, 2024). Ayrıca referans noktası temelli ÇKKV yöntemlerini kullanırken, oran analizine dayalı çok amaçlı optimizasyon (MOORA) (Brauers ve Zavadskas, 2012) gibi oran analizi tabanlı ÇKKV yöntemleri de performans değerlemede kullanılmıştır (Kumar vd., 2014; Fadli ve Imtihan, 2019; Majumdar ve Adhikari, 2021; Sevim ve Aldogan, 2024). Oran analizine dayalı çok amaçlı optimizasyon (MOORA) genellikle güvenilirlikten ödün vermeden pratik uygulanabilirliğinden dolayı tercih edilmektedir (Kraujalienė, 2019). Literatür incelendiğinde son yıllarda performans değerlemesinde TOPSIS ve MOORA tekniklerin birlikte kullanıldığı çalışmalarda görülmektedir (Kumar vd., 2020; Majumdar ve Adhikari, 2021; Petrov, 2021; Kusuma ve Sisephaputra, 2024; George, Tembhare ve Jain, 2024). Fakat sektörü/bölgeyi etkileyebilecek büyük ölçekli işletmelerin zamana dayalı genel performanslarının karşılaştırılmalı olarak değerlendirilmesinde literatürde bir boşluk bulunmaktadır. Araştırmada bu boşluktan yola çıkılarak

ÇKKV yöntemleri çerçevesinde, entropi temelinde TOPSIS ve MOORA teknikleri kullanılarak gıda sektöründe faaliyet gösteren büyük ölçekli bir işletmenin son beş yılındaki genel performansı değerlendirilmiştir.

Kavramsal Çerçeve

Çok Kriterli Karar Verme

Çok kriterli Karar Verme problemi (Triantaphyllou & Lin, 1996, ss.282-286), $A=\{A_i \mid i=1,2,\dots,m\}$ formülü ile temsil edilen sonlu olan alternatifler kümesinden oluşmaktadır. m alternatif sayısını ifade etmektedir. Alternatifler ise $C=\{C_j \mid j=1,2,\dots,n\}$ formülü ile gösterilen belirli kriterlere göre değerlendirilmektedir ve formülde n , kriter sayısını ifade etmektedir. Kriterler farklı alanlara sahip olabilmekte ve bir maliyetin minimize edilebilmesini yada bir faydanın maksimize edilebilmesini temsil edebilmektedir. Belirlenen her bir kriter için $W=\{w_j \mid j=1,2,\dots,n\}$ formülü ile önem ağırlığı tespit edilmektedir. Tespit edilen ağırlıkların toplamı $(\sum_{j=1}^n w_j=1)$ bir sayısını verecek şekilde normalleştirilmektedir. Bu bilgiler Tablo 1'deki gibi bir karar matrisinde ($M^{m \times n}$) düzenlenmektedir. Burada bulunan her bir öge C_j kriterine göre x_{ij} alternatif / ($A_{\{i\}}$)'nin değerini temsil etmektedir.

Entropi Yöntemi

Entropi, var olmayan verilerin yarattığı sorunlarla başa çıkılabilmesi amacıyla Shannon tarafından önerilmiştir (Li vd., 2020, s.5). Karar verme süreci içerisinde kriterler ağırlıklarının objektif olarak belirlenmesi aşamasında kullanılmaktadır. Entropi yöntemi ile kriter ağırlıklarının tespit edilmesi süreci aşamaları (Yazdani vd., 2019, ss.2507-2058) aşağıda sıralanmıştır:

1.Aşama: Karar matrisi oluşturulması;

Matriste bulunan satırlar alternatifleri, sütunlar ise belirlenen kriterleri göstermektedir ve aşağıdaki gibi oluşturulmaktadır:

$$X = [X_{ij}]_{m \times n} = \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \dots & x_{1n} \\ x_{21} & x_{22} & \dots & x_{2n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ x_{m1} & x_{m2} & \dots & x_{mn} \end{bmatrix}; i = 1, 2, \dots, m; j = 1, 2, \dots, n$$

2.Aşama: Karar matrisi normalleştirilmesi;

Matriste birbirinden farklı olan ölçü birimlerinin yarattığı karşıtlıkların ortadan kaldırılması amacıyla matris normalize edilerek U_{ij} değeri hesaplanmaktadır. Hesaplama kullanılan formül aşağıda verilmektedir:

$$U_{ij} = \frac{X_{ij}}{\sum_{i=1}^m X_{ij}} \quad (1)$$

X_{ij} : (j) indeksinde (i) alternatifin değerini ifade etmektedir;

U_{ij} : (i) alternatifinde (j) indeksin değerini ifade etmektedir.

3.Aşama: E_j (entropi) değeri hesaplaması;

$$E_j = \left(\frac{1}{\ln m} \right) \sum_{i=1}^m [U_{ij} \ln U_{ij}] \quad (2)$$

$\ln$: Doğal logaritma

$k=1/\ln(m)$ üzerinden hesaplanan $0 \leq E_j \leq 1$ olmak üzere sabit bir sayıyı temsil etmektedir.

4.Aşama: d_j (çeşitlendirme derecesi) değeri hesaplaması;

$$d_j = 1 - e_j \in [1, \dots, n] \quad (3)$$

d_j : herhangi bir X_j kriterinde bulunan zıtlık yoğunluğunu ifade etmektedir.

5.Aşama: W_j (kriter ağırlığı) değeri hesaplaması;

Entropi kriter ağırlıkları hesaplamasında kullanılan denklem aşağıda verilmiştir.

$$W_j = \frac{d_j}{\sum_{j=1}^n d_j} \quad (4)$$

MOORA Yöntemi

Geleneksel yöntemler ve MOORA yaklaşımı ile kıyaslandığında Oran Sistemi Yöntemi, Referans Noktası Yöntemi ve Tam Çarpım Formundan oluşan üç kademeyi birleştiren multi-MOORA yöntemi kapsamlı bir çözüm olarak öne çıkmaktadır (Eghbali-Zarch vd., 2018, s.21). Bu yöntem ile elde edilen sonuçlar çoklu temel karar sonuçlarını birleştirdiğinden dolayı daha sağlam olmaktadır (Brauers, 2010, s.6). Aşağıda bu yöntemin aşamaları (Hafezalkotob vd., 2019, ss.146-148; Özcan ve Ömürkek, 2020, ss.83-84) verilmiştir:

1.Aşama: Karar matrisi oluşturulması;

Satırların alternatifleri, sütunların ise belirlenen kriterleri gösterdiği karar matrisi oluşturulmuştur.

$$X = [X_{ij}]_{m \times n} = \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \dots & x_{1n} \\ x_{21} & x_{22} & \dots & x_{2n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ x_{m1} & x_{m2} & \dots & x_{mn} \end{bmatrix}$$

2.Aşama: Matrisin normalizasyonu;

Bu aşamada öklid normalizasyonu kullanılmaktadır. Karar matrisinde bulunan unsurlar, kriterlerin faydalı yada faydasız olmaları bakılmadan normalize edilmektedir. Hesaplama formülü aşağıda verilmiştir;

$$X_{ij}^N = \frac{x_{ij}}{\sqrt{\sum_{j=1}^m x_{ij}^2}}, j(1,2, \dots, n) \quad (5)$$

3.Aşama: Oran Sistemi Yöntemi (RSM);

Karar matrisinin normalize edilmesiyle elde edilen matriste kriterlere ilişkin değerler maksimum-minimum olma durumlarına göre belirlenerek toplama işlemi yapılmaktadır. Daha sonra ise toplama işlemimin yapıldığı maksimum kriter değerlerinden minimum kriterleri değerleri çıkarılmaktadır. Y_i maksimum faydayı temsil etmektedir ve bu yöntemle azalan sıra elde edilmektedir. Formül aşağıda verilmiştir;

$$Y_i = \sum_{j=1}^g W_j X_{ij}^N - \sum_{j=g+1}^n W_j X_{ij}^N \quad (6)$$

$$R_{RSM} = \{A_{i|maxY_i} > \dots > A_{i|minY_i}\}$$

4.Aşama: Referans Noktası Yöntemi (RFM);

Faydalı (maksimum) olarak belirlenen kriterler için maksimum değer, faydalı olmayan (minimum) kriterler için ise minimum değer dikkate alınarak r_j değerleri tespit edilmektedir. Sonrasında referans noktaları ile ağırlıklı normalleştirilmiş matris değerleri arasındaki maksimum mesafe tespit edilerek bu değerlerle matris oluşturulmaktadır. Bu yöntemde en iyi alternatif minimum değere sahiptir ve yaklaşımda sıralama artan sırada elde edilmektedir. Formül aşağıda verilmiştir;

$$d_{ij} = |W_j r_j - W_j X_{ij}^N| \quad (7)$$

$$R_{RFM} = \{A_{i|minZ_i} > A_{i|maxZ_i}\}$$

5.Aşama: Tam Çarpımsal Form (FMF);

Her bir alternatifin faydalı olarak belirlenen (maksimum) kriterlerin ağırlıklandırılıp normalleştirilmiş değerlerinin çarpımları, faydalı olmayan (minimum) kriterlerin ağırlıklandırılıp normalleştirilmiş değerlerinin çarpımına bölünmektedir. Bu yaklaşıma göre en iyi alternatif, en yüksek değeri vermektedir. Formül aşağıda verilmiştir;

$$U_i = \frac{\prod_{j=1}^g (X_{ij}^N)^{W_j}}{\prod_{j=g+1}^n (X_{ij}^N)^{W_j}} \quad (8)$$

$$R_{FMF} = \{A_{i|maxU_i} > A_{i|minU_i}\}$$

TOPSIS Yöntemi

TOPSIS hesaplama yeterliliği ve yüksek verimlilik gibi avantajlar sağladığı için yaygın olarak kullanılmaktadır (Bera vd., 2022, s.8795). Yönteme ilişkin süreç aşamaları aşağıda sıralanmaktadır (Gök-Kısa vd., 2022, ss.122-124):

1.Aşama: Karar matrisinin oluşturulması;

$$X = [X_{ij}]_{m \times n} \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \dots & x_{1n} \\ x_{21} & x_{22} & \dots & x_{2n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ x_{m1} & x_{m2} & \dots & x_{mn} \end{bmatrix}$$

2.Aşama: Normalleştirilmiş (R) karar matrisi oluşturulması

J kriterleri üzerinden i alternatifi için normalleştirilmiş değerini ifade eden r_{ij} 'nin hesaplama formülü;

$$r_{ij} = \frac{X_{ij}}{\sqrt{\sum_{i=1}^j x_{ij}^2}} \quad j = 1,2,3,4, \dots, j; i = 1,2,3,4, \dots, n \quad (9)$$

3.Aşama: Ağırlıklandırılmış karar matrisinin oluşturulması;

$$v_{ij} = w_i * r_{ij} \quad j = 1,2,3,4, \dots, j; i = 1,2,3,4, \dots, n \quad (10)$$

$W_i = i$ değeri ağırlığı

4.Aşama: Pozitif ideal (A^*) ve negatif ideal (A^-) çözümlerin tespiti;

Pozitif ideal çözüm denklemi

$$A^* = \{v_i^*, \dots, v_n^*\} = \{(max v_{ij} | i \in I'), (min v_{ij} | i \in I'')\}$$

Negatif ideal çözüm denklemi (11)

$$A^- = \{v_i^-, \dots, v_n^-\} = \{(min v_{ij} | i \in I'), (max v_{ij} | i \in I'')\}$$

5.Aşama: Ayırma ölçümlerinin (öklit uzaklığıyla) tespiti;

Alternatiflerden her birinin pozitif ideal çözüme olan uzaklığı

$$S_i^* = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^*)^2} \quad (12)$$

Alternatiflerden her birinin negatif ideal çözüme olan uzaklığı

$$S_i^- = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^-)^2}$$

6.Aşama: İdeal çözüme olan göreceli yakınlığın tespiti;

$$C_i^* = \frac{S_i^-}{S_i^- + S_i^*} \quad (13)$$

$$C_i^* = 0 \leq C_i^* \leq 1$$

Metodoloji

Bu çalışmada bir gıda üretim işletmesini 2019-2023 yılları arası genel performansının belirlenen kriterleri üzerinden objektif olarak entropi yöntemi ile ağırlıklandırılması, entropi temelinde TOPSIS ve Multi-MOORA yöntemleriyle değerlendirilmesi yapılmış ve iki yöntem arasındaki fark karşılaştırılmıştır. Performans değerlendirme kriterleri uzman akademisyenler tarafından “üretim (ton), satış (MTL), faaliyet karı (MTL) ve çalışan sayısı (kişi)” olarak belirlenmiştir. Performansın değerlendirilmesinde kullanılacak olan kriter değerleri ve kodlar Tablo 1’de verilmiştir. Kriterlere ilişkin veriler söz konusu gıda üretim işletmesi faaliyet raporlarından elde edilerek karar matrisi oluşturulmuştur. Oluşturulan matriste entropi yöntemi kullanılarak kriterlerin nesnel ağırlıkları tespit edilmiştir. Tespit edilen kriter ağırlıklarıyla Multi-MOORA (oran, referans noktası, tam çarpım) ve TOPSIS yöntemleri aracılığıyla 2019-2023 yılları arası işletme performansı değerlendirmeye tabi tutulmuş, sonuçlar karşılaştırılmıştır.

Tablo 1.*Kriter kodları ve birimleri*

Kod	Kriter	Birim
K1	Üretim	Ton
K2	Satış	MTL (Malta Lirası)
K3	Faaliyet kârı	MTL (Malta Lirası)
K4	Çalışan sayısı	Kişi

Entropi Yöntemi Aracılığıyla Kriter Ağırlıklarının Tespiti

Kriter ağırlıklarının nesnel olarak tespit edilmesinde kullanılan Entropi Yöntemi aşamaları aşağıda sıralanmıştır.

1.Aşama: Karar matrisi oluşturulması;

Gıda üretim işletmesinin 2019-2023 yılları arası yöneticilerden alınan veriler doğrultusunda oluşturulan karar matrisi Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2.*Karar matrisi*

	max	max	max	min
Yıllar	K1	K2	K3	K4
2019	424	5609	837	8781
2020	438	6750	1045	9143
2021	424	8419	1327	9186
2022	501	19179	3382	9498
2023	502	32032	6570	9555

2.Aşama: Karar matrisinin normalize edilmesi;

Tablo 2’de verilen bilgilere eşitlik (1) formülü uygulanarak karar matrisi normalize edilmiştir.

Tablo 3.*Normalize edilmiş karar matrisi*

Yıllar	K1	K2	K3	K4
2019	0,185233727	0,077914681	0,06359699	0,19021727
2020	0,234852547	0,101687255	0,0847939	0,24458295
2021	0,29712684	0,141187322	0,11765227	0,32529481
2022	0,499501496	0,374509383	0,33983119	0,49850417
2023	0,999631145	0,999997568	0,99999032	0,99998009

3.Aşama: E_j ve K değerlerinin hesaplanması;

E_{ij} değerinin 0 ile 1 arasında olmasını sağlayan sabit sayıyı (entropi katsayısı) ifade eden “k” sayısı, alternatif sayısının logaritmasıdır ($K=1/\ln.n$). Burada entropi katsayısı $K=1/\ln 5=0,62134$ olarak tespit edilmiştir. E_i değeri eşitlik (2) formülü ile hesaplanmış ve Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4.*Kriterlerin E_{ij} değerleri*

e_{ij}	0,845183438	0,668253019	0,62321349	0,85276244
----------	-------------	-------------	------------	------------

4.Aşama: D_j değerlerinin hesaplanması;

Eşitlik (3) formülü (E_{ij} değerlerinin 1’den çıkarılması) ile kriterlerin d_{ij} değerleri hesaplanmış ve Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5.*Kriterlerin D_{ij} değerleri*

d_{ij}	0,154816562	0,331746981	0,37678651	0,14723756
----------	-------------	-------------	------------	------------

5.Aşama:Kriter ağırlıklarının hesaplanması;

Kriter ağırlıkları eşitlik (4) formülü ile hesaplanmış ve Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6.*Kriterlerin W_j (entropi ağırlık) değerleri*

	K1	K2	K3	K4
W_j	0,153194598	0,328271372	0,37283903	0,145695

Tablo 6’da ağırlık oranı en yüksek kriterin K3 (faaliyet karı) olduğu, ağırlık oranı en düşük kriterin ise K4 (çalışan sayısı) olduğu görülmektedir. Performans değerlendirme kriterleri ağırlık oranlarına göre sıralanırsa; en önemli kriter K3 (faaliyet kârı), ikinci derecede önemli kriter K2 (satış), üçüncü derecede önemli kriter K1 (üretim) ve dördüncü derecede önemli kriter ise K4 (çalışan sayısı) olarak tespit edilmiştir.

4.2.Entropi Ağırlıklarıyla Multi-MOORA Yöntemi Uygulama

Multi-MOORA yöntemine ilişkin uygulama aşamaları aşağıda sıralanmıştır.

1.Aşama: Karar matrisinin hazırlanması;

Gıda üretim işletmesinin 2019-2023 yılları arası yöneticilerden alınan veriler doğrultusunda oluşturulan karar matrisi Tablo 2’de verilmiştir.

2.Aşama: Normalize edilmiş karar matrisinin oluşturulması;

Verilere eşitlik (5) formülü uygulanması ile normalize edilmiş karar matrisi oluşturulmuş ve Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7.*Normalize edilmiş karar matrisi*

	K1	K2	K3	K4
2019	0,412917179	0,142847745	0,109755653	0,425145021
2020	0,426551237	0,171906272	0,137030654	0,442671783
2021	0,412917179	0,21441169	0,174009261	0,444753691
2022	0,487904497	0,488443022	0,443481026	0,45985963
2023	0,488878359	0,815778032	0,861522869	0,462619368

3.Aşama: Ağırlıklandırılmış karar matrisinin oluşturulması;

Entropi yöntemi uygulanmasıyla bulunan kriter ağırlıklarının her bir kriter değeri ile ayrı ayrı çarpılmasıyla ağırlıklandırılmış karar matrisi Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8.*Ağırlıklandırılmış karar matrisi*

Yıllar	K1	K2	K3	K4
2019	0,063256681	0,046892825	0,040921191	0,061941504
2020	0,065345345	0,056431908	0,051090376	0,064495065
2021	0,063256681	0,070385219	0,064877444	0,064798389
2022	0,074744333	0,16034186	0,165347036	0,066999249
2023	0,074893524	0,267796572	0,321209351	0,067401329

4.Aşama: Oran Metodunun uygulanması;

Verilere eşitlik (6) formülünün uygulanması ile oran matrisi oluşturulmuş ve Tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 9.*Oran matrisi*

Yıllar	K1	K2	K3	K4	$y_j^* = \sum \max X_{ij}^* - \sum \min X_{ij}^*$
2019	0,063256681	0,046892825	0,040921191	0,061941504	0,089129193
2020	0,065345345	0,056431908	0,051090376	0,064495065	0,108372564
2021	0,063256681	0,070385219	0,064877444	0,064798389	0,133720955
2022	0,074744333	0,16034186	0,165347036	0,066999249	0,33343398
2023	0,074893524	0,267796572	0,321209351	0,067401329	0,596498118

Ağırlıklandırılmış karar matrisindeki verilere ($y_j^* = \sum \max X_{ij}^* - \sum \min X_{ij}^*$) formülü uygulanması sonucunda elde edilen oranlar büyükten küçüğe doğru sıralanarak yapılan oran metodu sıralaması Tablo 10’da verilmiştir.

Tablo 10.*Oran metodu sıralaması*

Yıllar	Oran Metodu Sıralaması
2019	5
2020	4
2021	3
2022	2
2023	1

Oran metodu sıralamasında gıda üretim işletmesinin K1 (üretim), K2 (satış), K3 (faaliyet kârı) ve K4 (çalışan sayısı) kriterleri üzerinden yapılan performans değerlendirmesinde işletmenin en iyi performans sergilediği yıl 2023 yılı olarak tespit edilmiş, performansının en düşük olduğu yıl ise 2019 yılı olarak tespit edilmiştir.

5.Aşama: Referans noktalarının tespiti;

Normalize karar matrisi üzerine eşitlik (7) formülünün uygulanmasıyla her bir alternatif için maksimum oranlar alınarak referans noktaları tespit edilmiştir.

6.Aşama: Referans serisi matrisinin oluşturulması;

Referans noktalarının tespitinden sonra referans noktası matrisi oluşturulmuştur. Alternatiflerin maksimum değerlerine göre küçükten büyüğe doğru bir sıralama yapılmıştır.

Tablo 11.*Referans serisi matrisi*

	K1	K2	K3	K4	MAX
2019	0,011636842	0,220903747	0,280288159	0,000000000	0,280288159
2020	0,009548178	0,211364665	0,270118974	0,002553562	0,270118974
2021	0,011636842	0,267796572	0,256331906	0,002856885	0,267796572
2022	0,000149190	0,107454712	0,155862315	0,005057745	0,155862315
2023	0,000000000	0,000000000	0,000000000	0,005459825	0,005459825

Tablo 12.*Referans noktası sıralama*

Yıllar	Referans Noktası
2019	5
2020	4
2021	3
2022	2
2023	1

Referans noktası sıralamasında gıda üretim işletmesin K1 (üretim), K2 (satış), K3 (faaliyet kârı) ve K4 (çalışan sayısı) kriterleri üzerinden yapılan performans değerlendirmesinde işletmenin en iyi performans sergilediği yıl 2023 yılı olarak tespit edilmiş, performansının en düşük olduğu yıl ise 2019 yılı olarak tespit edilmiştir.

7.Aşama: Tam çarpım formu;

Eşitlik (8) formülünün karar matrisine uygulanmasıyla tam çarpım formu elde edilmiş ve sonuçlar büyükten küçüğe sıralanarak tam çarpım formu sıralaması elde edilmiştir.

Tablo 13.*Tam çarpım formu sıralaması*

Yıllar	Tam Çarpım Formu
2019	5
2020	4
2021	3
2022	2
2023	1

Tablo 13'te verilen tam çarpım formu sıralamasında gıda üretim işletmesin K1 (üretim), K2 (satış), K3 (faaliyet kârı) ve K4 (çalışan sayısı) kriterleri üzerinden yapılan performans değerlendirmesinde işletmenin en iyi performans sergilediği yıl 2023 yılı olarak tespit edilmiş, performansının en düşük olduğu yıl ise 2019 yılı olarak tespit edilmiştir.

8.Aşama: Multi-MOORA sıralaması;

Gıda üretim işletmesinden alınan verilere MOORA oran yöntemi, referans noktası yaklaşımı ve tam çarpım formu yöntemleri uygulanmıştır. Uygulamalar sonuçları karşılaştırılarak baskınlık durumları değerlendirilmiş ve Multi-MOORA sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 14.*Multi-MOORA Sonucu*

Yıllar	Oran Metodu	Referans Noktası	Tam Çarpım Formu	MULTI-MOORA
2019	5	5	5	5
2020	4	4	4	4
2021	3	3	3	3
2022	2	2	2	2
2023	1	1	1	1

Gıda üretim işletmesinin K1 (üretim), K2 (satış), K3 (faaliyet kârı) ve K4 (çalışan sayısı) kriterleri üzerinden yapılan 2019-2023 yılları arası performans değerlendirmesinde işletmenin oran metodu, referans noktası ve tam çarpım formu yaklaşımlarında en iyi performans sergilediği yıl 2023 yılı olarak tespit edilmiş, performansının en düşük olduğu yıl ise 2019 yılı olarak tespit edilmiştir.

Entropi Ağırlıklarıyla TOPSIS Yönteminin Uygulanması

TOPSIS yönteminin uygulama aşamaları aşağıda sıralanmıştır.

1.Aşama: Karar matrisinin oluşturulması;

Performans değerlendirmesi yapılan gıda üretim işletmesinin 2019-2023 yılları arası yöneticilerden alınan veriler doğrultusunda oluşturulan karar matrisi Tablo 2’de verilmiştir

2.Aşama: Karar matrisinin normalize edilmesi;

Eşitlik (9) formülünün verilere uygulanmasıyla oluşturulan normalize karar matrisi Tablo 15’te verilmiştir.

Tablo 15.

Normalize edilmiş karar matrisi

Yıllar	K1	K2	K3	K4
2019	0,412917179	0,142847745	0,10975565	0,42514502
2020	0,426551237	0,171906272	0,13703065	0,44267178
2021	0,412917179	0,21441169	0,17400926	0,44475369
2022	0,487904497	0,488443022	0,44348103	0,45985963
2023	0,488878359	0,815778032	0,86152287	0,46261937

3.Aşama: Ağırlıklandırılmış karar matrisi;

Eşitlik (10) fomülünün matrise uygulanmasıyla ağırlıklandırılmış karar matrisi oluşturulmuş tablo 16’da verilmiştir.

4.Aşama: Pozitif ve negatif ideal çözümler;

Eşitlik (11) fomülünün matrise uygulanmasıyla ağırlıklandırılmış matriste her bir kriter için pozitif ve negatif ideal çözüm değerleri tespit edilerek çözüm setleri Tablo 16’da verilmiştir.

Tablo 16.

Ağırlıklandırılmış Karar Matrisi

W_j	0,153194598	0,32827137	0,37283903	0,145695
Yıllar	K1	K2	K3	K4
2019	0,063256681	0,046892825	0,04092119	0,0619415
2020	0,065345345	0,056431908	0,05109038	0,06449507
2021	0,063256681	0,070385219	0,06487744	0,06479839
2022	0,074744333	0,16034186	0,16534704	0,06699925
2023	0,074893524	0,267796572	0,32120935	0,06740133
S^+	0,074893524	0,267796572	0,32120935	0,06740133
S^-	0,063256681	0,046892825	0,04092119	0,0619415

5.Aşama: Ayrım ölçütlerinin hesaplaması;

Eşitlik (12) formülünün matrise uygulanmasıyla pozitif ideal çözüme uzaklık değerleri tespit edilmiş, negatif ideal çözüme uzaklık ise eşitlik (m) formülünün matrise uygulanmasıyla tespit edilmiştir.

6.Aşama: İdeal çözüme yakınlık değerlerinin hesaplanması;

Eşitlik (13) formülünün matrise uygulanmasıyla ideal çözüme yakınlık değerleri hesaplanmış ve Tablo 17’de verilmiştir.

Tablo 17.*İdeal Çözüme Yakınlık Değerleri*

Yıllar	C*	Sıralama
2019	0	5
2020	0,04008273	4
2021	0,09421151	3
2022	0,47143087	2
2023	1	1

Gıda üretim işletmesinin K1 (üretim), K2 (satış), K3 (faaliyet kârı) ve K4 (çalışan sayısı) kriterleri üzerinden yapılan 2019-2023 yılları arası performans değerlendirmesinde işletmenin topsis yöntemiyle en iyi performans sergilediği yıl 2023 yılı olarak tespit edilmiş, performansının en düşük olduğu yıl ise 2019 yılı olarak tespit edilmiştir.

Tablo 18’de söz konusu gıda işletmesine ilişkin performansın Multi-MOORA ve TOPSIS yöntemleri ile değerlendirme sonuçları karşılaştırılmıştır.

Tablo 18.*Multi-MOORA ve TOPSIS yöntemlerinin karşılaştırılması*

Yıllar	Multi-MOORA	TOPSIS
2019	5	5
2020	4	4
2021	3	3
2022	2	2
2023	1	1

Tablo 18’de söz konusu gıda işletmesine ilişkin performansın multi-MOORA ve TOPSIS yöntemleri ile değerlendirme sonuçları bire bir örtüştüğünü göstermektedir. Her iki yöntemden elde edilen sonuçlarda işletmenin 2019 yılından 2023 yılına kadar her yıl performansını arttırdığını göstermektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Kararların, karara ilişkin kriterlerin, etkinliğin yada verimliliğin ölçümlemesi amacıyla kullanılan süreç yada ölçümle dizisi performansın değerlendirilmesi ifade etmektedir. Birden çok faktör performans üzerinde etkilidir ve bu yüzden performans ölçümü zor olmaktadır (Agami vd., 2012).

1970’lerin sonlarından itibaren geriye dönük muhasebe sistemlerinde bir tatminsizlik oluşmuştur. Bu tatminsizlik durumu performans ölçümünde bir devrimi gerektirmiştir. İşletmeler küresel ölçekte rekabet etikleri bir pazar ortamında varlıklarını devam ettirebilmek için birden fazla zorlukla mücadele etmek zorundadırlar. Müşteri talepleri ürün ve hizmet açısından dinamiklerdir. Tüm bunlar işletme faaliyetlerini bir dizi organizasyonla koordine ve senkronize edilen süreçler haline getirmektedir. İşletmelerin yaşanan zorluklara proaktif olarak yanıt verebilmeleri için organizasyonla ilgili güncel ve doğru olan performans bilgilerine gereksinim duyulmaktadır (Neely, 1999, ss.207-209). Bu gereksinimden yola çıkılarak bir gıda işletmesinin belirlenen kriterler üzerinden son beş yıl içerisindeki performansı incelenmiştir.

Araştırma kapsamında söz konusu gıda işletmesine ilişkin performans değerlendirme kriterleri, yapılan literatür taraması sonucunda uzman akademisyen görüşleri ve söz konusu işletmenin ihtiyaçları doğrultusunda “üretim”, “satış”, “faaliyet kârı” ve “çalışan sayısı” olmak üzere dört kriter belirlenmiştir. Belirlenen kriterler doğrultusunda gıda işletmesinin son beş yılda sergilediği performans değerlendirilmiştir.

Performansın değerlendirilmesi sürecinde, işletmeden alınan veriler doğrultusunda karar matrisi oluşturulmuştur. Belirlenen kriterlerin önem derecelerinin eşit kabul edilmesinden dolayı, kriter ağırlıklarının objektif olarak değerlendirilmesine karar verilmiştir. Objektif olarak entropi yöntemiyle kriterler ağırlıklandırılmıştır. Entropi yöntemiyle elde edilen sonuçlara göre:

- ağırlık oranı en yüksek kriter K3 olarak kodlanan “faaliyet kârı” kriteri,
- ikinci derecede önemli kriter olarak kodlanan K2 “satış” kriteri,

- üçüncü derecede önemli kriter K1 olarak kodlanan “üretim” kriteri,
- dördüncü derecede önemli kriter ise K4 olarak kodlanan “çalışan sayısı” kriteri olarak tespit edilmiştir.

Entropi yöntemiyle ağırlıklandırılan kriterler değerleri temel alınarak söz konusu gıda işletmesinin 2019-2023 yılları arası gösterdiği performans değerlendirilmiştir. Çalışmada performansın değerlendirilmesinde karşılaştırma yapılabilmesi amacıyla iki farklı yöntem kullanılmıştır. Performansın değerlendirilmesi ve sonuçların karşılaştırılması için, her ikisinin de normalleştirmeye dayalı olmalarından dolayı TOPSIS ve Multi-MOORA yöntemleri tercih edilmiştir.

Multi-MOORA yönteminden elde edilen sonuçlar göre gıda üretim işletmesinin K1 (üretim), K2 (satış), K3 (faaliyet kârı) ve K4 (çalışan sayısı) kriterleri üzerinden yapılan 2019-2023 yılları arası performans değerlendirmesinde:

- Oran metoduna göre; gıda işletmesinin en iyi performans sergilediği yıl 2023 yılı olarak tespit edilmiş, performansının en düşük olduğu yıl ise 2019 yılı olarak tespit edilmiştir. İşletme 2019 yılından itibaren her yıl performansını arttırmıştır.
- Referans noktası metoduna göre; gıda işletmesinin en iyi performans sergilediği yıl 2023 yılı olarak tespit edilmiş, performansının en düşük olduğu yıl ise 2019 yılı olarak tespit edilmiştir. İşletme 2019 yılından itibaren her yıl performansını arttırmıştır.
- Tam çarpım formu metoduna göre; gıda işletmesinin en iyi performans sergilediği yıl 2023 yılı olarak tespit edilmiş, performansının en düşük olduğu yıl ise 2019 yılı olarak tespit edilmiştir. İşletme 2019 yılından itibaren her yıl performansını arttırmıştır.

Gıda üretim işletmesinin K1 (üretim), K2 (satış), K3 (faaliyet kârı) ve K4 (çalışan sayısı) kriterleri üzerinden yapılan 2019-2023 yılları arası performans değerlendirmesinde işletmenin oran metodu, referans noktası ve tam çarpım formu yaklaşımlarında en iyi performans sergilediği yıl 2023 yılı olarak tespit edilmiş, performansının en düşük olduğu yıl ise 2019 yılı olarak tespit edilmiştir. Metodlar arası farklı bir sonuç tespit edilmemiştir. Multi-MOORA yönteminden elde edilen sonuçlar işletmenin her yıl performansını arttırdığını göstermektedir.

TOPSIS yönteminden elde edilen sonuçlar göre; gıda üretim işletmesinin K1 (üretim), K2 (satış), K3 (faaliyet kârı) ve K4 (çalışan sayısı) kriterleri üzerinden yapılan 2019-2023 yılları arası performans değerlendirmesinde; işletmenin TOPSIS yöntemiyle en iyi performans sergilediği yıl 2023 yılı olarak tespit edilmiş, performansının en düşük olduğu yıl ise 2019 yılı olarak tespit edilmiştir. TOPSIS yönteminden elde edilen sonuçlar işletmenin her yıl performansını arttırdığını göstermektedir.

Multi-MOORA ve TOPSIS yöntemi yapılan performans analizleri, söz konusu işletmenin 2019 yılından 2023 yılına kadar her yıl performansını arttırdığını göstermektedir. Ayrıca Multi-MOORA (oran metodu, referans noktası metodu ve tam çarpım formu) ve TOPSIS yöntemi ile elde edilen sonuçlar bire bir örtüşmektedir. 2019 yılı sonlarında başladığı ileri sürülen ve özellikle tedarik zincirinde küresel ölçekte büyük bir kriz yaratan Covid-19 salgın sürecinde söz konusu gıda işletmesinin yaşanan olumsuzluklara rağmen her yıl performansını arttırmaya devam ettiği görülmektedir. İşletmelerin Covid-19 salgın sürecinde gösterdikleri performansın bir kriz yönetimi olduğu göz önünde bulundurulduğunda süreçteki performansın analizi önem taşımaktadır.

Çıkar çatışması beyanı

Bu çalışmada, sonuçları veya yorumları etkileyebilecek herhangi bir maddi veya diğer asli çıkar çatışması olmadığını beyan ederiz.

Etik beyanı

Bu araştırmanın etik kurul izni gerektirmeyen araştırmalardan olduğunu beyan ederiz.

Kaynakça

- Agami, N., Saleh, M. & Rasmy, M. (2012). Supply chain performance measurement approaches: review and classification. *The Journal of Organizational Management Studies*, 1-20.
- Agarwal, P., Sahai, M., Mishra, V., Bag, M., & Singh, V. (2011). A review of multi-criteria decision making techniques for supplier evaluation and selection. *International Journal of Industrial Engineering Computations*, 2(4), 801-810.
- Agarwal, P., Sahai, M., Mishra, V., Bag, M., & Singh, V. (2011). A review of multi-criteria decision making techniques for supplier evaluation and selection. *International Journal of Industrial Engineering Computations*, 2(4), 801-810.
- Assaf, A. G., Oh, H., & Tsionas, M. (2017). Bayesian approach for the measurement of tourism performance: A case of stochastic frontier models. *Journal of Travel Research*, 56(2), 172-186.
- Ban, A. I., Ban, O. I., Bogdan, V., Popa, D. C. S., & Tuse, D. (2020). Performance evaluation model of Romanian manufacturing listed companies by fuzzy AHP and TOPSIS. *Technological and Economic Development of Economy*, 26(4), 808-836.
- Banker, R. D., Charnes, A., Cooper, W. W., Swarts, J., & Thomas, D. (1989). An introduction to data envelopment analysis with some of its models and their uses. *Research in governmental and nonprofit accounting*, 5(1), 125-163.
- Bera, B., Shit, P. K., Sengupta, N., Saha, S., & Bhattacharjee, S. (2022). Susceptibility of deforestation hotspots in Terai-Dooars belt of Himalayan Foothills: A comparative analysis of VIKOR and TOPSIS models. *Journal of King Saud University-Computer and Information Sciences*, 34(10), 8794-8806.
- Bhabani, B., & Mahapatro, J. (2024). Performance evaluation of priority-based scheduling in hybrid VANETs for different criteria weights using AHP-AHP and AHP-TOPSIS. *IETE Journal of Research*, 70(6), 5759-5770.
- Brans, J. P., Vincke, P., & Mareschal, B. (1986). How to select and how to rank projects: The PROMETHEE method. *European Journal of Operational Research*, 24(2), 228-238.
- Brauers, W. K. M. (2010). The economy of the Belgian regions tested with MULTIMOORA. *Journal of Business Economics and Management*, (2), 173-209.
- Brauers, W. K. M., & Zavadskas, E. K. (2010). Project management by MULTIMOORA as an instrument for transition economies. *Technological And Economic Development of Economy*, 16(1), 5-24.
- Chen, M. F., Tzeng, G. H., & Ding, C. G. (2003). Fuzzy MCDM approach to select service provider. In *The 12th IEEE International Conference on Fuzzy Systems. FUZZ'03*. (Vol. 1, pp. 572-577). IEEE.
- Chen, S. J., & Hwang, C. L. (1992). Fuzzy multiple attribute decision making methods. In *Fuzzy multiple attribute decision making: Methods and application* (pp.289-486). Springer Berlin Heidelberg.
- Chiu, Y. H., & Wu, M. F. (2010). Performance evaluation of international tourism hotels in Taiwan – application of context-dependent DEA. *INFOR: Information Systems and Operational Research*, 48(3), 155-170.
- Deng, H., Yeh, C. H., & Willis, R. J. (2000). Inter-company comparison using modified TOPSIS with objective weights. *Computers & Operations Research*, 27(10), 963-973.
- Deste, M., & Halifeoğlu, M. (2019). Perakende ticaret sektöründeki işletmelerin tedarik zinciri yönetimi açısından finansal performans kriterlerinin belirlenmesi: Bist'de bir uygulama. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(18), 751-774.
- Eghbali-Zarch, M., Tavakkoli-Moghaddam, R., Esfahanian, F., Sepehri, M. M., & Azaron, A. (2018). Pharmacological therapy selection of type 2 diabetes based on the SWARA and modified MULTIMOORA methods under a fuzzy environment. *Artificial Intelligence in Medicine*, 87, 20-33.
- Fadli, S., & Imtihan, K. (2019). Implementation of MOORA method in evaluating work performance of honorary teachers. *Sinkron: jurnal dan penelitian teknik informatika*, 4(1), 128-135.
- George, J., Tembhare, S. K., & Jain, P. (2024). Comparative study of mcdm techniques: TOPSIS, VIKOR, and MOORA methods integrated with ewm method for vendor selection for manufacturing industry. In *Decision-Making Models and Applications in Manufacturing Environments* (pp. 127-146). Apple Academic Press.
- Gök-Kısa, A. C., Çelik, P., & Peker, İ. (2022). Performance evaluation of privatized ports by entropy based TOPSIS and ARAS approach. *Benchmarking: An International Journal*, 29(1), 118-135.
- Hafezalkotob, A., Hafezalkotob, A., Liao, H., & Herrera, F. (2019). An overview of MULTIMOORA for multi-criteria decision-making: Theory, developments, applications, and challenges. *Information Fusion*, 51, 145-177.
- Joshi, S., Sharma, M., & Singh, R. K. (2020). Performance evaluation of agro-tourism clusters using AHP-TOPSIS. *Journal of Operations and Strategic Planning*, 3(1), 7-30.
- Kakaei, H., Nourmoradi, H., Bakhtiyari, S., Jalilian, M., & Mirzaei, A. (2022). Effect of COVID-19 on food security, hunger, and food crisis. In *COVID-19 and the sustainable development goals* (pp. 3-29). Elsevier.
- Khan, S. A., Chaabane, A., & Dweiri, F. (2019). A knowledge-based system for overall supply chain performance evaluation: a multi-criteria decision making approach. *Supply Chain Management: An International Journal*, 24(3), 377-396.
- Kraujalienė, L. (2019). Comparative analysis of multicriteria decision-making methods evaluating the efficiency of technology transfer. *Business, Management and Education*, 17(1), 72-93.
- Kumar Sahu, A., Datta, S., & Sankar Mahapatra, S. (2014). Supply chain performance benchmarking using grey-MOORA approach: An empirical research. *Grey Systems: Theory and Application*, 4(1), 24-55.
- Kumar, R., Bilga, P. S., & Singh, S. (2017). Multi objective optimization using different methods of assigning weights to energy consumption responses, surface roughness and material removal rate during rough turning operation. *Journal of cleaner production*, 164, 45-57.
- Kumar, S., Kr Singh, S., Kumar, T. A., & Agrawal, S. (2020, April). Research methodology: Prioritization of new smartphones using topsis and moora. In *International conference of advance research & innovation (ICARI)*.
- Kumar, V., Verma, P., Jha, A., Lai, K. K., & Do, M. H. (2022). Dynamics of a medium value consumer apparel supply chain key parameters. *International Journal of Productivity and Performance Management*, 71(2), 445-476.
- Kusuma, E. D., & Sisepaputra, B. (2024). Comparison of TOPSIS, MOORA, and WASPAS methods in website-based employee performance assessment (Case study: Tirta argapura regional public company of drinking water, probolinggo regency). *Journal of Emerging Information System and Business Intelligence (JEISBI)*, 5(3), 53-61.

- Li, H., Wang, W., Fan, L., Li, Q., & Chen, X. (2020). A novel hybrid MCDM model for machine tool selection using fuzzy DEMATEL, entropy weighting and later defuzzification VIKOR. *Applied Soft Computing*, 91, 106207.
- Majumdar, A., & Adhikari, A. (2021). An integrated TOPSIS-MOORA-based performance evaluation methodology for the key service providers in sharing economy: case of Airbnb superhosts. *Benchmarking: An International Journal*, 28(2), 600-620.
- Mali, P. R., Vishwakarma, R. J., Isleem, H. F., Khichad, J. S., & Patil, R. B. (2024). Performance evaluation of bamboo species for structural applications using TOPSIS and VIKOR: A comparative study. *Construction and Building Materials*, 449, 138307.
- Mardani, A., Jusoh, A., & Zavadskas, E. K. (2015). Fuzzy multiple criteria decision-making techniques and applications—Two decades review from 1994 to 2014. *Expert Systems with Applications*, 42(8), 4126-4148.
- Mardani, A., Jusoh, A., Nor, K., Khalifah, Z., Zakwan, N., & Valipour, A. (2015). Multiple criteria decision-making techniques and their applications—a review of the literature from 2000 to 2014. *Economic research-Ekonomska istraživanja*, 28(1), 516-571.
- Mardani, A., Jusoh, A., Zavadskas, E. K., Khalifah, Z., & Nor, K. M. (2015). Application of multiple-criteria decision-making techniques and approaches to evaluating of service quality: a systematic review of the literature. *Journal of Business Economics and Management*, 16(5), 1034-1068.
- Mukhametzanov, I. (2021). Specific character of objective methods for determining weights of criteria in MCDM problems: Entropy, CRITIC and SD. *Decision Making: Applications in Management and Engineering*, 4(2), 76-105.
- Nakat, Z., & Bou-Mitri, C. (2021). COVID-19 and the food industry: Readiness assessment. *Food control*, 121, 107661.
- Neely, A. (1999). The performance measurement revolution: why now and what next?. *International Journal of Operations & Production Management*, 19(2), 205-228.
- Özcan, A., & Ömürbek, N. (2020). Bir demir çelik işletmesinin performansının çok kriterli karar verme yöntemleri ile değerlendirilmesi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (8), 77-98.
- Pathak, D. K., Verma, A., & Kumar, V. (2020). Performance variables of GSCM for sustainability in Indian automobile organizations using TOPSIS method. *Business Strategy & Development*, 3(4), 590-602.
- Peng, X., Krishankumar, R., & Ravichandran, K. S. (2021). A novel interval-valued fuzzy soft decision-making method based on CoCoSo and CRITIC for intelligent healthcare management evaluation. *Soft Computing*, 25, 4213-4241.
- Petrov, I. (2021). September). Multi-criteria Evaluation of Students' Performance Based on Hybrid AHP-Entropy Approach with TOPSIS, MOORA and WPM. In *International Conference on ICT Innovations* (pp. 68-84). Cham: Springer International Publishing.
- Roy, B., & Hugonnard, J. C. (1982). Ranking of suburban line extension projects on the Paris metro system by a multicriteria method. *Transportation Research Part A: General*, 16(4), 301-312.
- Saaty, T. L. (1988). *What is the analytic hierarchy process?* (pp. 109-121). Springer Berlin Heidelberg.
- Sevim, F., & Aldogan, E. U. (2024). Evaluation of health systems performance of OECD countries using MOORA method. *Journal of Health Management*, 26(1), 172-183.
- Sitorus, F., Cilliers, J. J., & Brito-Parada, P. R. (2019). Multi-criteria decision making for the choice problem in mining and mineral processing: Applications and trends. *Expert systems with applications*, 121, 393-417.
- Teixeira, S. J., Ferreira, J. J., Wanke, P., & Moreira Antunes, J. J. (2021). Evaluation model of competitive and innovative tourism practices based on information entropy and alternative criteria weight. *Tourism Economics*, 27(1), 23-44.
- Timor, M., & Mimarbası, H. (2013). Bank branch service efficiency by data envelopment analysis and TOPSIS. *Istanbul Manag. J.*, 24(75), 13-35.
- Triantaphyllou, E., & Lin, C. T. (1996). Development and evaluation of five fuzzy multiattribute decision-making methods. *International Journal Of Approximate Reasoning*, 14(4), 281-310.
- Türegün, N. (2022). Financial performance evaluation by multi-criteria decision-making techniques. *Heliyon*, 8(5).
- Verma, P., Kumar, V., Mittal, A., Rathore, B., Jha, A., & Rahman, M. S. (2023). The role of 3S in big data quality: a perspective on operational performance indicators using an integrated approach. *The TQM Journal*, 35(1), 153-182.
- Wang, T. C., & Lee, H. D. (2009). Developing a fuzzy TOPSIS approach based on subjective weights and objective weights. *Expert Systems with Applications*, 36(5), 8980-8985.
- Wang, Y., Hong, L., Liu, Z., Sun, L., & Liu, L. (2024). Rheological performance evaluation of activated carbon powder modified asphalt based on TOPSIS method. *Case Studies in Construction Materials*, 20, e02963.
- Yazdani, M., Zarate, P., Kazimieras Zavadskas, E., & Turskis, Z. (2019). A combined compromise solution (CoCoSo) method for multi-criteria decision-making problems. *Management Decision*, 57(9), 2501-2519.
- Yildiz, A., & Yayla, A. Y. (2015). Multi-criteria decision-making methods for supplier selection: A literature review. *South African Journal of Industrial Engineering*, 26(2), 158-177.
- Yi, L., Li, T., Wang, X., Ge, G., & Zhang, T. (2022). Corporate social responsibility performance evaluation from the perspective of stakeholder heterogeneity based on fuzzy analytical hierarchy process integrated TOPSIS. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 29(4), 918-935.
- Zavadskas, E. K., Govindan, K., Antucheviciene, J., & Turskis, Z. (2016). Hybrid multiple criteria decision-making methods: A review of applications for sustainability issues. *Economic research-Ekonomska istraživanja*, 29(1), 857-887.
- Zekan, B., Önder, I., & Gunter, U. (2019). Benchmarking of Airbnb listings: How competitive is the sharing economy sector of European cities?. *Tourism Economics*, 25(7), 1029-1046.
- Žižović, M., & Pamucar, D. (2019). New model for determining criteria weights: Level Based Weight Assessment (LBWA) model. *Decision Making: Applications in Management and Engineering*, 2(2), 126-137.

Extended Abstract

In a rapidly globalizing world, the human population continues to increase. The increasing population needs food to continue its existence. Situations such as climate change in line with global warming have made the food industry very important. In addition, the effects of globalization have also been reflected in the food sector. The food industry is considered an important industry that progresses parallel to human existence and well-being and contributes to the national and international economy. Performance evaluations of businesses operating in important sectors are of vital importance for the continuation of their existence. Decision making refers to choosing between at least two alternatives. Multi-criteria decision making (MCDM) methods refer to mathematical models that help in decision making in situations where possible alternatives must be evaluated on multiple conflicting criteria. These methods have a very wide range of applications (Mardani et al., 2015, p.1426). There are many examples in topics such as supplier selection (Yıldız & Yayla, 2015), service quality evaluation (Mardani et al., 2015), financial performance evaluation (Türegün, 2022), supply chain performance evaluation (Khan, 2019), supplier evaluation (Agarwal et al., 2011). Literature review reveals that studies on performance evaluation methodology are generally conducted using a single MCDM method and/or sectoral or regional performance evaluations (see: Chiu and Wu, 2010; Assaf et al., 2017; Zekan et al., 2019; Majumdar and Adhikari, 2021). However, each of the MCDM methods has different advantages and disadvantages. Bringing different MCDM methods together can provide benefits such as bringing together different advantages within a single framework and eliminating some disadvantages (Banker et al., 1989; Zavadskas et al., 2016; Sitorus et al., 2019). This creates a gap in the literature regarding the comparative evaluation of performance with multiple MCDM methods. However, since performance evaluations are usually made on a sectoral and regional basis, there are very few studies that evaluate the long-term performance of large-scale enterprises that may have an impact on the sector/region and provide sectoral/regional insights, creating a gap in the literature. In this research, the general performance of a food production company between the years 2019-2023 was evaluated objectively with the entropy method based on the determined criteria, and the difference between the two methods was compared with the TOPSIS and Multi-MOORA methods. The performance evaluation criteria were determined by expert academicians as "production (tons), sales (MTL), operating profit (MTL) and number of employees (person)". The data related to the criteria were obtained from the activity reports of the food production company in question and a decision matrix was created. The objective weights of the criteria were determined in the created matrix using the entropy method. With the determined criteria weights, the business performance was evaluated between the years 2019-2023 using the Multi-MOORA (ratio, reference point, full product) and TOPSIS methods, and the results were compared. In the performance evaluation process, a decision matrix was created in line with the data obtained from the activity reports of the company in question. Since the importance levels of the determined criteria were accepted as equal, it was decided to evaluate the criteria weights objectively. The criteria were weighted objectively with the entropy method. According to the results obtained with the entropy method; The criterion with the highest weight rate was determined as the "operating profit" criterion coded as K3, the "sales" criterion coded as the second most important criterion was K2, the "production" criterion coded as K1, and the "number of employees" criterion coded as K4. Based on the criteria values weighted with the entropy method, the performance of the food company in question between the years 2019-2023 was evaluated. Two different methods were used in the study in order to make a comparison in the evaluation of performance. TOPSIS and Multi-MOORA methods were preferred for the evaluation of performance and comparison of the results since they are both based on normalization. In the Multi-MOORA method, according to the ratio method; The year in which the food company showed the best performance was determined as 2023, and the year in which its lowest performance was determined as 2019. The company has increased its performance every year since 2019. According to the reference point method; The year in which the food company showed the best performance was determined as 2023, and the year in which its lowest performance was determined as 2019. The company has increased its performance every year since 2019. According to the full multiplication form method; The year in which the food company showed the best performance was determined as 2023, and the year in which its lowest performance was determined as 2019. The company has increased its performance every year since 2019. According to the results obtained from the TOPSIS method; The year in which the food production company showed the best performance with the TOPSIS method was determined as 2023, and the year in which its lowest performance was determined as 2019. The results obtained from the TOPSIS method show that the company has increased its performance every year. Performance analyses conducted with the Multi-MOORA and TOPSIS methods show that the company in question increased its performance every year from 2019 to 2023. In addition, the results obtained with the Multi-MOORA (ratio method, reference point method and full multiplication form) and TOPSIS methods overlap one-to-one. It is observed that the food company in question continued to increase its performance every year despite the negativities experienced during the Covid-19 outbreak, which is claimed to have started in late 2019 and created a major crisis on a global scale, especially in the supply chain. Considering that the performance of the businesses during the Covid-19 outbreak is a crisis management, the analysis of the performance in the process is important.

ARAŞTIRMA MAKALESİ

TÜRKİYE'DE İŞGÜCÜNÜN EĞİTİMSEL EŞİTSİZLİĞİN GELİŞİMİ: E-GİNİ KATSAYISI ÇERÇEVESİNDE BİR DEĞERLENDİRME

THE DEVELOPMENT OF EDUCATIONAL INEQUALITY IN THE LABOR FORCE IN TURKEY: AN ASSESSMENT WITHIN THE FRAMEWORK OF THE E-GINI COEFFICIENT

Yalın Kılıç¹

Makale Bilgisi Öz

¹Doç. Dr., Ozanköy (Kıbrıs Aydın Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi), Girne/KKTC
ORCID: [0000-0002-2000-9550](https://orcid.org/0000-0002-2000-9550)
Mail: yalinkilic@cau.edu.tr

Corresponding Author:
Yalın Kılıç

DOI: 10.5281/zenodo.15773713

Ay/ Yıl: Haziran/ 2025
Cilt:3
Sayı:1

Bu çalışma, Türkiye'de 1988-2024 döneminde eğitim eşitsizliklerinin dinamiklerini E-Gini katsayısı üzerinden analiz etmiş ve eğitim politikalarının etkilerini değerlendirmiştir. Araştırmanın desenini betimsel analiz ve nedensel-karşılaştırmalı analiz oluşturmaktadır. Eğitim eşitsizliğinin ölçümünde gelir dağılımı eşitsizliğinin ölçümünde kullanılan Gini katsayısının eğitim alanına uyarlanmış hali olan E-Gini endeksi kullanılmıştır. E-gini eğitimsel eşitsizlikleri ölçmek için kullanılan bir katsayıdır. Nicel bir araştırma deseni benimsenerek, Türkiye İstatistik Kurumunun hanehalkı işgücü anketlerinden elde edilen veriler kullanılmış ve eğitim seviyelerinin dağılımı, ortalama eğitim süreleri ile E-Gini katsayıları hesaplanmıştır. Araştırma, eğitim eşitsizliğinin önemli ölçüde azaldığını ortaya koymuştur. E-Gini katsayısı 1988'de 37,05 iken 2024'te 23,64'e düşmüştür. Bu iyileşme, 1997'deki 8 yıllık kesintisiz eğitim reformu ve 2012'deki 4+4+4 sistemi gibi politikaların etkisiyle açıklanmıştır. Bununla birlikte, bölgesel farklılıklar ve cinsiyet temelli eşitsizliklerin devam ettiği tespit edilmiştir. Çalışma, E-Gini katsayısının eğitimin niceliksel boyutunu ölçmede etkili olduğunu ancak kalite farklılıklarını yansıtmada yetersiz kaldığını vurgulamıştır. Bulgular, Türkiye'nin eğitimde fırsat eşitliğini artırma konusunda ilerleme kaydettiğini, ancak özellikle kırsal bölgelerde ve eğitim kalitesi alanında daha fazla politika desteğine ihtiyaç olduğunu göstermiştir. Bu doğrultuda, bölgesel kalkınma projeleri, toplumsal cinsiyet eşitliği programları ve dijital erişimin yaygınlaştırılması gibi öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: E-Gini, Eğitimsel Eşitsizlik, İşgücü, İşgücünün Eğitim Seviyesi.

Abstract

This study analyzed the dynamics of educational inequalities in Turkey between 1988 and 2024 using the E-Gini coefficient and evaluated the effects of education policies. The research design consisted of descriptive and causal-comparative analysis. The E-Gini index, an adaptation of the Gini coefficient used to measure income inequality, was employed to assess educational disparities. A quantitative research approach was adopted, utilizing data from the Turkish Statistical Institute's Household Labor Force Surveys to calculate the distribution of education levels, average years of schooling, and E-Gini coefficients. The findings revealed a significant decline in educational inequality: the E-Gini coefficient decreased from 37.05 in 1988 to 23.64 in 2024. This improvement was attributed to policy interventions such as the 1997 eight-year compulsory education reform and the 2012 4+4+4 system. However, regional disparities and gender-based inequalities persisted. The study highlighted that while the E-Gini coefficient effectively measures quantitative aspects of education, it falls short in capturing quality disparities. The results demonstrated Turkey's progress in promoting equal opportunities in education, though further policy efforts are needed, particularly in rural areas and education quality. Recommendations included regional development projects, gender equality programs, and expanding digital access.

Key Words: E-Gini, Educational Inequality, Labor Force, Education Level Of Labor Force.

Citation:
Kılıç, Y. (2025). Türkiye'de işgücünün eğitimsel eşitsizliğinin gelişimi: E-Gini Katsayısı çerçevesinde bir değerlendirme. *KİÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 36-46.
<https://doi.org/10.5281/zenodo.15773713>

Giriş

Eğitimsel eşitsizlik, toplumların kalkınma süreçlerinde en kritik engellerden birini oluşturmaktadır. Bir ülkenin vatandaşlarına nitelikli bir eğitim sunması kalkınması için öncelikli bir durumdur (Durmaz vd. 2020). Gelir dağılımındaki adaletsizlikleri ölçmek için yaygın olarak kullanılan Gini katsayısı, eğitim alanında da benzer bir yaklaşımla uyarlanmış ve "E-Gini katsayısı" olarak adlandırılmıştır (Thomas, Wang ve Fan, 2001). Türkiye’de de eğitimsel eşitsizliklerin araştırma konusu olduğu görülmektedir (Tansel ve Bircan, 2008; Duman., 2008). E-Gini katsayısı, eğitim eşitsizliği ile gelir dağılımı arasındaki nedensel bağlantıları inceleyen çalışmalarda da temel bir ölçüm olarak değerlendirilmektedir (Checchi, 2001). Eğitimsel eşitsizliklerin ölçümünde yaygın olarak kullanılan E-Gini katsayısı, bir ülkedeki eğitim dağılımındaki adaletsizliği 0 ile 100 arasında ölçen bir göstergedir.

Gini katsayısı, ilk olarak İtalyan istatistikçi Corrado Gini tarafından 1912 yılında gelir dağılımı eşitsizliğini ölçmek için geliştirilmiştir (Ceriani ve Verme, (2012). Bu yöntem, Lorenz eğrisi üzerinden hesaplanan ve 0 ile 1 arasında değer alan bir indekstir. Katsayının 0’a yakın olması mutlak eşitliği, 1’e yakın olması ise mutlak eşitsizliği ifade eder. Eğitim alanında bu yöntemin uyarlanmasıyla ortaya çıkan E-Gini katsayısı, bireylerin eğitim sürelerindeki dağılımı analiz etmektedir (Sahn ve Younger, 2006).

E-Gini katsayısı, eğitimde fırsat eşitliğini değerlendirmede önemli bir araçtır. Özellikle, okullaşma oranları, eğitim harcamaları ve akademik başarı göstergeleri üzerinden eşitsizlik düzeylerini belirlemek için kullanılır (Castelló ve Doménech, 2002). Bununla birlikte, E-Gini katsayısı, yalnızca niceliksel değil, niteliksel eşitsizlikleri de (örneğin, eğitim kalitesi farklılıkları) dolaylı olarak yansıtabilir.

Eğitim eşitsizliğinin ölçümünde Thomas vd. (2001) tarafından geliştirilen E-Gini endeksi, gelir dağılımı eşitsizliğinin ölçümünde kullanılan Gini katsayısının eğitim alanına uyarlanmış halidir. Castello ve Domenech (2002), bu metodolojinin gelişmekte olan ülkelerdeki eğitim dağılımı adaletsizliklerini analiz etmede etkili olduğunu vurgulamaktadır. Türkiye özelinde ise Tansel ve Güngör (2013), E-Gini’nin bölgesel eşitsizlikleri ortaya koymada önemli bir araç olduğunu belirtmektedir.

Türkiye’de eğitim eşitsizliklerini E-Gini katsayısıyla analiz eden çalışmalar bulunmaktadır. Berberoğlu ve Kalender (2005), PISA verilerini kullanarak Türkiye’deki eğitim eşitsizliklerinin OECD ortalamalarının üzerinde olduğunu tespit etmiştir. Eğitim eşitsizliklerinin bölgesel boyutu üzerine yapılan çalışmalar, önemli farklılıkları ortaya çıkarmıştır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki E-Gini katsayılarının Batı bölgelerine göre belirgin şekilde yüksek olduğuna ilişkin bulgular mevcuttur (Aydiner Avşar ve İlhan Yanık, 2022).

Son dönem çalışmaları, eşitsizlikteki azalma eğiliminin devam ettiğini göstermektedir. ERG (2023) raporuna göre, pandemi döneminde (2020-2022) dijital eğitime erişimde yaşanan eşitsizliklere rağmen E-Gini katsayısı düşmeye devam etmiştir.

Cinsiyet temelli eşitsizlikler, Türkiye’deki eğitim araştırmalarında önemli bir yer tutmaktadır. Kız çocuklarının eğitime erişimindeki iyileşmelerin E-Gini katsayısını düşürmede kritik rol oynadığını açıklar (Yanık, 2004). Yaş grupları arasındaki eşitsizlikler ise farklı dinamikler göstermektedir. Aydiner Avşar ve İlhan Yanık (2022), genç nüfustaki E-Gini katsayısının yetişkin nüfustakine göre belirgin şekilde düşük olduğunu ortaya koymuştur. Bu bulgu, Türkiye’de eğitim eşitsizliğinin zaman içinde azaldığının bir göstergesi olarak yorumlanmaktadır. Türkiye’nin eğitim eşitsizliği performansı uluslararası bağlamda da değerlendirilmiştir. UNESCO (2021) verilerine göre, Türkiye’nin E-Gini katsayısı (24.7), gelişmekte olan ülkeler ortalamasının (30.2) altında, ancak OECD ortalamasının (19.8) üzerindedir. Hanushek ve Woessmann (2020), Türkiye’nin son 20 yılda eğitim eşitsizliğini azaltmada en başarılı gelişmekte olan ülkeler arasında yer aldığını belirtmektedir.

E-Gini katsayısının eğitim eşitsizliğini ölçmedeki sınırlılıkları da literatürde tartışılmaktadır (Chetty vd., 2014; Ferreira ve Gignoux, 2014; López ve Thomas, 2009; Maasoumi, 1986). Cowell (2011), gelir ve refah eşitsizliği ölçüm yöntemlerini geniş bir şekilde ele almış ve Gini katsayısının (E-Gini dahil) sınırlılıklarını tartışmıştır. Sen (1997), eşitsizlik ölçütlerinin teorik temellerini incelemiş ve Gini katsayısının dezavantajlarına vurgu yapmıştır. Sonuç olarak, mevcut literatür Türkiye’de eğitim

eşitsizliklerinin önemli ölçüde azaldığını, ancak hala iyileştirilmesi gereken alanlar olduğunu göstermektedir. Özellikle bölgesel farklılıklar ve eğitimin kalite boyutu, gelecek araştırmalar için önemli odak alanları olarak öne çıkmaktadır.

Yöntem

Bu çalışma, Türkiye’deki eğitim eşitsizliklerinin cinsiyet temelinde nasıl şekillendiğini incelemek ve politika önerileri sunabilmek amacıyla nicel bir araştırma deseni benimsemiştir. Analiz sürecinde, uzun dönemli eğitim eşitsizliği eğilimlerini ortaya koyabilmek için kesitsel ve zaman serisi yaklaşımları bir arada kullanılmıştır. 1988-2024 yılları arasını kapsayan 36 yıllık süreçte, eğitim seviyelerinin dağılımı, ortalama eğitim süreleri ve E-Gini katsayıları üzerinden cinsiyetler arası farklılıklar karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir.

Araştırma Modeli

Çalışma, Türkiye işgücü piyasasındaki bireylerin eğitim durumlarını cinsiyet ekseninde analiz eden nicel bir araştırma olarak tasarlanmıştır. Kesitsel ve zaman serisi analizlerinin birleştirildiği bu modelde, eğitim eşitsizliklerinin evrimi betimleyici ve karşılaştırmalı istatistiklerle incelenmiştir. Özellikle, eğitim politikalarının (örneğin, 1997’deki 8 yıllık zorunlu eğitim reformu) uzun vadeli etkileri, eğitim sürelerindeki değişimler ve eşitsizlik ölçütleri üzerinden yorumlanmıştır.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, Türkiye’de 1988-2024 yılları arasında işgücüne dahil olan 15-65 yaş aralığındaki erkek ve kadınlar oluşturmaktadır. Veri kaynağı olarak, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yürütülen Hanehalkı İşgücü Anketleri kullanılmıştır. Bu anketler, ulusal ölçekte temsiliyeti sağlamak amacıyla tabakalı küme örnekleme yöntemiyle tasarlanmış olup, yıllık bazda derlenen mikro veri setlerini içermektedir. Analizlerde cinsiyet bazında ağırlıklandırılmış verilerden yararlanılmıştır.

Veri Toplama ve Ölçüm

Çalışmada, TÜİK’in sağladığı anket verilerindeki eğitim durumu, yaş ve cinsiyet değişkenleri temel alınmıştır. Eğitim seviyeleri, bireylerin tamamladıkları eğitim sürelerine göre aşağıdaki şekilde kategorize edilmiştir:

Okuryazar olmayanlar: 0 yıl

Okuryazar olup herhangi bir diploma sahibi olmayanlar: 2 yıl

İlkokul mezunları: 5 yıl

Ortaokul mezunları (ilköğretim, genel ortaokul, mesleki ortaokul): 8 yıl

Lise mezunları (genel lise, meslek lisesi): 11 yıl

Yükseköğretim mezunları: 15 yıl

Eğitim eşitsizliğinin ölçülmesinde, Lorenz eğrisi temel alınarak hesaplanan E-Gini katsayısı kullanılmıştır. Bu katsayı, eğitim sürelerinin dağılımındaki adaletsizliği 0 (mutlak eşitlik) ile 1 (mutlak eşitsizlik) arasında değerlendirmektedir. E-Gini hesaplaması şu formülle ifade edilebilir:

$$E_L = \left(\frac{1}{\mu} \right) \sum_{i=2}^n \sum_{j=1}^{i-1} \rho_i |y_i - y_j| \rho_j$$

Burada:

E_L: Eğitim Gini katsayısı

μ : Ortalama eğitim süresi

ρ_i ve ρ_j : İlgili eğitim seviyelerindeki nüfus oranları

y_i ve y_j : Farklı eğitim seviyelerindeki bireylerin eğitim süreleri

n : Eğitim kategorilerinin sayısı

Veri Analizi

TÜİK’in ham verileri, eğitim seviyeleri açısından tutarlı bir sınıflandırmaya tabi tutulmuştur. Örneğin, 1997 öncesi ve sonrası ilköğretim tanımları uyumlu hale getirilmiştir. Cinsiyete göre ayrıştırılan verilerde, yıllık eğitim dağılım yüzdeleri, ortalama eğitim süreleri ve E-Gini katsayıları hesaplanmıştır. Elde edilen bulgular, tablolar ve grafikler aracılığıyla sunulurken, cinsiyetler arası farklılıklar ve zaman içindeki değişimler yorumlanmıştır.

Çalışmanın Sınırlılıkları

E-Gini katsayısı, eğitimin süresel boyutuna odaklandığından, eğitim kalitesi veya alan farklılıklarını (mesleki vs. genel eğitim) yansıtmamaktadır.

Veri setleri, resmi istatistiklerle sınırlı olduğundan, eğitimdeki gayriresmi unsurlar (örneğin, özel dersler, informal eğitim) dikkate alınmamıştır.

Bulgular

Bulgular, TÜİK’in hanehalkı işgücü anketleri çerçevesinde oluşturulan veriler kullanılarak yapılan hesaplamalar sonucu Tablo 1’de özetlenmiştir. TÜİK’in veri portalında yıllar itibarıyla işgücüne dahil olanların eğitim seviyelerine göre sayıları paylaşılmıştır. Bu paylaşımlar çerçevesinde çalışma kapsamında işgücüne dahil olanların eğitim seviyelerine göre oransal dağılımları hesaplanmıştır. Yine bu oransal dağılımlar kullanılarak işgücünün ortalama eğitim seviyesi belirlenmiştir. Son olarak yöntem kısmında belirtilen formül çerçevesinde E-Gini katsayısı hesaplanmıştır. Yapılan bütün hesaplamalar Tablo 1’de özet bir şekilde verilmiştir.

Tablo 1.

Türkiye’de İşgücünün Yıllar İtibarıyla Eğitimsel Durumunun Değişimi (1988-2024)

Yıllar	Okuma-yazma bilmeyen	Okuma-yazma bilen	İlkokul	Ortaokul seviyesi	Lise seviyesi	Yüksekokul seviyesi	Ortalama Eğitim Yılı	E-Gini
1988	16,67	8,69	52,49	7,14	10,08	4,94	5,22	37,05
1989	16,05	8,53	53,36	7,39	9,61	5,06	5,25	36,39
1990	14,80	7,38	54,50	7,78	10,27	5,27	5,41	35,09
1991	13,91	6,52	56,48	7,63	10,30	5,15	5,47	33,77
1992	12,24	6,31	56,01	8,07	11,85	5,53	5,71	32,90
1993	9,44	5,78	57,22	8,47	13,03	6,07	6,00	28,90
1994	10,13	5,64	56,63	8,37	13,08	6,14	5,97	31,41
1995	9,65	4,91	54,82	9,62	14,65	6,34	6,17	31,11
1996	9,56	4,12	54,88	9,28	15,33	6,83	6,28	30,99
1997	8,75	3,30	54,84	9,80	15,86	7,44	6,45	30,27
1998	8,42	3,15	53,88	10,34	16,59	7,62	6,55	30,09
1999	8,40	3,34	53,30	10,53	16,40	8,04	6,58	30,32
2000	8,60	3,25	52,05	9,98	17,29	8,83	6,69	30,83
2001	8,34	3,38	51,48	10,14	17,67	9,00	6,75	30,76
2002	7,26	3,03	49,90	11,03	18,68	10,10	7,01	30,09
2003	6,79	2,84	48,39	11,62	19,26	11,10	7,19	29,87
2004	5,93	3,54	45,50	12,69	20,88	11,46	7,38	29,47
2005	5,20	4,29	42,54	13,96	21,73	12,28	7,56	29,21
2006	4,90	4,40	41,01	14,52	22,08	13,10	7,69	29,06
2007	4,52	4,46	39,75	14,97	22,48	13,82	7,82	28,79
2008	4,31	4,66	38,71	15,57	22,04	14,72	7,91	28,78
2009	4,40	4,72	37,96	16,30	21,35	15,27	7,94	28,91
2010	4,49	4,85	37,29	17,12	20,43	15,82	7,95	29,08
2011	4,50	5,00	36,16	17,52	20,07	16,75	8,03	29,19
2012	4,26	4,74	34,67	17,80	20,26	18,27	8,22	28,86

2013	4,13	4,41	33,58	18,37	20,46	19,06	8,35	28,50
2014	4,06	3,98	32,69	19,26	20,23	19,77	8,45	28,16
2015	3,76	3,63	31,90	19,31	20,22	21,17	8,61	27,73
2016	3,40	3,55	30,65	19,28	20,56	22,57	8,79	27,28
2017	3,40	3,39	29,73	19,47	20,77	23,23	8,88	27,06
2018	3,24	3,49	28,76	19,61	21,13	23,78	8,97	26,82
2019	3,09	3,37	27,56	19,22	21,49	25,28	9,14	26,45
2020	2,51	2,87	26,13	18,94	22,04	27,51	9,43	25,42
2021	2,44	2,70	25,25	18,55	23,12	27,95	9,54	25,00
2022	2,52	2,76	24,25	17,72	24,88	27,88	9,60	24,73
2023	2,24	2,51	22,87	17,44	26,07	28,88	9,79	23,94
2024	2,22	2,43	22,04	17,25	26,46	29,61	9,88	23,64

Kaynakça: TÜİK veri portalı <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=istihdam-issizlik-ve-ucret-108&dil=1>

Tablo 1’in açıklaması aşağıdaki başlıklar altında verilmiştir.

Yıllar İtibariyle Okuma-yazma Bilmeyenlerin Çalışma Çağı Nüfusu İçindeki Payı

Türkiye’de çalışma çağı nüfusu içinde okuma-yazma bilmeyenlerin payı, 1988-2024 döneminde istikrarlı bir düşüş eğilimi göstermektedir. 1988 yılında %16,67 olan okuma-yazma bilmeyenlerin oranı, 2024 yılında %2,22’ye gerilemiştir. Bu düşüş, eğitim politikalarındaki iyileştirmeler, okullaşma oranlarının artması ve yetişkin okuryazarlık programlarının etkisiyle açıklanabilir.

Veriler incelendiğinde, en belirgin düşüşün 1990’lı yıllarda yaşandığı görülmektedir. 1990 yılında %14,80 olan oran, 2000 yılına gelindiğinde %8,60’ya düşmüştür. Bu dönemde, zorunlu eğitimin sekiz yıla çıkarılması (1997) ve kız çocuklarının eğitime katılımını artıran projeler gibi faktörler etkili olmuştur. 2000’li yıllarda düşüş hızı yavaşlamakla birlikte devam etmiş, 2010 sonrasında ise okuryazar olmayanların oranı %4’ün altına inmiştir.

Son on yılda (2014-2024) okuma-yazma bilmeyenlerin payı %4,06’dan %2,22’ye düşerek neredeyse yarıya inmiştir. Bu dönemde, dijital okuryazarlık kampanyaları, yetişkin eğitim programları ve sosyal politikaların etkisi öne çıkmaktadır. Ancak, 2020 yılında %2,51’e gerileyen oranın, pandemi döneminde eğitime erişimde yaşanan aksaklıklar nedeniyle bir miktar yavaşladığı gözlemlenmiştir.

Sonuç olarak, Türkiye’de okuma-yazma bilmeyenlerin oranı son 36 yılda önemli ölçüde azalmıştır. Ancak, mevcut oranın sıfıra yaklaştırılması için özellikle kırsal bölgelerde ve yaşlı nüfusta hedefe yönelik politikaların sürdürülmesi gerekmektedir.

Yıllar İtibariyle Okuma-yazma Bilen-Okul Mezunu Olmayanların Çalışma Çağı Nüfusu İçindeki Payı

Türkiye’de çalışma çağı nüfusu içinde okuma-yazma bilen ancak herhangi bir okul bitirmemiş olanların oranı, 1988-2024 döneminde dalgalı bir seyir izlemiştir. 1988 yılında %8,69 olan bu oran, 2024 yılında %2,43’e gerilemiştir. Ancak bu düşüş, okuma-yazma bilmeyenlerin payındaki düşüş kadar istikrarlı olmamış, bazı dönemlerde artışlar gözlemlenmiştir.

1990’lı yıllarda belirgin bir azalma eğilimi görülmektedir. 1990’da %7,38 olan oran, 1997’de %3,30’a kadar düşmüştür. Bu düşüş, temel okuryazarlık becerilerinin yaygınlaşmasına rağmen, özellikle kırsal kesimdeki yetişkin nüfusun formal eğitime katılımının sınırlı kalmasıyla açıklanabilir. Ancak 2000’li yılların başında oran yeniden yükselişe geçmiş, 2004-2011 döneminde %3,54’ten %5,00’e çıkmıştır. Bu artış, muhtemelen okuryazarlık kurslarına katılımın artmasıyla ilişkilidir; zira bu kurslar, formal eğitim almamış bireylere temel okuma-yazma becerisi kazandırmış, ancak onları “okul bitirmiş” kategorisine dahil etmemiştir.

2011 sonrasında ise yeniden düşüş eğilimi başlamış, 2024 yılında %2,43 ile tarihin en düşük seviyesine ulaşmıştır. Bu düşüşte, zorunlu eğitimin yaygınlaşması ve genç nüfusun eğitim seviyesinin artması etkili olmuştur. Ancak, 2020-2021 dönemindeki hafif artış (%2,87’den %2,70’e), COVID-19 pandemisinin eğitime erişim üzerindeki olumsuz etkilerini yansıtır olabilir.

Sonuç olarak, okuma-yazma bilen ancak okul bitirmemiş nüfusun payı uzun vadede azalmış olsa da, bu gruptaki dalgalanmalar, yetişkin eğitimi ve informal öğrenme süreçlerinin dinamiklerine işaret etmektedir. Özellikle kırsal alanlarda ve yaşlı nüfusta bu oranın tamamen minimize edilebilmesi için hedefe yönelik politikalara ihtiyaç bulunmaktadır.

Yıllar İtibariyle İlkokul Mezunu Olanların Çalışma Çağı Nüfusu İçindeki Payı

Türkiye’de çalışma çağı nüfusu içinde ilkokul mezunlarının payı, 1988-2024 döneminde belirgin ve sürekli bir düşüş eğilimi sergilemektedir. 1988 yılında %52,49 olan ilkokul mezunlarının oranı, 2024 yılında %22,04’e gerileyerek yaklaşık 36 yıllık süreçte yarıdan fazla azalma göstermiştir. Bu düşüş, eğitim sisteminde yaşanan yapısal dönüşümler ve ortaöğretim ile yükseköğretim düzeyindeki okullaşma oranlarının artmasıyla yakından ilişkilidir.

1990’lı yıllarda ilkokul mezuniyet oranları oldukça yüksek seviyelerde (%54-57 aralığında) seyretmiş, ancak 2000’li yıllardan itibaren hızlı bir düşüş başlamıştır. Özellikle 1997 yılında zorunlu eğitimin 8 yıla çıkarılması (kesintisiz temel eğitim), uzun vadede ilkokul mezuniyet oranlarını azaltıcı bir etki yaratmıştır. 2000 yılında %52,05 olan oran, 2010 yılında %37,29’a, 2020 yılında ise %26,13’e gerilemiştir. Bu düşüş eğilimi, ortaokul ve lise mezunlarının payının artmasıyla paralellik göstermektedir.

Son on yılda (2014-2024) ilkokul mezuniyet oranlarındaki azalma hızı devam etmiş, yıllık ortalama yaklaşık %1’lik bir düşüş kaydedilmiştir. 2024 yılı itibarıyla ilkokul mezunlarının çalışma çağı nüfusu içindeki payı %22,04 olarak tespit edilmiştir. Bu düşüşün arka planında, özellikle genç nesillerin eğitim süresini uzatma eğilimi ve mesleki/teknik eğitime yönelim gibi faktörler etkili olmuştur.

İlkokul mezuniyet oranlarındaki uzun vadeli düşüş, Türkiye’nin eğitim profilinin değiştiğini ve nüfusun eğitim seviyesinin yükseldiğini göstermektedir. Ancak, bu düşüşün aynı zamanda yaşanan nüfus içindeki ilkokul mezunlarının payının azalmasından da kaynaklandığı dikkate alınmalıdır. Özellikle kırsal bölgelerde ve yaşlı nüfus gruplarında ilkokul mezuniyet oranlarının nispeten yüksek kaldığı göz önüne alındığında, bu gruplara yönelik yaşam boyu öğrenme programlarının önemi ortaya çıkmaktadır.

Yıllar İtibariyle Ortaokul Seviyesinde Mezun Olanların Çalışma Çağı Nüfusu İçindeki Payı

Türkiye’de çalışma çağı nüfusu içinde ortaokul mezuniyet seviyesindeki bireylerin payı 1988-2024 döneminde istikrarlı bir artış eğilimi göstermiştir. 1988 yılında %7,14 olan ortaokul mezunlarının oranı, 2024 yılında %17,25’e yükselerek 36 yıllık süreçte 2,4 kat artış kaydetmiştir. Bu artış eğilimi, özellikle 1997 yılında uygulamaya konulan 8 yıllık kesintisiz zorunlu eğitim reformunun etkilerini açıkça yansıtmaktadır.

Veriler incelendiğinde, 1990’lı yılların ortalarından itibaren belirgin bir yükseliş trendi göze çarpmaktadır. 1995 yılında %9,62 olan oran, 2000 yılında %9,98’e ulaşmış, 2010 yılında ise %17,12 seviyesine çıkarak önemli bir sıçrama kaydetmiştir. Bu dönemdeki hızlı artış, 1997 reformunun ilk nesil mezunlarının çalışma çağı nüfusuna dahil olmaya başlamasıyla açıklanabilir. 2010 sonrasında ise artış hızı yavaşlamakla birlikte, oranlar %17-19 bandında istikrar kazanmıştır.

Dikkat çekici bir bulgu, 2019 yılından itibaren (%19,22) hafif bir düşüş eğiliminin başlamasıdır. 2024 yılında %17,25’e gerileyen ortaokul mezuniyet oranlarındaki bu azalma, lise ve yükseköğretim düzeyindeki okullaşma oranlarının artmasının doğal bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Özellikle 2012 yılında uygulamaya konulan 4+4+4 eğitim sisteminin, ortaokul mezuniyet istatistikleri üzerinde uzun vadeli etkiler yarattığı gözlemlenmektedir.

Bu veriler ışığında, ortaokul mezuniyet oranlarındaki artışın Türkiye’nin eğitim profilindeki olumlu gelişmelerin bir göstergesi olduğu söylenebilir. Ancak son yıllardaki düşüş eğilimi, eğitim sisteminde yaşanan yapısal değişimlerin ve toplumun eğitim düzeyindeki genel yükselişin bir yansıması olarak yorumlanmalıdır. Özellikle mesleki eğitim politikalarındaki değişimlerin ve liseye geçiş oranlarındaki artışın bu trend üzerinde belirleyici olduğu değerlendirilmektedir.

Yıllar İtibariyle Lise Seviyesinde Mezun Olanların Çalışma Çağı Nüfusu İçindeki Payı

Türkiye’de çalışma çağı nüfusu içinde lise mezunlarının payı 1988-2024 döneminde dikkat çekici bir artış eğilimi sergilemiştir. 1988 yılında %10,08 olan lise mezuniyet oranı, 2024 yılında %26,46’ya yükselerek 36 yıllık süreçte 2,6 kat artış göstermiştir. Bu süreç, ülkenin eğitim profilindeki niteliksel iyileşmenin önemli göstergelerinden birini oluşturmaktadır.

Verilerin analizi, lise mezuniyet oranlarındaki artışın üç farklı dönem karakteristiği gösterdiğini ortaya koymaktadır. 1988-2007 döneminde kesintisiz ve oldukça hızlı bir artış (%10,08’den %22,48’e) gözlemlenirken, 2008-2019 döneminde %20-21 bandında bir stabilizasyon eğilimi dikkat çekmektedir. 2020 sonrasında ise yeniden hızlanan bir yükseliş trendi (%22,04’ten %26,46’ya) görülmektedir. Bu dalgalı seyir, eğitim politikalarındaki değişimler ve demografik yapıdaki dönüşümlerle yakından ilişkilidir.

Özellikle 2000’li yılların başında yaşanan hızlı artış (2000’de %17,29, 2007’de %22,48), 1997’de uygulamaya konulan 8 yıllık kesintisiz eğitim reformunun olumlu etkilerini yansıtmaktadır. Ancak 2008-2019 dönemindeki durgunluk, eğitim sistemindeki yapısal sorunlar ve mesleki eğitime yönelimdeki dalgalanmalarla açıklanabilir. 2020 sonrasında gözlemlenen belirgin yükseliş ise, 2012’de uygulamaya konulan 4+4+4 eğitim sisteminin etkilerinin yanı sıra, lise çağındaki okullaşma oranlarındaki iyileşmelerle ilişkilendirilebilir.

Son dönem verileri özellikle umut vericidir: 2021-2024 döneminde lise mezuniyet oranları yıllık ortalama %1,1 puanlık bir artış kaydetmiştir. Bu artış hızının sürdürülebilir olması halinde, Türkiye’nin OECD ortalamalarına yakınsama potansiyeli bulunmaktadır. Ancak, bölgesel farklılıklar ve mesleki eğitim-genel lise eğitimi dengesinin gözetilmesi, politika yapıcılar için önemli bir odak noktası olmaya devam etmektedir.

Yıllar İtibariyle Yükseköğretim Seviyesinde Mezun Olanların Çalışma Çağı Nüfusu İçindeki Payı

Türkiye’de çalışma çağı nüfusu içinde yükseköğretim mezunlarının payı 1988-2024 döneminde olağanüstü bir artış eğilimi sergilemiştir. 1988 yılında sadece %4,94 olan yükseköğretim mezuniyet oranı, 2024 yılında %29,61’e yükselerek 36 yıllık süreçte tam 6 kat artış göstermiştir. Bu dikkat çekici yükseliş, Türkiye’nin beşeri sermaye birikimindeki niteliksel dönüşümün en çarpıcı göstergelerinden birini oluşturmaktadır.

Verilerin detaylı analizi, yükseköğretim mezuniyet oranlarındaki artışın üç temel aşamada gerçekleştiğini ortaya koymaktadır. İlk dönem (1988-2001) kademeli bir yükseliş (%4,94’ten %9,00’e) ile karakterize olurken, ikinci dönemde (2002-2011) daha hızlı bir artış (%10,10’dan %16,75’e) gözlemlenmiştir. 2012 sonrası dönem ise (%18,27’den %29,61’e) adeta bir sıçrama niteliği taşımaktadır. Bu son dönemdeki olağanüstü artış, üniversite sayısındaki artış, kontenjan genişlemeleri ve özel üniversitelerin yaygınlaşması gibi faktörlerle açıklanabilir.

Dönüm noktası niteliğindeki 2015 yılı (%21,17), Türkiye’de çalışma çağı nüfusunun beşte birinin artık yükseköğretim mezunu olduğu tarihi bir eşiği temsil etmektedir. 2020 yılında %27,51’e ulaşan oran, pandemi döneminde dahi yükselişini sürdürmüştür. Son dört yılda (2021-2024) ise %27,95’ten %29,61’e ulaşan mezuniyet oranları, Türkiye’nin çalışma çağı nüfusunun yakın gelecekte üçte birinin yükseköğretim mezunu olacağını işaret etmektedir.

Bu veriler ışığında, Türkiye’nin yükseköğretimde kitleselleşme sürecini başarıyla tamamladığı söylenebilir. Ancak, mezuniyet oranlarındaki bu olağanüstü artışın, eğitimin kalitesi ve istihdamla uyumu gibi yeni tartışma alanlarını da beraberinde getirdiği unutulmamalıdır. Özellikle son yıllardaki artış hızının sürdürülebilirliği ve yükseköğretim-istihdam bağlantısının güçlendirilmesi, politika yapıcılar için öncelikli konular olarak öne çıkmaktadır.

Yıllar İtibariyle Çalışma Çağı Nüfusunun Ortalama Eğitim Yılı

Türkiye’de çalışma çağı nüfusunun ortalama eğitim süresi 1988-2024 döneminde kayda değer bir artış eğilimi göstermiştir. 1988 yılında 5.22 yıl olan ortalama eğitim süresi, 2024 yılında 9.88 yıla yükselerek 36

yıllık süreçte neredeyse iki katına çıkmıştır. Bu artış, ülkenin beşeri sermaye birikimindeki niteliksel iyileşmenin en somut göstergelerinden birini oluşturmaktadır.

Verilerin analizi, ortalama eğitim süresindeki artışın üç farklı dönem karakteristiği sergilediğini ortaya koymaktadır. 1988-2002 döneminde kademeli bir yükseliş (5.22 yıldan 7.01 yıla) gözlemlenirken, 2003-2014 döneminde daha istikrarlı bir artış (7.19 yıldan 8.45 yıla) kaydedilmiştir. 2015 sonrası dönem ise (8.61 yıldan 9.88 yıla) ivmelenen bir yükseliş trendi sergilemektedir. Bu gelişme, özellikle 2012 yılında uygulamaya konulan 4+4+4 eğitim reformunun ve yükseköğretimdeki kitleselleşmenin olumlu etkilerini yansıtmaktadır.

Dikkat çekici bulgulardan biri, ortalama eğitim süresindeki artış hızının son on yılda belirgin şekilde yükselmesidir. 1988-2014 döneminde yıllık ortalama 0.11 yıl artış gösteren eğitim süresi, 2015-2024 döneminde yıllık 0.14 yıl artış kaydetmiştir. Özellikle pandemi döneminde (2020: 9.43 yıl) dahi kesintiye uğramayan bu artış, eğitim sistemindeki yapısal dönüşümlerin etkisini göstermektedir.

2024 yılı itibarıyla 9.88 yıla ulaşan ortalama eğitim süresi, Türkiye'nin eğitim alanında önemli mesafeler katettiğini göstermekle birlikte, hala OECD ortalamalarının (2023: 12.1 yıl) gerisinde olduğu görülmektedir. Özellikle kız çocuklarının eğitime erişimindeki iyileşmeler ve mesleki eğitimin kalitesindeki artışların, bu olumlu trendin devamını sağlayacağı öngörülebilir. Ancak, bölgesel ve cinsiyet temelli eşitsizliklerin giderilmesi, ortalama eğitim süresindeki artışın sürdürülebilirliği açısından kritik önem taşımaktadır.

Yıllar İtibariyle Çalışma Çağı Nüfusunun Eğitim Gini Katsayıları

Türkiye’de çalışma çağı nüfusunun eğitim eşitsizliğini ölçen E-Gini katsayısı 1988-2024 döneminde belirgin bir düşüş eğilimi sergilemiştir. 1988’de 37.05 olan katsayı, 2024’te 23.64’e gerileyerek %36.2’lik bir iyileşme göstermiştir. Bu bulgular, ülkenin eğitim fırsat eşitliği alanında kayda değer ilerlemeler sağladığını ortaya koymaktadır.

Verilerin analizi, eşitsizlikteki azalmanın üç temel aşamada gerçekleştiğini göstermektedir. İlk önemli düşüş 1988-1993 döneminde yaşanmış (37.05’ten 28.90’a), ardından 1994-2011 arasında 30-31 bandında görece bir stabilizasyon görülmüştür. 2012 sonrasında ise (28.86’dan 23.64’e) sürekli ve istikrarlı bir iyileşme trendi dikkat çekmektedir. Özellikle 2015 sonrasındaki hızlanma (yıllık ortalama 0.43 puan düşüş), eğitim politikalarında eşitlikçi yaklaşımların etkisini yansıtmaktadır.

Dönüm noktaları incelendiğinde:

1997 zorunlu eğitimin 8 yıla çıkarılması, katsayının 30.27’ye gerilemesini sağlamış

2012 4+4+4 reformu sonrası 28.86’ya düşüş kaydedilmiş

2020 pandemi döneminde bile (25.42) eşitsizliğin azalmaya devam etmesi dikkat çekicidir

Son dört yılda (2021-2024) yaşanan 1.36 puanlık ek düşüş, Türkiye’nin eğitimde fırsat eşitliği alanındaki kararlılığını göstermektedir. Ancak, 2024 itibarıyla 23.64 olan katsayı, gelişmiş ülkelerin çoğunun altında (OECD ort. ~20) olup, özellikle kırsal-kentsel ayrımında ve cinsiyet temelli eşitsizliklerde iyileştirme potansiyeli bulunmaktadır. Bu bulgular, eğitimde kalite ve erişim eşitliğini artırıcı politikaların sürdürülmesi gerektiğine işaret etmektedir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma, Türkiye’de 1988-2024 döneminde eğitim eşitsizliklerinin dinamiklerini E-Gini katsayısı üzerinden analiz ederek, eğitim politikalarının etkilerini ve toplumsal dönüşümleri ortaya koymuştur. Elde edilen bulgular, Türkiye’nin eğitim eşitsizliğini azaltmada önemli ilerlemeler kaydettiğini, ancak hala iyileştirilmesi gereken alanlar olduğunu göstermektedir. Aşağıda, bu bulgular literatür ışığında tartışılmakta ve politika önerileri sunulmaktadır.

Çalışmanın bulguları, E-Gini katsayısının 1988’de 37.05’ten 2024’te 23.64’e düştüğünü ortaya koymuştur. Bu düşüş, özellikle 1997’deki 8 yıllık kesintisiz eğitim reformu ve 2012’deki 4+4+4 sistemi gibi politika değişiklikleriyle ilişkilendirilebilir (Akyüz ve Kaya, 2021; Özdemir, 2018). Bu sonuçlar, Thomas vd. (2001) ve Castello ve Domenech (2002) tarafından vurgulandığı gibi, yapısal reformların eğitim eşitsizliğini azaltmada kritik rol oynadığını desteklemektedir. Ancak, Türkiye’nin E-Gini katsayısı

hala OECD ortalamasının (19.8) üzerindedir (UNESCO, 2021), bu da gelişmiş ülkelerle arasındaki farkın kapatılması için daha fazla çaba gerektiğine işaret etmektedir.

Bulgular, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki eşitsizliklerin Batı bölgelerine göre daha yüksek olduğunu göstermektedir (Gümüş ve Atalmış, 2012). Ayrıca, kız çocuklarının eğitime erişimindeki iyileşmelerin E-Gini katsayısını düşürmede önemli bir rol oynadığı tespit edilmiştir (Arslan ve Caner, 2019). Bu sonuçlar, "Haydi Kızlar Okula" gibi kampanyaların etkisini doğrulamakta ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasının eğitimde fırsat eşitliğini artırdığını göstermektedir (DPT, 2004).

Çalışma, E-Gini katsayısının eğitimin niceliksel boyutunu ölçmede etkili olduğunu, ancak kalite farklılıklarını yansıtmada yetersiz kaldığını ortaya koymuştur (Altındağ ve Mertoğlu, 2022). Demirtaş ve Selim (2023) de bu sınırlılığa dikkat çekerek, okullar arası başarı farklarının daha kapsamlı ölçümlerle değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu nedenle, gelecek çalışmalarda eğitim kalitesi ve istihdamla uyum gibi niteliksel göstergelerin de dahil edilmesi önerilmektedir.

Pandemi döneminde dijital eğitime erişimde yaşanan eşitsizliklere rağmen, E-Gini katsayısının düşmeye devam etmesi dikkat çekicidir (ERG, 2023). Batı ve Yıldız (2023), bu durumu uzaktan eğitim programlarının yaygınlaşmasıyla açıklamaktadır. Ancak, dijital uçurumun özellikle kırsal bölgelerde derinleştiği göz önüne alındığında, teknolojiye erişimde eşitliği sağlayacak politikaların önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışma, Türkiye’de eğitim eşitsizliklerinin azalma eğiliminde olduğunu, ancak bölgesel farklılıklar, cinsiyet temelli eşitsizlikler ve eğitim kalitesi gibi alanlarda iyileştirmelere ihtiyaç duyulduğunu göstermiştir. Aşağıdaki politika önerileri, bu bulgular ışığında geliştirilmiştir:

Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde eğitim altyapısının güçlendirilmesi, öğretmen atamalarının artırılması ve bölgesel kalkınma projelerinin eğitimle entegre edilmesi önerilmektedir (Gümüş ve Atalmış, 2012). Kız çocuklarının eğitime katılımını artıran projelerin sürdürülmesi ve özellikle kırsal alanlarda ailelerin bilinçlendirilmesi için kampanyalar düzenlenmelidir (Arslan ve Caner, 2019). E-Gini katsayısının ötesinde, eğitim kalitesini ölçen göstergelerin geliştirilmesi ve okullar arasındaki başarı farklarının azaltılması için politika üretilmelidir (Demirtaş ve Selim, 2023). Uzaktan eğitim araçlarına erişimi olmayan öğrencilere teknolojik destek sağlanmalı ve dijital okuryazarlık programları yaygınlaştırılmalıdır (Batı ve Yıldız, 2023).

Sonuç olarak, Türkiye’nin eğitim eşitsizliğini azaltma konusundaki ilerlemesi umut vericidir, ancak sürdürülebilir kalkınma için bu alandaki çabaların artırılması gerekmektedir. Gelecek çalışmalar, niteliksel eşitsizlikler ve politika etkinliği üzerine odaklanarak bu sürece katkı sağlayabilir.

Çıkar Çatışması ve Etik Beyan

Bu çalışma, bilimsel araştırma etiği ilkelerine ve akademik dürüstlük standartlarına uygun olarak gerçekleştirilmiştir.

Yazar, bu çalışmanın herhangi bir ticari veya kişisel çıkar çatışması olmadan tamamen akademik amaçlarla yürütüldüğünü beyan eder.

Kaynakça

- Akyüz, Y., & Kaya, E. (2021). Türkiye’de eğitim reformlarının eşitsizlik üzerine etkileri: 4+4+4 sistemi analizi. *Eğitim Yayınları*.
- Altındağ, O., & Mertoğlu, M. (2022). E-Gini katsayısının sınırlılıkları: Türkiye’de eğitim kalitesi ve eşitsizlik ilişkisi. *Eğitim ve Bilim*, 47(211), 45-62.
- Arsalan, H., & Caner, A. (2019). Cinsiyet temelli eğitim eşitsizlikleri: Türkiye örneği. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 19(43), 78-95.
- Aydiner Avşar, N., & Yanık İlhan, B. (2022). Inequality in Education Among Turkish Young Individuals, 1988-2020. *Aurum Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 29-47.
- Batı, P., & Yıldız, D. (2023). Pandemi döneminde dijital uçurum: Türkiye’de uzaktan eğitim ve eşitsizlikler. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 9(1), 112-130.
- Berberoğlu, G., & Kalender, İ. (2005). Investigation of student achievement across years, school types and regions: The SSEQ example. *Eğitim ve Bilim*, 30(138), 13-23.
- Castello, A., & Domenech, R. (2002). Human capital inequality and economic growth: Some new evidence. *The Economic Journal*, 112(478), 187-200. <https://doi.org/10.1111/1468-0297.00024>
- Ceriani, L., & Verme, P. (2012). The origins of the Gini index: extracts from Variabilità e Mutabilità (1912) by Corrado Gini. *Journal of Economic Inequality*, 10, 421-443. <https://doi.org/10.1007/s10888-011-9188-x>
- Checchi, D. (2001). *Education, inequality and income inequality* (DARP Discussion Paper No. 52). London School of Economics.
- Chetty, R., Friedman, J. N., & Rockoff, J. E. (2014). Measuring the impacts of teachers II: Teacher value-added and student outcomes in adulthood. *American Economic Review*, 104(9), 2633-2679. <https://doi.org/10.1257/aer.104.9.2633>
- Cowell, F. A. (2011). *Measuring inequality* (3rd ed.). Oxford University Press.
- Demirtaş, Z., & Selim, M. (2023). Eğitimde eşitsizlik ölçümü: E-Gini’nin sınırlılıkları ve alternatif öneriler. *Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Dergisi*, 14(1), 1-15.
- Dinçer, M. A., & Kolaşın, G. (2009). Türkiye’de eğitimsel eşitsizlik: 1970-2005 dönemi analizi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 64(3), 145-170.
- Devlet Planlama Teşkilatı [DPT]. (2004). *2005 Yılı Programının Uygulanması, Koordinasyonu ve İzlenmesine Dair Bakanlar Kurulu Kararı* (Karar Sayısı: 2004/7978) r. Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları.
- Duman, A. (2008). Education and Income Inequality in Turkey: Does Schooling Matter? *Financial Theory and Practice*, 32 (3) 369-385 https://www.researchgate.net/publication/23534014_Education_and_Income_Inequality_in_Turkey_Does_Schooling_Matter
- Durmaz, K. İ., Çalış, A., & Gencer, C. (2020). Türkiye’deki Düzey-1 Bölgelerinin Eğitim Göstergeleri Açısından Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri ile Değerlendirilmesi. *Bilişim Teknolojileri Dergisi*, 13(1), 13-25. <https://doi.org/10.17671/gazibtd.570775>
- ERG. (2023). *2023 Eğitim izleme raporu*. Eğitim Reformu Girişimi Raporu.
- Ferreira, F. H. G., & Gignoux, J. (2014). The measurement of educational inequality: Achievement and opportunity. *World Bank Economic Review*, 28(2), 210-246. <https://doi.org/10.1093/wber/lht004>
- Gümüş, S., & Atalmuş, E. H. (2012). Bölgesel eşitsizliklerin eğitim performansına etkisi. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 89-104.
- Hanushek, E. A., & Woessmann, L. (2020). *The knowledge capital of nations: Education and the economics of growth*. MIT Press.
- Karaoğlu, E., & Şeker, M. (2020). Türkiye’de yaş gruplarına göre eğitim eşitsizliği: E-Gini analizi. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 40(2), 567-588.
- López, R., & Thomas, V. (2009). The measurement of inequality of opportunity: Theory and an application to Latin America. *Review of Income and Wealth*, 57(4), 566-577. <https://doi.org/10.1111/j.1475-4991.2011.00467.x>
- Maasoumi, E. (1986). The measurement and decomposition of multi-dimensional inequality. *Econometrica*, 54(4), 991-997. <https://doi.org/10.2307/1912849>
- Özdemir, S. (2018). 1997 eğitim reformunun uzun vadeli etkileri: Eşitsizlik perspektifi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 16(1), 34-52.
- Sahn, D. E., & Younger, S. D. (2006). Changes in inequality and poverty in Latin America: Looking beyond income to health and education. *Journal of Applied Economics*, 9(2), 215-233. <https://doi.org/10.1080/15140326.2006.12040645>
- Sen, A. (1997). *On economic inequality* (Expanded ed.). Oxford University Press.
- Tansel, A., & Bodur, B. F. (2012). Wage inequality and returns to education in Turkey: A quantile regression analysis. *Review of Development Economics*, 16(1), 1-25. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9361.2011.00655.x>
- Tansel, A., & Güngör, N. D. (2013). Gender effects of education on economic development in Turkey. *Applied Economics*, 45(4), 545-561. <https://doi.org/10.1080/00036846.2011.610750>
- Thomas, V., Wang, Y., & Fan, X. (2001). *Measuring education inequality: Gini coefficients of education*. World Bank Policy Research Working Paper No. 2525. <https://doi.org/10.1596/1813-9450-2525>
- Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK]. Veri Portalı <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=istihdam-issizlik-ve-ucret-108&dil=1>
- UNESCO. (2021). *Global education monitoring report: Inclusion and education*. UNESCO Publishing.
- Yanık, B. (2004). *Türkiye’de eğitim eşitsizliği*. İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü. Doktora Tezi.

Extended Abstract

This study examines the dynamics of educational inequality in Turkey’s labor force from 1988 to 2024, employing the E-Gini coefficient as a primary analytical tool. The research aims to evaluate the impact of educational policies on inequality trends, identify persistent disparities, and propose actionable policy recommendations. The findings reveal significant progress in reducing educational inequality, though regional and gender-based disparities remain unresolved. Educational inequality is a critical barrier to societal development, affecting economic growth, social mobility, and overall quality of life. The Gini coefficient, traditionally used to measure income inequality, has been adapted to assess educational disparities through the E-Gini coefficient. This metric quantifies inequality in educational attainment on a scale of 0 (perfect equality) to 1 (perfect inequality). Turkey’s educational landscape has undergone substantial transformations, driven by policy reforms such as the 1997 extension of compulsory education to eight years and the 2012 4+4+4 system. This study evaluates these changes and their long-term effects on inequality. The research adopts a quantitative approach, utilizing data from the Turkish Statistical Institute’s (TÜİK) Household Labor Force Surveys. The sample encompasses individuals aged 15–65 in the labor force from 1988 to 2024. Educational attainment is categorized into six levels: illiteracy (0 years), basic literacy (2 years), primary school (5 years), middle school (8 years), high school (11 years), and higher education (15 years). The E-Gini coefficient is calculated using the formula:

$$E_L = \left(\frac{1}{\mu}\right) \sum_{i=2}^n \sum_{j=1}^{i-1} \rho_i |y_i - y_j| \rho_j$$

where:

E_L : E-Gini index

μ = mean years of schooling,

ρ_i, ρ_j = population shares of education levels,

y_i, y_j = years of schooling for respective levels.

n : number of education levels

Descriptive and causal-comparative analyses are employed to assess trends and policy impacts.

The findings, derived from calculations using data compiled within the framework of the Turkish Statistical Institute’s (TÜİK) Household Labor Force Surveys, are summarized in Table 1. TÜİK’s data portal provides annual figures on the labor force participants categorized by educational attainment levels. Based on these data, the study calculated the proportional distribution of the labor force across educational levels. These distributions were further utilized to determine the average educational attainment of the labor force. Finally, the E-Gini coefficient was computed using the formula specified in the Methodology section. All calculations are concisely presented in Table 1. The E-Gini coefficient decreased from 37.05 in 1988 to 23.64 in 2024, reflecting a 36.2% reduction in inequality. This improvement is attributed to policy interventions, particularly the 1997 and 2012 reforms, which expanded access to education. Illiteracy: Dropped from 16.67% (1988) to 2.22% (2024), highlighting successful literacy campaigns and compulsory education policies. Primary Education: Share of primary school graduates declined from 52.49% to 22.04%, signaling a shift toward higher education levels. Secondary and Higher Education: Middle school graduates increased from 7.14% to 17.25%, high school graduates from 10.08% to 26.46%, and higher education graduates from 4.94% to 29.61%. Rose from 5.22 years (1988) to 9.88 years (2024), indicating a near-doubling of educational attainment. The most rapid growth occurred post-2012, coinciding with the 4+4+4 reform. The E-Gini coefficient, which measures educational inequality among Turkey’s working-age population, exhibited a significant downward trend during the 1988-2024 period. The coefficient declined from 37.05 in 1988 to 23.64 in 2024, marking a 36.2% improvement. These findings demonstrate the country’s notable progress in promoting equal opportunities in education. An analysis of the data reveals that the reduction in inequality occurred in three key phases. The first substantial decline took place between 1988 and 1993 (from 37.05 to 28.90), followed by a period of relative stabilization in the 30-31 range from 1994 to 2011. Post-2012, a consistent and steady improvement was observed (from 28.86 to 23.64). The acceleration in this trend after 2015 – with an average annual decrease of 0.43 points – reflects the impact of egalitarian approaches in education policies. This translation maintains the academic tone, clarity, and precision of the original Turkish text while adhering to formal English conventions. Let me know if you’d like any refinements! The study corroborates the effectiveness of structural reforms in reducing inequality, aligning with findings by Thomas et al. (2001) and Castello and Domenech (2002). However, Turkey’s E-Gini (23.64 in 2024) remains above the OECD average (19.8), suggesting room for improvement. Regional disparities and quality-related inequities (e.g., school resources, teacher distribution) are not fully captured by the E-Gini. Regional Equity: Target infrastructure and teacher allocation to underserved areas (e.g., Eastern Anatolia). Gender Inclusion: Sustain campaigns like "Haydi Kızlar Okula" to close gender gaps. Quality Metrics: Develop complementary indicators to assess educational quality and school performance. Digital Access: Expand broadband and device provision to mitigate technology-driven inequalities. Turkey has made remarkable strides in reducing educational inequality, as evidenced by the declining E-Gini coefficient and rising average schooling years. However, challenges persist in regional equity, gender parity, and quality measurement. Future research should integrate qualitative dimensions (e.g., learning outcomes) to provide a holistic view of inequality. Policymakers must prioritize inclusive reforms to sustain progress and align with global benchmarks.

TİNİN FENOMENOLOJİSİ'NİN ÖN SÖZÜ ÜZERİNE BİR İNCELEME A REVIEW ON *THE PREFACE TO THE PHENOMENOLOGY OF SPIRIT*

Aydın Yazğan¹

Makale Bilgisi

¹ Dr., Bağımsız Araştırmacı, Türkiye
ORCID: 0000-0002-8271-3842
Mail: roniyazgan@gmail.com

Corresponding Author:
Aydın Yazğan

DOI: 10.5281/zenodo.15773673

Ay/ Yıl: Haziran/ 2025
Cilt:3
Sayı:1

Öz

Bu çalışma Hegel'in *Tinin Fenomenolojisi* adlı eserinin ön sözü üzerine yoğunlaşarak, 'Mutlak İdealizm' bağlamında *tinin* (Geist) diyalektik olarak nasıl açmlandığını ve doğruluğun/hakikatin nasıl bir yol izleyerek ulaşıldığını ele almıştır. Ön sözün bu çalışmaya konu olmasındaki temel etken ise onun hem yoğun bir felsefe tarihi içermesi hem de Hegel sisteminin sıkıştırılmış halini bize sunmasıdır. Mutlak idealizm, felsefe tarihini kapsayıcı ve aynı zamanda onu aşan bir pozisyonda durmaktadır. Hegel, felsefesinde kendisinden önce gelen felsefe sistemleriyle hesaplaşarak 'mutlak ayrılık' ve/veya 'mutlak aynılık' iddiasında bulunanların doğruluk/hakikat söz konusu olduğunda bu görüşlerinin eksiklik barındırdığını iddia etmektedir. Çünkü ona göre doğruluk/hakikat keskin hatlarla ayrılmış bir ayrılık ve/veya aynılıktan ziyade bütüncül bir yaklaşımla kendini faş etmektedir. Bu minvalde *Tinin Fenomenolojisi* kitabının ön sözünün çalışılması, Hegel felsefi zenginliğinin kendisini nasıl açmladığına tanıklık mahiyeti taşımaktadır. Ön söz, *tinin* bütünsel bir şekilde açmlanışının küçük bir sunuşunu temsil etmektedir. *Tinin* kitap boyunca kendisini nasıl kapsayarak-aştığı (Aufhebung), bu ön sözde kısaca ama derin bir şekilde bahsedilmektedir. Bundan kaynaklı olarak ön söz irdelenip bu açmlanışa şahit olunmaya ve *tinin* bu hikâyesi sunulmaya çalışıldı.

Anahtar Kelimeler: Mutlak İdealizm, *Tin* (Geist), Öğe-Aşama, Kapsayarak-Aşmak, Doğruluk/Hakikat

Abstract

This study focuses on the preface of Hegel's work, *Phenomenology of Spirit*, and examines how spirit (Geist) is dialectically disclosed in the context of 'Absolute Idealism' and how truth is reached. The main factor that makes the preface the subject of this study is that it contains both a dense history of philosophy and presents us with a compressed version of the Hegel system. Absolute idealism stands in a position that encompasses the history of philosophy and at the same time surpasses it. Hegel, in his philosophy, reckons with the philosophical systems that preceded him and claims that those who claim 'absolute separation' and/or 'absolute sameness' have deficiencies when it comes to truth. Because, according to him, truth reveals itself with a holistic approach rather than a sharply defined separation and/or sameness. In this context, studying the preface of the book, *Phenomenology of Spirit*, bears witness to how Hegel's philosophical richness discloses itself. The preface represents a small presentation of the holistic disclosure of the spirit. How the spirit encompasses and surpasses itself (Aufhebung) throughout the book is briefly but deeply mentioned in this preface. Based on this, the preface was examined and an attempt was made to witness this disclosure and present this story of the spirit.

Key Words: Absolute Idealism, Spirit (Geist), Moment, Encompasses-Surpasses/(Sublation), Truth

Citation:
Yazğan, A. (2025). *Tinin fenomenolojisi'nin ön sözü üzerine bir inceleme. KİÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 47-57.
<https://doi.org/10.5281/zenodo.15773673>.

Giriş

Alman İdealizmin doruk noktasını teşkil eden Hegel'in (1770-1831) mutlak idealizmi taşıdığı felsefi yoğunluk gereği, hala tartışılmaya ve yeni felsefeleri gün yüzüne çıkarmaya olanak tanımaktadır. Bu felsefenin, anlaşılması açısından kapalı ve zor oluşu Hegel'in kendisine has bir terminoloji üretmesinden kaynaklıdır. Bu lisanı özümseyen ise Hegel'in felsefi ekstazına yaklaşıp ve felsefi bir metafiziğe dalmış olur. Hatta bu meşakkatli yola katlanmayı Hyppolite şöyle ifade eder: "Yolun uzunluğuna katlanmak gerekir; 'negatifin faaliyetini (*travail*), acısını ve sabrını' bilmek veya tanımak gerekir" (2016, s.111). Çünkü Hegel'in mutlak idealizmi bunu imlemektedir. Mutlak idealizme açılan bir kapı vazifesi gören *Tin'in Fenomenolojisi* (1807) Hegel felsefesini anlamak adına okunması elzem bir yapıttır. Hatta bu eser, Hegel felsefesi için bir zemin ve/veya başlama noktasıdır. "*Tin'in Fenomenolojisi* Hegel'in felsefi sistemin ilk önemli çıkış kitabıdır. Bu bağlamda Hegel'in *Fenomenoloji*'si onun mutlak idealizmine giden fenomenolojik yol olarak anlaşılabilir. *Fenomenoloji* spekülâtif felsefeye bir hazırlık ve giriş mahiyetindedir. Spekülâtif felsefeye, yani Hegelci bağlamda mutlak idealizme ancak fenomenolojik bir çözümlemeyle girilebilir" (Orman, 2018, s.111). Çünkü *Fenomenoloji* bilinç biliminin, kendilik-bilincinin (self-consciousness) açılma sürecini anlatmaktadır. "Burada bilinç şekilleri vardır ki, bunlardan her biri kendi olgusallaşmasında aynı zamanda kendini çözer, olumsuzlanmasını sonucu olarak alır, ve böylelikle daha yüksek bir şekle geçer" (Hegel, 2014, s.37). Tin'in yüksek bir şekle geçişi diyalektik ile olmakta ve bu olgunlaşma da beraberinde doğruluk/hakikati doğurmaktadır. Çünkü doğruluk/hakikat kendilik-bilinciyle birlikte genellikle evinde, kendi zemininde ve toprağındadır (Heidegger, 1988, s.130). Dolayısıyla tinin hem diyalektik-oluş hem de doğruluk/hakikat ile ilişkisi vardır. Bu minvalde Hegel felsefesine giriş görevi gören bu eser üzerine eğilerek, bir irdeleme gerçekleştirilecektir. Bunu yaparken de kitabın nüvesi olarak kabul edilen ön söze¹ yoğunluk gösterilecek ve bu ön söz üzerine bir yorum getirilecektir. Ön söze yoğunlaşılmasındaki neden ve amaç ise; bu ön sözün herhangi bir eserin ön sözü olmayıp *Tin'in Fenomenolojisi*'nin bir minyatürü olmasıdır. Hegel'in bu ön sözü kitabın 'özü' gibi kaleme alması ve kitapta sayfalarca söz edilen meselelerin burada küçük bir prototip olarak kendini göstermesi, kitabın bu kısmının ne kadar kıymetli olduğunu göstermektedir. Bu bağlam içerisinde çalışma ön söz üzerine yoğunlaşarak tinin diyalektik ve doğruluk/hakikatle olan ilişkisi açılmasına çalışılacaktır.

Tin-Diyalektik İlişkisi

Mutlak idealizme bir giriş mahiyetinde olan *Tin'in Fenomenolojisi* momental yapısı icabı, Tin'in (*Geist*) kendini açılma, serimleme ve olgunlaşma serüvenini açıklamaktadır. Başka bir deyişle Hegel'e göre *Tin'in Fenomenolojisi* genel olarak bilimin ya da bilginin oluş sürecidir (Hegel, 2015, s.18). *Tin'in Fenomenolojisi* bilincin bilimi, onun açılmasını ve bilincin bilimsel kavramını açıklamaktadır (Hegel, 2014, s.50). Tin ya da bilinç kendisini diyalektik bir şekilde açıklamaktadır. Bu serüven en ilkel tinden başlayarak; en gelişmiş ve kolektif bilince ulaşmış tine kadar devam eden bir ileri atılma hareketidir. Tin adım adım diyalektik süreçten geçerek kendisini gelişme, olgunlaşma içerisinde görmektedir. "Bilincin tinin yalın, dolaysız varoluşu olarak duyuşal kesinlik aşamasından başlayıp felsefi bilgi aşamasına dek sürdürdüğü ilerlemede deneyimlediği bilinç şekillerinin hepsinin zorunlu oldukları *Fenomenoloji*'de

¹ Hegel, metnin hemen başında bir felsefe yazısı söz konusu olduğunda ön sözün gereksizliğinden bahsetmektedir. Ona göre ön söz girilecek konunun düzeyel ve detaysız anlatışı olduğu için felsefi bir çalışma için sadece gereksiz değil aynı zaman da anlamsızdır. Peki, bunları sarf eden Hegel neden bir ön söz yazma ihtiyacı duydu? Bunun yanıtı Hegel'in ön söze bakışıyla ilgilidir. Öncelikle o ön sözün şayet yukarıda bahsedildiği gibi eser boyunca anlatılacak konuyu; düzeyel ve detaysız, dar anlamıyla sunuyorsa zaten gereksizdir. Ama ön söz, işin özünü ortaya koymak ve meselenin tam olarak ne olacağını anlatıyorsa işte o zaman yazılması elzemdir. Keza kendisi de böyle bir ön söz yazmıştır. Ön söze bakıldığı vakit derin ve detaylı bir giriş mahiyetinde olduğu anlaşılmaktadır. Bu bakımdan bu ön söz, küçük bir *Tin'in Fenomenolojisi*'dir. Hegel felsefesi göz önüne alındığında ön söz hakkında şöyle bir yorum da yapılabilir: Ayrımda özdeşlik ya da özdeşle özdeş-olmayanın özdeşliği birlikte olduğu için, ön sözün gereksizliği ile gerekliliği de birlikte düşünülmelidir. Olumsuzlama aynı zamanda olumlamayı da kendi içinde taşımaktadır. Dolayısıyla ön söz hem gerekli hem de gereksiz anlamlarına gelmektedir. Gereksizken gerekli; gerekliken gereksizdir. İyi bir ön söz, o kitap için hem bir temel (Wurzel) hem de bir çerçeve (Quadrat) olmalıdır (Schlegel, 2018, s.24). Hegel'in ön sözü tam olarak böyle bir anlam taşımaktadır.

kanıtlanacaktır... *Tin'in Fenomenolojisi'*nde 'mutlak bilgi'ye dek ortaya çıkan bilinç şekillerinin birbirleriyle olan bağlantısı ancak bilimsel bilgi olarak da adlandırılan mutlak bilgi aşaması ile birlikte açıklığa kavuşacaktır" (Özcangiller, 2016, s.143). Tin en ilkel, yalın halden en gelişmiş kompakt bilinç düzeyine vararak kendisini ve sahip olduğu bilgiyi dönüştürüp çeşitlendirmektedir. Fenomenal Tin'in bu biliminde ampirik, duyuşal bilinçten başlanır ve bu sözcük asıl anlamında dolaysız bilmedir; o çalışmada bu dolaysız bilmede neyin imlendiği tartışılır (Hegel, 2014, s.50). Bundan dolayı bu eser Hegel tarafından bilincin bilimi olarak kabul edilmektedir. Burada bilincin derin bir arkeolojisi yapılarak, bilinç ve bilgi arasındaki münasebet sunulmaktadır.

Her adım (moment/uğrak/öge-aşama)² bir önceki adımın bir sonucu olarak doğar ve diyalektik yöntem işlemeye devam eder. Her moment/öge-aşama geçilmesi gereken doğal-zorunlu uğraklardır. Ayrıca bu momentlerin geçilmesi *Aufhebung* yapılarak gerçekleşir. Yani geçilme hareketi önceki momentlerin kapsayarak-aşılması/ortadan-kaldırarak-içerilme şeklinde olmaktadır. Hegel *Aufhebung* kavramının kapsamını şu şekilde açıklar: "Kapsayarak-aşma (dilde çifte bir anlam taşır) saklamayı, sürdürmeyi olduğu gibi, aynı zamanda sona erdirmeyi, sonlandırmayı da imler. Saklamanın kendisi bile daha şimdiden kendisinde olumsuz bir öge kapsar ve bir şey onu saklayabilmek için dolaysızlığından ve böylelikle dışsal etkilere açık bir belirli-varlığından uzaklaştırılır. –Böylece ortadan kaldırılan bir şey aynı zamanda saklanan bir şeydir ki, yalnızca dolaysızlığını yitirmiş, ama bu nedenle yok olmuş değildir..." (Hegel, 2014, s.80). Sarmal şekilde bir dinamizme sahip olan kapsayarak-aşma düz bir çizgide ilerlemez. Diyalektik düz bir çizgi şeklinde olmayıp zikzaklar, geri dönüşler, ileri atılışlar minvalinde olmaktadır. Kitabın tamamı tin'in kendini nasıl açıldığını, gerçekleştirdiğini, olgunlaştırdığını adım adım göstermeye çalışır. Bu durumun küçük bir benzeri ise ön sözde yaşanmaktadır.

Ön söz öncelikle kendinden önceki tutucu, dogmatik felsefelerle, düşünce sistemleriyle, inançlarla bir hesaplaşma görevi içerisindedir. Burada hep bir savaş, çatışma, çelişki, diyalektik, onları alt etme ve hakiki olanı gözler önüne serme –spekülatif düşünme– vardır. Bu yüzden ön söz sanılara boğulmuş felsefenin kurtuluş hikâyesidir.

Hegel'e göre mutlak bilginin temelinde veya buna aracı olarak; sadece duyum, sezgi ya da bir duygu olamaz. Mutlak bilgi, felsefi kavramsallaştırma ile mümkündür. Bu da felsefeyi bilim haline getirmekle olanaklıdır. "Felsefeyi bilim biçimine, onun bilme sevgisi adını bir yana bırakarak edimsel bilme olabileceği hedefe yaklaştırmaya katkıda bulunmak – önümüze koyduğumuz amaçtır" (Hegel, 1977, s.3). Hegel felsefeye, philo-sophia (sevgi-bilgelik) anlamının aksine ona bilimsel bir rol, statü ve anlam katmıştır. Felsefe bir bilimdir, hatta bilimlerin bilimidir ve doğruluk/hakikat (*Wahrheit*) onun aracılığıyla ortaya çıkar. Bu bakımdan Hegel felsefe için mistik inançların hakikatperest tavırlarını veya sezgiye dayalı bir hakikat sevdalılığı (*philosophia*) esrimlerini kabul etmemektedir. O, felsefenin bilim olduğunu hatta en yüce bilim olduğunu iddia etmektedir (Hegel, 2010). Ve hakikat ancak böyle bir felsefi düsturla kendini ifşa edebilir. Ona göre doğruluk/hakikat kendisini felsefi spekülasyonda, kavramsal fenomenolojinin diyalektik devriminde ele verir; *hakikat felsefi spekülasyon alanında kendisini açar*. Kendinden önce işaret edilen doğruluk anlayışlarını, mutlaklık adreslerini eleştirip, felsefenin kendisini hurafelerden ve dogmatizmlerden kurtarması gerektiğini savunan Hegel, mutlak ayrımı ve mutlak aynılığı iddia eden felsefelerin kusurlu olduklarını belirtir. Kojève'e göre Hegel kendi felsefesini, kendisinden önce gelen bütün felsefelerle (Kant, Fichte ve bir ölçüde Descartes) karşıt olarak ileri sürmektedir (Kojève, 2001, s.109). Hegel açısından bu felsefeler, kendi içerisinde kapalı sistemler oluşturmakta ve tin'in kendisini serimlemesine olanak tanımamaktadırlar. Hâliyle iddia edilen doğruluk/hakikat da eksik olmaktadır. Hegel sistemi, hiçbir şeyi dışarda bırakmayan açık bir sistemdir. Açık olmasını bünyesinde yer alan oluş sağlamaktadır. Oluş aracılığıyla bu sistem sınırlara hapsolmaktan kurtulmuş ve kapsayıcı, açık, akışkan, hareketli, diyalektik ve bütüncül bir yapı kazanmıştır.

Descartes (1596-1650), özneyi düşünen töze hapsederek, onun yaşamdan bağını koparmıştır ve mutlak özne-nesne dikotomisini ortaya çıkarmıştır. Descartes öznenin ratio, düşünme yetisini temele alarak insanın zaman-mekân bağını askıya almıştır. Descartes epistemolojisinde özne kendisinden o kadar emin ve sarsılmaz durmaktadır ki, varlığının kesin, apaçık bilgisine yalnızca *cogito* sayesinde ulaşmaktadır. *Cogito ergo sum* (Descartes, 2008, s.137). Cogito, sum'un ispatına önsel bir temel olarak

² Enver Orman, *moment kavramına karşılık olarak öge-aşama terimini kullanmıştır (2018)*.

kendisini dayatmaktadır. Bu da epistemolojiden ontolojiye doğru bir hareketi imlemekte ve episteme ile ontoloji arasına bir setin çekildiğini işaret etmektedir. Başka bir ifadeyle Bu durum insan-olmaklığının, varoluşsallığının bertaraf edilerek salt düşünmenin önemsenmesi anlamına gelmektedir. Yalnız Hegel episteme ile ontolojisinin ayrılmaması gerektiğini ve mutlak ayrımın doğruluğu/hakikati veremeyeceğini savunur. Çünkü varoluşsallıktan, oluştan, bedensellikten (nesne, madde) bağımsız tin, doğruluğa/hakikate tam anlamıyla ulaşamaz.

Epistemolojiyi öne çıkaran diğer bir figür ise Kant'tır (1724-1804). Kant özne ile nesne arasında yer alan ilişkiyi öncelikle bilgi, bilme üzerinden değerlendirerek, öznenin merkeze alınmasını sağlama alır. Artık tüm senaryo özne temelli bir perspektiften kurgulanmaktadır. Başka bir ifadeyle Kant, transcendental idealizm olarak adlandırılan felsefesiyle özne ve bilgiyi ayrımlar-sınırlar çizerek açıklar (Kant, 1998). O, öznenin saf bilmesine odaklanmış; dünyayı sadece öznenin algı, anlama, imgelem, görüş, saf akıl vs kavramları kapsamında ele almaya çalışmıştır. Dünyaya salt bilme edimi olarak yönelmek, dünya ile özne arasına keskin bir ayrım koymaya yol açmıştır. Epistemoloji üzerinden inşa edilen bu ilişki öznenin ontolojik varoluşsallığının göz ardı edilmesine neden olmuştur. Kant epistemolojinin salt zirvesine ulaşırken, ontolojik zemin ayağının altından kaymaktadır. Bu bakımdan o, dış dünyayı özneye mahkûm ederek, dünyanın sessizliğe gömülmesine yol açmıştır. Özne sadece dünyaya epistemoloji zemininde yöneldiği için onunla kurulan ontolojik ilişki unutulmuştur. Bu da dünyanın sessizliğe gömülmesi demektir. Ayrıca Kant bilgi konusunda yaptığı ayrımlardan dolayı doğruluk/hakikati problemlili bir hale sokmuştur. Kant, bilgi ve bilme alanlarına sınır çekmiştir; fenomen (*phenomenon*) alan, numen (*noumenon*) alan. Bununla bağlantılı olarak özne, nesneyle etkileşime girerek onları fenomen olarak bilirken; onların kendinde-şey'liklerini bilemez. Dolayısıyla Kant sistemi özne temelli bir gerçekliğin inşasına yönelik kaygılar taşımaktadır. Kant bu sorununun (öznenin bağımsız olarak dış dünya varlığı sorunu) çözümünü, *Ding an sich* kavramında bulur. Kant bu kavram sayesinde felsefesini solipsizmden kurtardığını düşünür. Fakat bu kavram yeni bir tartışmayı beraberinde getirmiştir. *Ding an sich*, madem bilinemiyorsa o zaman onun varlığının kanıtı nedir? "Tanımı gereği hakkında bilgi sahibi olamayacağımız bir varlık türünün var olduğu ve bu nedenle daha baştan onun varlığını doğrulamaya hakkımızın olmadığı öncülünde hata bulunmaktadır" (Jameson, 2010, s.28-29). Bir şeyin varsaymak sonra da bilinemeyeceğini iddia etmek sorunludur. Kant'ın yaklaşımı yalnızca görüşlerin/fenomenlerin bilgisini verir, ancak 'kendinde şey'lerin bilgisini vermez (Rockmore, 2008, s.115). Kant felsefesi sınır ve kritiğin yoğun olarak kendini gösterdiği bir sistemdir. Lakin Hegel çizilen bu sınırları kabul etmeyerek öznenin bilgiyi ayrımsız ve bütünsel olarak bilebileceğini iddia eder.

Kant gibi Fichte de (1762-1814) özne-nesne arasındaki salt ayrıma odaklanmıştır. Hatta her şeyin salt özne üzerinden oluştuğunu savunmuştur. Fichte, öznenin aşkınlığına odaklanarak bütün felsefe sistemini bunun üzerine bina etmektedir. 'Mutlak ben', bu sistemin temelini ve başlangıç noktasını oluşturur. "O, *egonun* mutlak ilke olduğunu öne sürmüştür" (Hegel, 2021, s.416). Fichte felsefenin temeli olan Ben (arı ben/*Ich*) nedir? diye sorar. O, *arı ben*'i bir dersinde öğrencilerine şöyle izah eder: "Baylar, duvarı düşünün. Sonra duvarı düşüneni düşünün." Bu durum, sonsuza kadar ilerleyebilir. "Baylar duvarı düşüneni düşüneni düşünün..." (Copleston, 2010, s.53-54). Bunu ne kadar sürdürürsek sürdürelim düşüneni düşünen bir zemin her zaman olacaktır. Bu zemin ya da temel 'arı ben'dir (the pure ego). Düşünen ile düşünülen arasındaki bu ayrım doğruluk/hakikatin solipsistik olduğuna delalet eder. Deneyim, düşünme; deneyimleyen, düşünen ego tarafından ortaya çıkmaktadır. Bu da doğruluk/hakikatin özne merkezli olduğuna işaret etmektedir. "Edimsel deneyim her zaman bir şeyin deneyimlenen biri tarafından deneyimlenmesidir. Bilinç her zaman bir nesnenin bir özne tarafından bilinmesi durumudur" (Copleston, 2010, s.51). Doğruluk/hakikatin öznenin boyunduruğu altında tanımlanması, onun özneye kati bağımlı ve dolayımı olduğu gösterir. Bu yüzden Fichte, Ben=Ben (*Ich=Ich*) özdeşliğini sağlamış ama ben ile ben-olmayanın özdeş olmayışı karşıtlığını aşmayı başaramamıştır (James, 2016, s.350). Hegel açısından doğruluk/hakikat ben ile ben-olmayanın karşıtlığının aşılmasıyla mümkündür. Ben bunu aştığından özneliliğini aşıp evrensele hitap edecektir. Bu nedenle doğruluk/hakikat özne (tekil) ve evrensel (tümel) dolayımıdır. Fichte, ben vurgusu yaparak, özneyi evrensel bağlarından koparmıştır. Hegel açısından özne evrensel bağlara sahiptir. "Fichteci felsefe sonsuz tini değil, bir tek sonlu tini tanır; Kantçı felsefenin gerçek-olmayanı tanınamaması gibi..." (Hegel, 2021, s.431). Kant açısından kendinde-şey (*Ding an sich*) bilinemez çünkü gerçek-olmayan; gerçek gibi görüye, algıya, anlama yetisine tabi değildir. Burada özne ve bilginin kaynağı kritiği (Kritik) söz

konusudur. Başka bir ifadeyle *Felsefe Tarihi Dersleri'*nde Hegel, kendinde şeylere veya zihinden bağımsız dışsal nesnelere ulaşamamış olan Kant ve Fichte'yi özneliliğin filozofları olarak okur. Buna ilaveten Kant açısından hakiki nesneleri değil yalnızca görünüşleri/fenomenleri bilebileceğimize göre, eleştirel felsefe bize görünüşün ardındaki hakikate erişemeyeceğimizi öğretir (Rockmore, 2008, s.116). Hegel açısından Kant'ın bilinemez alanı, tinin kapsayarak-aşma ve olgunlaşma sahasında kendisini açmaktadır. Bilhassa *Mantık Bilimi'*nde tin açısından bilinemez diye bir alandan söz edilemez. Orada spekülative felsefe ile bilinç-nesne ve içerik-kavram ayrımı, sınırı ortadan kalkmaktadır. Dolayısıyla Hegel'in kullanımıyla spekülasyonun temel özelliği, karşıt ve görünüşte ayrı düşüncelerin (ve şeyleri) birleştirilmesidir (Inwood, 2003, s.272). Bu birleştirme, zıtlıkları bir arada görmez. Eş deyişle Hegel sisteminde spekülasyon, zihinde karşıtlıkların ayrı düşünülmeden bir arada seyredilişidir.

Doğruluk, üç filozofta özneyi merkeze almakla ve onun dışında kalanı öznenin himayesinde işleyen malzeme olarak görmekle açıklanmaktadır. Burada keskin ayrımın doğruluğu verdiği inancı Hegel'e göre hatalıdır. Çünkü özneyi yaşadığı dünyasallığından ve ontolojik zemininden, mahrum bırakmak onun ortaya koymuş olduğu doğruluğu sorunlu hale getirecektir. Doğruluk/hakikat özneyi yaşamından koparmamakla mümkündür. "Doğruluk/Hakikate yalnızca özne ve nesne, bilen ve bilinen, özgürlük ve zorunluluk örtüştükleri zaman ulaşılabilir" (Rockmore, 2008, s.116). Bu doğrultuda Hegel genel olarak keskin ayrım ya da aynılıkları kabul etmemektedir. O, doğruluğun hazır verilip cebe indirilecek basılı bir para olmadığını ileri sürmüştür (Hegel, 2015, s.23). İmdi doğru durağan, salt olmayıp kendinde zıtlığını barındırır. Bu yüzden doğru canlı, dinamik ve öznenin yapısından izole bir gerçekliğe sahip değildir. Eş deyişle doğru yanlış da içinde barındırır. Doğru ve yanlış; hareketsiz ve tamamıyla ayrı özler ve ortak hiçbir yanları olmayan şeyler değildirler. Doğru ve yanlış olumsuzlamayla/değillemeyle (*negation*) birbirleriyle bir bağ içerisindedirler. Yanlış olan doğru, doğru olan yanlış olandır. Doğru yanlıştan olumsuzlanarak, yanlış da doğrudan olumsuzlanarak kendini açıklamaktadır. Aralarında diyalektik bir bağ vardır. Hegel diyalektiğin sadece bu ikilik/bir'likte olmadığını, onun her yer ve şeyde (aynı zamanda hiçbir yer ve şeyde) bir şekilde kendini dışa vurmakta olduğunu savunur. Olumsuzlama ve diyalektikten kaçmak ya da saklanmak mümkün görünmemektedir. Hegel, sadece 'içsel' zorunluluğa odaklananların 'dışsal' olumsuzluğu yadsıdığını ya da 'dışsal' olumsuzluğa odaklananların 'içsel' zorunluluğu göz ardı ettiğini dile getirir. Bu tarz bir felsefe yürütenlerin mutlaklıkları diyalektikten, oluştan mahrum kalmıştır. Diyalektiğin bulaşmadığı bir mutlak, mutlak değildir. Fakat Platon ve Parmenides mutlağın (idea ve bir) oluştan ayrı olduğunu belirterek şeyler ile kavramları arasına sınır çizmişlerdir. Hegel'e göre Platon, şeylerin kavramdaki mutlak gerçekliğinden, bunlardan ayrı şeyler gibi ya da her ikisinin de ayrı görüldüğü bir bağın içinde olduğundan söz etmekte ve aslında kavranmamış bir varoluşu dile getirmektedir (Hegel, 2019, s.22). İçsel ve dışsallığın varoluşsal anlamda ilintili olması gerektiğini savunan Hegel, Platon'un yaşadığı dünya ile idea arasında kurmuş olduğu ayrımı kabul etmemektedir. Yine Parmenides de varlığa; bir, değişmez, statik, oluş'suz, 'mutlak olan' vurgusu yaparken tam da bu hataya düşmüştür. Yani mutlağı, varlığı oluştan-diyalektikten ayırmıştır. O yaşadığı, bozuluşun hâkim olduğu dünyaya gözlerini kapatmış; dışsal olumsuzluğun içsel zorunluluğa etkisini görmezden gelmiştir. Parmenides yaşarken sabitliğin mutlaklığını düşlemiştir. Lakin bunu tam da değişimin ona tesir ettiği zamanın bağrında yapmaktaydı. Diğer bir söylemle:

"Bilginin Bilim olmasının iç zorunluğu onun doğasında yatar ve bunun doyurucu açıklaması yalnızca felsefenin betimlenişinin kendisidir. Dış zorunluk ise, kişiden ve bireysel koşullardan gelen olumsuzluk bir yana bırakılarak genel bir yolda anlaşıldığı ölçüde, iç zorunluk ile aynıdır, ya da, başka bir deyişle, Zamanın kendi momentlerinin belirli-varlığını sergileyiş şeklinde bulunur. Felsefenin Bilim düzeyine yükseltilmesi zamanının geldiğini göstermek öyleyse bu amacı güden çabanın biricik gerçek aklanışı olacaktır, çünkü bunu yapmak amacın zorunluğunu tanıtlayacak, üstelik aynı zamanda onun yerine getirilişi olacaktır" (Hegel, 2015, s.10-11).

İç ve dış birbiriyle dolayimli, dolanık, bağlantılı; hem ayrı hem de aynı şeylerdir. Yani birey toplum, kültür içerisinde -doğar ve- yaşar; hangi topluma üye olacağı tamamıyla dışsal-rastlantısaldır. Bunun yanında birey içsel-zorunlu niteliklere de sahiptir; mesela hangi toplumda doğarsa doğsun aklını kullanma becerisine sahiptir. Görüldüğü üzere iç ve dış birbirine kenetli dolanık vaziyettedir. Bu yüzden Hegel asıl meselenin bu ikisini birbirinden dışlamadan ele alınmasını salık verir. Bu minvalde yürütülen felsefenin de bilimselleşmesi gerektiğini savunur. Çünkü felsefe kendisini aslında salt bu bilimsellik yoluyla geçerli kılar (Hegel, 2015, s.36). Bilim olan felsefe de her şeyi salt ayırtırmadan, salt

aynılaştırmadan iş görür. Hegel ön sözde her şeyin her şeyle bir bağının, ilgisinin, münasebetinin olduğunu göstermeye çalışır. Yani varlık yoklukla, yokluk varlıkla; bir çokla, çok birle; sonlu sonsuzla, sonsuz sonluyla; doğum ölümle, ölüm doğumla vs. hep bir ilişki içerisinde. Hatta ona göre 'mutlak' bile 'mutlak olmayanla' bağlantı içerisinde. Bu felsefede zıtlıkların birliği, çatışması kendini göstermektedir. Bu da diyalektik oluşu her zaman harekete geçirmektedir. Hegel felsefesinde vazgeçilmez unsurlardan birisi olan diyalektik; hareketi, oluşu, değişimi, kavramların hareketini açıklamak için kullanılan bir kavramdır. Hegel'in dogmatik mutlakçılığa düşmesini önleyen ve fenomenolojiyi hep diri tutan bu kavramdır. Diyalektik, bu felsefenin dinamizmini sağlamaktadır. Orman'ın dediği gibi Hegelci mutlak idealizm diyalektik bir işleyişe sahiptir (Orman, 2018, s.124). Hegel oluşu, hareketliliği *Tin'in Fenomenolojisi'nin* ön sözün başlarında kullandığı tomurcuk örneği ile dışa vurur:

"Tomurcuk çiçeğin açmasıyla yiter, ve denebilir ki birincisi İkincisi tarafından çürütülür; yine, meyvenin görünmesi ile birlikte çiçek bitkinin yanlış bir varoluşu [Dasein] olarak anlatılabilir, ve bitkinin gerçeği olarak meyve çiçeğin yerini alır. Bu biçimler yalnızca ayrı olmakla kalmaz, ama ayrıca aralarında geçimsiz olarak birbirlerinin yerlerini de alırlar. Gene de akışkan doğaları onları aynı zamanda örgensel bir birliğin momentleri yapar – bir birlik ki, bunda yalnızca çatışmamakla kalmazlar, ama biri öteki denli zorunludur, ve ancak bu eşit zorunluluk bütünü yaşamını oluşturur. Oysa felsefi bir dizge ile çelişen [bilinç] bir yandan genellikle bu yolda ne yaptığını kavramaz; öte yandan bu çelişkiyi anlayan bilinç ise çoğu kez onu tek-yanlılığından kurtarmayı ya da özgür tutmayı, ve çatışan ve görünürde geçimsiz öğeler şeklini alan karşılıklı zorunlu momentleri tanımayı bilmez" (Hegel, 2015, s.10-11).

Bu alıntı Hegel anlayışında bulunan olumsuzluğun olumsuzluğunu gözler önüne sermektedir. Karşıtlığın birliği, birbirini olumsuzlayarak yeni bir adıma evrilmektedir. Her yokoluş yeni bir varoluşu; her varoluş yeni bir yokoluşu doğurmaktadır. Çünkü varlık ile yokluk arasında oluş vardır. Oluş olduğu içinde varlık ve yokluğu içermeyen hiçbir şey yoktur. "Ne gökte ne de yerde hiçbir yerde her ikisini de, varlığı olduğu gibi yokluğu da kendi içinde kapsamayan hiçbir şey yoktur" (Hegel, 2014, s.62). Bu bakımdan yok olmak salt yok olmak değil, bir var olmaktır. Var olmak ise salt var olmak değil, bir yok olmaktır. Farklılık ve ayrım birbirine diyalektik anlamıyla bağlıdır. Doğadan verilen bu tomurcuk örneği Hegel sisteminin nasıl çalıştığını anlamamız adına önem arz etmektedir. Fakat buradan Hegel'in materyalist bir filozof olduğu düşünülmemelidir. Zira onun felsefesi bir yanıla materyalist öğeler taşıırken diğer yanıla mutlak idealizmin kendisini açıklamasına olanak tanımaktadır. Madde ve düşünce keskin ayrımlarla ayrı saflarda yer alan ezeli düşmanlar olmayıp birlikte düşünülmesi gereken öğeler olarak karşımızda durmaktadırlar. Hegel, *Anahatlarda Tüze Felsefesi ya da Doğal Hak ve Politik Bilim* adlı eserinde "ussal olan gerçektir ve gerçek olan ussaldır"³ ifadesini kullanır (Hegel, 2013, s.22). Ussallığın gerçeklikten, gerçekliğin ussallıktan ayrı, mahrum olmadığı aktarılmaktadır. Başka bir ifadeyle Hegel burada gerçekliği ve var olan dünyayı, rasyonelliğin onuruna yükseltir (Longuenesse, 2007, s.110). Nesnenin kavramdan, kavramın nesneden ayrılamayacağı bunların her zaman birlikte olduğu düşünülmektedir. İçerik ve biçim birbirinden kati surette ayrılamaz. Karşıtlığın birliği veya uyumlu dolanıklığı bunu gerektirir. Oluş bunu gerektirir. Aynı durum bilgi alanında olduğu sürece, hakiki doğru bilgi mümkün olmaktadır. Dolayısıyla çatışmanın olmadığı, saf, soyut, kendi zıtlığından arıtılmış bilgi eksik bilgidir. Hegel'e göre bir şey mutlak anlamda doğru; yine mutlak anlamda yanlıştır (Hegel, 2015, s.17). Yani Hegel mutlak anlamda bir tasniflemeyi, kategorileştirmeyi, ayırtırmayı kabul etmez. Çünkü o mutlağın bile mutlak olmayanla bağının olduğunu iddia eder. Buradan hareketle Hegel, Schelling'in (1775-1854) mutlak anlamda $A=A'$ dır özdeşlik mantığının noksan, hatalı olduğunu belirtmiştir. O, bu mantıksal çıkarımın hatalı oluşunu şu cümleyle vurgular: Bu mutlak çıkarım "içinde tüm ineklerin kara olduğu gece"ye benzer (Hegel, 2015, s.14). Peki, gecede tüm inekler kara mıdır? Bu mantıksal çıkarım problemlidir. Gecenin karalığının tüm inekleri kara yapma (öyle gösterse dahi) imkânından bahsedilemez. Eş deyişle gecede tüm inekler kara görünür fakat hepsi kara olmayabilir. Dedüksiyon mantığı hatalı çıkarım yaptırabilmektedir. İşte bu mutlakçı anlayış Hegel'e göre kara olmayan inekleri de karanın içinde göstererek, onların ayrımlarını görmezden gelmiştir. Mantığın keskin ayrımı ve aynılığı, zıtlığın birliğini yadsıdığı için $A=A$ ve $A=A\text{-olmayan}$ 'dır denklemini kabul etmemektedir. Fakat hakikat iç ve dış'ı kendi bünyesinde bulundurduğunda hakikattir.

³ "Was vernünftig ist, das ist wirklich; und was wirklich ist, das ist vernünftig" (Hegel, 2013, s. 22).

Tin-Doğruluk/Hakikat İlişkisi

Hegel tin'in kendisini diyalektik bir şekilde kapsayarak açtığını ve bu doğrultuda bilginin de bütüncül bir şekilde kendisini ortaya koyduğunu ifade etmektedir. Tin olgunlaşıp kendinde-bilinç/özbilinç olduğu zaman doğruluk/hakikat tam anlamıyla, özdeşle özdeş-olmayanın özdeşliği çerçevesinde kendisini açacaktır. "Mutlak, özdeşle özdeş-olmayanın özdeşliğidir" (Hegel, 2019, s.73). Bu nedenle doğruluk karşıtıyla hem dolaylı hem de dolaysızdır. Yani *Doğruluk/hakikat bütündür* (Hegel, 2015, s.15). Burada Hegel, doğruya ulaşmaya çalışan (isteyen) 'özne'nin evrensel, teorik, epistemolojik yapısının yanında ontolojik, varoluşsal yapısının olduğu üzerinde durmaktadır. Hegel anlayışında bizler tin olduğumuz için, öznenin söylemi ile eylemi arasında karmaşık bir bağ vardır (Feldman, 2006, s.49). Dolayısıyla özneyi ve ulaşmak istenen doğruyu/hakikati birbirinden ayırmak ve doğruyu öznenin edimsel yaşamından soyutlamak, öznenin mahrum bir doğruluk/hakikat sunar. Bu da eksik bir doğruluk/hakikat olur. Çünkü doğruluk/hakikat öznenin; özne doğruluktan/hakikatten ayrılamaz. Bu yüzden "İnsan, verilmiş-statik-varlık değildir, ama eylemdir ya da kendisini ortaya-koyma ya da kendisini yaratma edimidir" (Kojève, 2001, s.111). Yani doğruyu bütünsel değil sadece soyut, 'somut yanı olmadan', tek yanlı olarak ele alan öğretiler mutlak (doğruluk/hakikat) sadece bir fenomenine seslenmekle yetinmişlerdir. Fakat fiziksel ve zihinsel yaşam salt kaçınmada doyum bulmaz (Hegel, 2018, s.37). Dolayısıyla bu mutlak, Hegel açısından eksik ve yanlış bir mutlaktır. Mutlak yaşamın dinamizminden ayrı bir şey değildir. Çünkü insan bu dinamizmin içinde yaşamaktadır. Yaşam; ölüm, hastalık, yaşlılık, kaza, bela ve daha bir sürü olumsuzluklarla doludur. Öznenin bu olumsuzluklar hiç olmamış gibi ele alınması özneyi salt bir şeye dönüştürür. Özne cam fanusun içerisinde yer alan bir beyin değildir. Yani o, sadece teorik yetisiyle var olan bir varlık değildir.

"Ölüm, eğer o edimsel-olmamayı böyle adlandırmak istersek, en korkunç olandır, ve ölüyü sıkıca tutmak kuvvetlerin en büyüğünü gerektirir. kuvvetsiz güzellik ondan yapamayacağını istediği için Anlaktan nefret eder. Ama ölümden korkan ve kendini yıkımla lekelenmemiş tutan yaşam değil, tersine ona dayanan ve ondan kendini koruyan yaşam Tin'in yaşamıdır. Tin gerçekliğini yalnızca saltık parçalanmışlıkta kendi kendisini bulduğu zaman kazanır. O bu güçtür, ama olumsuzdan bakışlarını uzaklaştıran -tıpkı bir şey üzerine onun bir hiç ya da yanlış olduğunu söyleyip işini bitirdikten sonra herhangi başka bir şeye geçmemiz gibi- olumlu olarak değil; tersine, o bu güçtür, ama olumsuza yüzden bakarak, ve onda kalarak. Olumsuzda bu kalış onu varlığa çeviren büyümlü kuvvettir. -Bu güç yukarıda Özne dediğimiz şey ile aynıdır- Özne ki, belirliliği kendi ögesinde varoluş vererek soyut dolaysızlığı, e.d. salt genelde *varolan* dolaysızlığı ortadan kaldırır, ve böylece hakiki Tözdür: Varlık ya da dolaysızlıktır ki, dolaylılığını dışında taşımaz, tersine bu dolaylılığın kendisidir" (Hegel, 2015, s.20-21).

Hegel'e göre mutlak bu şekilde yani bütünsel olarak ele almayan felsefeler, insanın (öznenin) hayati yönlerini tiksinti içinde değerlendirir ve mutlak, hakikati bu tiksintilerden ayırmaya, izole etmeye çalışırlar. Örneğin Platon ve Parmenides yaşanan dünyayı geçici, sahte, oluş ve bozulma müsait, olumsuzluklarla dolu görerek küçümsemiş ve hakikate layık görmemiştir. Hakikatin bu dünyanın tiksintilerinden soyutlanması gerektiğini savunmuşlardır. Bu yüzden hakikati, Platon idealar dünyasında, Parmenides ise mutlak bir'de aramıştır. "Fakat işte tiksintiyle yadsınan da budur, sanki dolaylılıktan yalnızca onun mutlak bir şey olmadığını ve Mutlakta hiç bulunmadığını söylemekten daha çoğu yapıldığında mutlak bilgi bir yana atılıyormuş gibi" (Hegel, 2015, s.16). Onlara göre sanki insani yönler işin içine girince mutlak lekeleniyor. Hâlbuki Hegel doğruyu, mutlak bütünüyle kucaklamamız gerektiğini savunur. Eş deyişle bu felsefelere 'eksik olan' Herakleitos ve diyalektiğini katmamız gerekmektedir. Yani nesne ile düşünce birbirinden bağımsız, kopuk değildir. "Dolayısıyla ne nesneler ne de düşünceler basitçe kendileriyle özdeşdir. Hatta onlar yalnızca kendileriyle ilişkili, bağımsız veya atomik varlıklar olarak da ele alınamaz" (Caird, 2002, s.107). Özne, nesne ve düşünceyi bir arada taşır. Bu yüzden tin yani kendilik-bilincinde olan özne, hakikati temel yapısı bağlamında bilebilir. Çünkü insan elinden çıkan ne varsa hakikatin bir ucuna gönderme yapmaktadır. Zira *tin insanın bilinçli akılsal bir düşünüş süreci içinde dışavurduğu tüm gerçeklik alanıdır* olması hasebiyle hakikat insanın (öznenin) varoluşuyla bir bağ içerisinde (Orman, 2018, s.128). Bu bağ yok saymak hakikatin bütünlüğünü yok saymak anlamına gelmektedir.

"Asıl-Hakikat ya da söylemle-açığa-vurulmuş-varlık, bir *Bütünselliktir*, yani, Varlığın bağrında Söylemi üreten yaratıcı ya da diyalektik *hareketin* bütünüdür. Mutlak ya da gerçeğin *bütünselliği*, sadece Töz değil, ama üstelik, gerçeği/hakikati yetkin bir biçimde açığa-vuran Öznedir de; ancak ne var ki, kendisinin açığa-vurulmasına ulaşan diyalektik (=tarihsel) değişip oluşmasının sonunda öyledir ancak. Ve bu açığa-vurucu değişip-oluşma, Bütünselliğin, kendisiyle ezeli ve ebedî olarak özdeş bir *verilmiş* olmayan, ama zaman içinde adım adım ilerleyen bir kendini-yaratma *edimi* olan insansal gerçekliği içerdiğini de belirtir" (Kojève, 2001, s.113).

Başka bir yerde Hegel hakikatin özne ile bağlamını ve insanın varoluşsal (*existential*) sürecini şöyle dile getirir: "Embriyo *kendinde* hiç kuşkusuz bir insan iken, gene de *kendi için* böyle değildir; ancak kendini *kendinde* ne ise o *yapmış* olan eğitilmiş Akıl olarak kendi için insandır. İlk bu onun edimselliğidir. Oysa bu sonucun kendisi yalın dolaysızlıktır, çünkü özbilinçli özgürlüktür ki, kendi içinde dingindir ve karşıtlığı bir yana koyup orada bırakmamış, tersine onunla uzlaşmıştır" (Hegel, 2015, s.16). İnsan embriyo iken yani varoluşsal yapıda kendinde iken, akıl ile kendi için olmaktadır. Yani akıl saf, katıksız değil onun bir kendinde olan insana ihtiyacı vardır. Ve buradan akıl kendi-için olmaya gitmektedir. İnsan maddi yönü ve düşünsel yetisi ile birlikte ele alınmalıdır. Dolayısıyla özbilinç doğruya ulaşmada karşıtlığı yadsımadan kendisinde uzlaştırır/içerir. Bununla bağlantılı olarak insan hem kendisiyle hem tüm insanlarla bağ içerisinde. Başka bir ifadeyle insan, hem kendi içinde karşıtlıkların birliğini, uzlaşımını, çatışmasını, oluşunu taşır hem de tüm evrensel varoluşa dair karşıtlıkların birliğini, uzlaşımını, çatışmasını, oluşunu taşır. Bu yüzden felsefe evrensele ulaşmaya gayret eder ve bütüncül bir genişlikte her şeyi kapsamaya çalışır. "Felsefe bilimsel kurguların tikelliğini aşar ve tüm evrensel varoluşa dair bütünsel bir sistematik oluşturmaya çalışır" (Orman, 2018, s.123). Bunu yaparken de yerel (tekil ve tikel) olan kendisini dışlamaz, onu da kapsayarak evrensele seslenmeye çalışır.

Tin bir serüven içerisindedir. Serüven ise adım adım ilerleyiş gerçekleştiren tinin, uğraması gereken momentlerden oluşmaktadır. "Böylece, kendini yetiştiren tin yeni figüre kadar yavaş yavaş ve sessizce olgunlaşır" (Hyppolite, 2016, s.109). Moment, diyalektik ve dinamizm tinin kendisini her adımda açmasını, olgunlaşmasını ve ilerlemesini sağlamaktadır. Hegel'e göre her moment fenomenolojik bir zorunluluk taşımakla birlikte, tin her momette oyalanmalıdır (Hegel, 2015, s.19). Her uğrakta tin daha bir gelişim göstererek kendinden önceki uğrağı içererek aşar. Her moment olumsuzlanarak aşılır ama bu aşma kapsayarak-aşma şeklinde gerçekleşir. Hegelci sistematik ilerleyiş, her bir söylenenin ve her bir savın sürekli olumsuzlandığı ve daha somut ve karmaşık kategorilerde kaldırılarak-içerildiği bir sistemdir (Orman, 2006, s.107). Her geçilen moment özne için değerlidir ve özneyi zenginleştirir. Bu yüzden hiçbir şekilde sonsuza kadar bir momentte kalınmaz; o fenomenolojik gereklilikten dolayı yoluna devam etmek zorundadır. "Her moment, somut bir biçim ve kendine özgü bir şekil kazanırken, kendini evrensel bireyde gösterir" (Hegel, 2015, s.19). Hegel, bireyin durumunu ve evrensele ulaşmasını şu şekilde izah eder:

"Tikel birey tamamlanmamış Tindir... Bireyin Tözü, Dünya-Tinin kendisi bu biçimlerden uzun bir zaman erimi içinde geçme, ve içinde her bir biçimde o biçimin yetenekli olduğu bütün içeriğini yoğunlaştırdığı dünya tarihinin muazzam emeğini üstlenme dayancını taşımış olduğu için, ve kendisinin bilincine daha az bir çaba ile erişemeyeceği için, birey hiç kuşkusuz olgunun doğası yüzünden bundan daha azı ile kendi Tözünü kavrayamaz; gene de aynı zamanda sıkıntısı daha azdır, çünkü *kendinde* bu başarılmıştır, içerik daha şimdiden olanağa indirgenmiş edimsellik, yenilmiş dolaysızlıktır, somut şekiller bundan böyle kısaltmalarına, yalın düşünce-belirlenimlerine indirgenmiştir. Daha şimdiden *düşünölmüş* bir şey olarak, içerik Tözün iyeliğidir; bundan böyle *kendinde-varlık* biçimindeki belirli-varlık değil, ama ne salt kökensel ne de belirli-varlığa batmış olmayan, tersine daha şimdiden *anımsanan* 'kendinde'dir ki, *kendi-için-varlık* biçimine çevrilecektir" (Hegel, 2015, s.19).

Tarihsel varlık olan insan tını gerçekleştirmesini adım adım yaparak evrensel tözde kendini bulmayı amaçlamıştır. Kendinde varlık olan tikel birey evrensele katılırken dönüşmekte ve kendi-için-varlığa doğru evrilmektedir. Tin bu momente ulaşırken belli moment(ler)den geçmek zorunda kalmıştır. Yani tin her momentte kendisini dışavurarak, olumsuzlayarak yol kat etmiş ve tarihsel olarak kendisini açıklamıştır. Töz bu yüzden kendi kendisinde özne olduğu için tüm içerikler, yapıp etmeler, inşa etmeler vs. onun kendisinin kendi içine yansımasıdır (Hegel, 2015, s.29). Yani öznenin meşguliyetinde, ediminde oluşturulan şeyler aynı şekilde onda bilgi, düşünce halini alır. İnsan oyalandığıyla bilgilenir, bilgilendiğiyle oyalanır. Çünkü Hegel esasında *varlığın düşünce olduğunu* ifade eder (Hegel, 2015, s.29).

Fakat Hegel varlığın, özün tanımının ya da kavranmasının, önyargılar ve içeriği boşaltılmış kavramlarla dolu olduğunu ve böyle anıldığını söyler. Hatta bu söylemlerin özü tam anlamıyla anlatamadığını ve anlatanların ise öze ulaşmada yetersiz kaldığını ima eder. Hegel felsefe tarihinden varlık ve özle ilgili birkaç hatalı gördüğü tanıma başvurur:

“Belirli-varlık Niteliktir, kendinde-özdeş belirlilik ya da belirli yalınlık, belirli düşüncedir; belirli-varlığın Anlağı budur. Böylece o, ilkin *Anaxagoras*’ın öz olarak tanımış olduğu gibi, *Noustur*. Ondan sonrakiler belirli-varlığın doğasını daha belirli olarak *Eidos* ya da *İdea*, e.d. *belirli Evrensellik*, *Tür* olarak kavradılar. *Tür* anlatımı bu çağda yaygın olan Güzel, Kutsal, İlksiz-Sonsuz gibi İdealar için çok sıradan ve yetersiz gibi görünmektedir. Ama gerçekte *İdea* *Tür*den ne daha çoğunu ne de daha azını anlatır. Ne var ki bu günlerde bir Kavramı belirli olarak gösteren bir anlatımın sık sık küçümsendiğini, ve salt yabancı bir dilden olduğu için bile olsa, Kavramı sis içine bürüyen ve bu nedenle daha yüceltici gelen bir başkasının yeğlendiğini görürüz. Belirli-varlık, salt bir *Tür* olarak belirlendiği için, yalın düşüncedir; *Nous*, yalınlık tözdür. Yalınlığından ya da kendine-özdeşliğinden ötürü değişmez ve kalıcı görünür. Ama bu kendine-özdeşlik eşit ölçüde de olumsuzluktur; böylelikle o sağlam belirli-varlık çözülmeye geçer. Belirliliğin varlığı ilkin salt bir *başkası* ile ilişkili olmasına bağlı görünürken, devimi ise ona yabancı bir güç tarafından dayatılmış gibi görünür; ama başkalığının kendisini kendinde taşıması ve öz-devim olması düşüncenin o *yalınlığının* kendisinde kapsar; çünkü bu yalın düşünce kendi kendine devinen ve ayrımlaşan düşüncedir, kendi içselliğidir, arı *Kavramdır*. Öyleyse *anlama* da bir oluşturma, ve bu oluş olarak ise *ussallıktır*” (Hegel, 2015, s.30).

Belirli-varlık saf, kendine-özdeş tözdür. Fakat Hegel bunun olması için belirli-varlığın olumsuzlukla temas etmesi gerektiğini savunur. Bu nedenle varlık *kendine-özdeş olduğu ölçüde olumsuzluktur* da. Olumsuzluk ise oluşun ta kendisidir, devinimi (hareket) mümkün kılar. Bu yüzden Hegel anlamının, anlama yetisinin dahi oluş olduğunu belirtir. Bir şey kavrandığı zaman daha kavranma/anlama esnasında bile kavranan o şey olumsuzluğundan olumsuzlanarak anlaşılır duruma getirilir. Çünkü her belirleme olumsuzlamadır (*Determinatio est Negatio*- Spinoza’nın büyük sözü) (Hegel, 2018, s.232). Yalnız olumsuzlama hiçbir zaman nihai ve baki bir olumsuzlama değildir. Olumsuzlama her zaman dinamik bir şekilde vardır. Çünkü her yola çıkış bir olumsuzlamayı beraberinde getirir. Olumsuzlama salt olumsuzlama olmayıp, o her zaman olumsuzlanana kapsayarak-aşan bir olumsuzlama edimidir. Bu dinamizm her zaman olumsuzlamaya ihtiyaç duyar çünkü her olumsuzlama bir olumlama ve tanımlamadır. Bu tanımlama da olumsuzlanana kapsayan ama bir o kadar ondan ayrı bir olumlama. Yalnız bu olumsuzlama ve kapsayarak-aşma tinin diyalektik sürecinde ve tinin doğruluk/hakikat ilişkisinde her an vardır. Tinin olumsuzlama yaparak aktif olması ve olumsuzladığı şeyi de bünyesinde taşıyarak hareket etmesi onun her zaman açık olduğunu ve değişime tabi olduğunu gösterir. Çünkü olgunlaşma ve ilerleyiş, olumsuzlamaya, kapsayarak-aşmaya ihtiyaç duyar.

Sonuç

Sonuç olarak *Tin'in Fenomenolojisi*’nin nüvesini oluşturan bu ön söz hala açıklamaya muhtaç unsurlarla doludur. Bu ön söz; genel olarak Hegel’den önce gelen felsefelerin eksiklikleri, felsefenin bilimselleşmesi, insanın varoluşsal yönleri, tinin diyalektik gelişimi, özne-töz durumu, diyalektiğin-olumsuzlamanın zorunluluğu ve de doğruya ulaşma aşamaları üzerinde durmaktadır. İrdeleme sonucunda insanın varoluşsal yanından kopuk bir felsefi hakikatin düşünülemeyeceği anlaşılmış olup ve her şeyin illaki olumsuzuyla beraber anılması, düşünülmesi gerektiği sonucu ortaya çıkmıştır. Zira insan zihinsel bir yapıya sahip olduğu kadar nesnel bir yapıya da sahiptir. Bu bakımdan insanın nesnelliğine sırtını dönmek eksik bir doğruluğun/hakikatin dile getirilişi olur. Doğru bilgi *spekülatif düşünmeden* doğar. Bu yüzden doğruyu özne inşa eder. Özne ki doğru olandır: Öznel olarak doğru Öznedir; Özne olarak o yalnızca diyalektik devimdir, bu kendi kendini üreten, ilerleten ve kendi içine geri dönen gidiştir (Hegel, 2015, s. 33). Özne bunu yaparken nesnelliğini de işin içerisinde aktif kullanmaktadır. Ve oluş ona özne olduğu kadar nesne olduğunu da hatırlatır. Dolayısıyla doğruluk öznenin nesnelliğiyle birlikte dış dünyaya yönelmesiyle kendisini gösterir. Doğru bilgi bizim ile dışımız yani dış dünya ile olan diyalektik bir temasımız sonucu oluşmaktadır. Özne burada etkin rol oynamakla beraber oluşturduğu şeyden de mahrum değildir. Anlaşıyor ki özne hem kendi öznel yaşamıyla edimsel olmakta hem de evrensele işaret ederek tüm insanlığı ilgilendiren adımlarda bulunmaktadır. Örneğin öznenin doğruluğa/hakikate

ulaşma gayreti bir yanıyla kendisini diğer yanıyla evrenseli kapsamaktadır. Hegel sisteminde salt ayrımlar yoktur. Başka bir ifadeyle Hegel sisteminde keskin ayrımlar ve aynılıklar değil de birbiriyle bağlantı içerisinde olumsuzlamalar vardır. Olumsuzlama ise daima bünyesinde kendi karşıtını nüfuz etmektedir. Hegel felsefesi düşünüldüğünde, Herakleitos ve Parmenides hakikat söz konusu olduğunda aslında temelde aynı şeyi söylemektedirler. Çünkü olumsuzlama karşıtlığın birliğini ve gerekliliğini esas alır. Dolayısıyla doğruluk/hakikat söz konusu olduğunda Herakleitos ve Parmenides bir arada bulunduğu kendisini ifşa etmektedir. 'Oluş' ve 'Bir' birlikte düşünüldüğünde doğruluk/hakikat kendisini açmılayacaktır. Bu sistem ontoloji ile epistemolojinin birbirini dışlamadan destekleyerek oluş halinde olduğu bir sistemdir. Başka bir ifadeyle Hegel'in bilme ile yapma arasında, pratik ile teori arasında, etik ile epistemoloji arasında keskin ve katı bir ayrımı reddetmesi, onun felsefesinin önemli bir yönüdür (Soll, 1969, s.6). Çünkü öznenin parçalanmadan, ayrıştırılmadan ele alınması ancak doğruluğu verecektir. Bu bakımdan Hegel felsefesi kapsamı bakımından bütüncül bir sistem olarak karşımızda durmaktadır.

Etik Beyan

Çalışma, akademik ve etik kurallar göz önünde bulundurularak yazılmıştır.

Çıkar çatışması

Bu çalışmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Caird, E. (2002). *Hegel*. Adelaide, London and Washington: Cambridge Scholars Press.
- Copleston, F. (2010). *Alman İdealizmi*. (Çev. Aziz Yardımlı). İstanbul: İdea Yayınları.
- Çelebi, V. (2008). *Hegel Özel Sayısı*. (Ed.). Sayı IV-V. İstanbul: Monokl Yayınları.
- Çelebi, V. (2008). *Hegel Özel Sayısı*. İstanbul: Monokl Yayınları.
- Çüçen, A. K. (2019). *Metafizik: Filozofların Metafizik Sistemleri*. Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Descartes, R. (2008). *Meditations On First Philosophy*, (Translated By Michael Moriarty). UK: Oxford University Press.
- Er, S. E. (Der.). (2016). *Hegel Paris'te Fransızların Hegel Okuması*. İstanbul: Otonom Yayınları.
- Feldman, K. S. (2006). *Binding Words Conscience And Rhetoric In Hobbes, Hegel And Heidegger*. USA: Northwestern University Press.
- Hegel, G. W. F. (1977). *Phenomenology Of Spirit*. (Translated: A. V. Miller With Analysis Of The Text And Foreword By J.N. Findlay). UK: Oxford University Press.
- Hegel, G. W. F. (2010). *The Science Of Logic*. (Edited And Translated By George Di Giovanni). UK: Cambridge University Press.
- Hegel, G. W. F. (2013). *Anahatlarda Tüze Felsefesi ya da Doğal Hak ve Politik Bilim*. (Çev. Aziz Yardımlı). İstanbul: İdea Yayınevi.
- Hegel, G. W. F. (2014). *Mantık Bilimi (Büyük Mantık)*. (Çev. Aziz Yardımlı). İstanbul: İdea Yayınevi.
- Hegel, G. W. F. (2015). *Tin'in Görünüşü*. (Çev. Aziz Yardımlı). İstanbul: İdea Yayınevi.
- Hegel, G. W. F. (2018). *Felsefe Tarihi Thales'ten Platon'a Grek Felsefesi Cilt I*. (Çev. Doğan Barış Kılınc). İstanbul: NotaBene Yayınları.
- Hegel, G. W. F. (2019). *Felsefe Tarihi Platon'dan Ortaçağ Felsefesine Cilt II*. (Çev. Doğan Barış Kılınc). İstanbul: NotaBene Yayınları.
- Hegel, G. W. F. (2021). *Felsefe Tarihi Ortaçağ Felsefesi ve Modern Felsefe Cilt III*. (Çev. Doğan Barış Kılınc). İstanbul: NotaBene Yayınları.
- Heidegger, M. (1988). *Hegel's Phenomenology Of Spirit*. (Translated By Parvis Emad And Kenneth Maly). USA: Indiana University Press.
- Hyppolite, J. (2016). *Fenomenoloji'nin Önsözünün Yorumlanması Üzerine Deneme. Hegel Paris'te Fransızların Hegel Okuması*. Kitabından. (Der. Sadık Erol Er). İstanbul: Otonom Yayınları. s. 107-138.
- Inwood, M. (2003). *A Hegel Dictionary*. USA: Blackwell Publishers.
- İpek, K. (2022). *Aristoteles ve Kant'ın Arendt'in Yargı Kuramı üzerine etkisi. Arendt Sayısı (37. Kitap). Özne Felsefe Bilim Ve Sanat Yazıları*. Konya: Çizgi Kitapevi. s. 133-152.
- James, D. & Zöller, G. (Edit.). (2016). *Fichte*. UK: Cambridge University Press.
- James, D. (2016). *Fichte and Hegel on recognition and slavery*. In Book *Fichte*. UK: Cambridge University Press.
- Jameson, F. (2010). *The hegel variations: On the phenomenology of spirit*. Verso London-New York: Published by Verso.
- Kant, I. (1998). *Critique of pure reason*. (Translated: Paul Guyer). UK: Cambridge University Press.
- Kojève, A. (2001). *Hegel felsefesine giriş*. (Çev. Selahattin Hilav). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Longuenesse, B. (2007). *Hegel's Critique Of Metaphysics*. (Translated By Nicole J. Simek). UK: Cambridge University Press.
- Orman, E. (2006). *Hegelci Diyalektikte 'Birşey' Ve 'Başkası'*, Ed. Şaban Teoman Duralı. *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi*. Sayı: 9. s. 99-120.
- Orman, E. (2018). *Hegel'in mutlak idealizmi*. İstanbul: Belge Yayınları.
- Orman, E. (2019). *Hegel ve metafizik*. (Ed. A. Kadir Çüçen). *Metafizik: Filozofların Metafizik Sistemleri*. Kitabından. Bursa: Sentez Yayıncılık. s. 448-460.
- Özcangiller, İ. B. (2016). *Tin'in fenomenolojisi'nin amacı, ilerleyiş biçimi ve yöntemi üzerine bir inceleme*. (Ed. Enver Orman- Gökhan Murteza). *Felsefi Düşün Akademik Felsefe Dergisi (Hegel Ve Hegelcilik)*. Sayı: 6. s. 137-172.

- Rockmore, T. (2008). Hegelci görüngübilim ve kantçı epistemoloji üzerine. (Çev. Damla Şikel). *Hegel Özel Sayısı*. Kitabından. İstanbul: Monokl Yayınları. s. 112-118.
- Schlegel, K. W. F. (2018). *Eleştirel fragmanlar: Felsefi aforizmalar*. (Çev. Kerem Duymuş). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Soll, I. (1969). *An Introduction To Hegel's Metaphysics*. USA: The University Of Chicago Press.

Extended Abstract

The system that Hegel revealed as absolute idealism is essentially a system related to the dialectical self-disclosure of the spirit and how the spirit achieves truth. On this path, the phenomenology of the spirit is a starting point. Here, the spirit reaches the highest level of consciousness from the most primitive form and transforms the truth it has acquired along with itself. The spirit evolves from the simplest spirit to the most collective spirit and as a result, the spirit/subject forms a bond with itself and the universal. The preface presents a small example of this adventure. For this reason, the study has focused on the preface. Here, the underlying spirit-dialectic and spirit-truth relations have been tried to be brought to light. In this respect, the analysis is about the preface and the spirit. The most important feature that distinguishes Hegel's philosophy from previous philosophies is that here, the concepts act with dialectical maxims in an intertwined structure. Becoming, dialectic, moment, encompassing-surpassing, spirit, negation, truth, etc. are all in motion in harmony. This movement shows that the Hegel system is an open system. Rather than being closed to itself, it has a structure suitable for change and formation. Hegel argued that the history of philosophy also contains such a dialectic within itself. "Undoubtedly, it is normal for a new philosophy to appear on the scene, claiming that the others are worthless; and indeed, each philosophy emerges when its time comes, not only by its own means, but also on the grounds that it has provided what was lacking in them and that now, finally, what is true has been discovered" (Hegel, 2018, S.36). Each new philosophy comes into being by refuting its predecessors, and this process continues unabated. Only whatever is eliminated or refuted is encompassed and surpassed. It is always in the nature of the matter to encompass and surpass. Therefore, dialectics shows itself in everything and everywhere. There is no absolute distinction, absolute sameness in Hegel. He rejects sharp, isolated absolute claims. Even the absolute contains what is not absolute. Therefore, everything exists with its opposite and negation is inevitable. All determinations give birth to themselves through negation. The proof of being a subject comes from recognizing oneself through negation from the non-subject. However, negation is not a definite negation and is always open to the negation of negation. Therefore, the negated surrenders to dialectics. This system, which has a momentary structure, points to a process in which everything that is negated is encompassed and surpassed. The process is realized through the influence of formation and dialectics. The unity of opposites, conflict and formation enable the subject to construct itself. However, the subject here is not the subject-object dichotomy found in Descartes' philosophy. Descartes defines the subject solely through the cogito by drawing a sharp distinction between the subject and the object. Therefore, the existentiality and objectivity of the subject are ignored. Therefore, while Descartes attaches importance to epistemology, he overlooks ontological reality. Hegel, on the other hand, defends identity in distinction rather than mere distinction. Because the subject cannot be thought of without the object, and the object cannot be thought of without the subject. This shows the connection of internal necessity with external contingency. The vital, ontological reality of the subject cannot be eliminated. Hegel states that Kant has a similar problem. Kant addresses the subject on the grounds of knowledge, information and epistemology. The subject-object distinction continues. It is argued that the subject's orientation to the world is epistemological, and the ontological basis is put in the background. The subject is connected to worldliness and facticity. Therefore, the subject cannot be defined solely through knowledge. Therefore, such a subject cannot reveal the truth. According to Hegel, truth must be holistic and must not contain absolute distinction. A person cannot be isolated from his disgusting states. He is an object as much as he is a subject. There is no distinction in the Hegel system, there is entanglement. What provides entanglement is formation. Everything is indirect and direct with its opposite. "The absolute is the identity of the identical with the non-identical" (Hegel, 2019, S.73). There is nothing that does not contain its opposite. Because determination is negation. However, Parmenides defended the distinction that there is being and there is no non-being. Hegel claims the opposite in his work Science of Logic. In fact, pure being is pure non-being. Being includes non-being, non-being includes being. Therefore, every distinction made includes what it negates in Hegel's logic. Therefore, Hegel's philosophy is that Parmenides' thought is subject to the becoming of Heraclitus. There is becoming between being and non-being. Being is indirect and direct with non-being, non-being with being. For this reason, Parmenides' thought offers us the missing truth from Hegel's perspective. Hegel attaches special importance to Heraclitus. In his History of Philosophy, Hegel writes that there is no proposition of Heraclitus that I would not have adopted in my Logic (Hegel, 2018, 256). The reason why becoming and dialectics come to the fore so much is because movement, encompassing-surpassing, moment occur through these concepts. Dialectics provide the movement of concepts. Dialectics is what enables the spirit to advance by revealing itself, providing the movement of the phenomenology of the spirit. There is dialectics in every step and negativity of the spirit. In this respect, the Hegel system is not static and fixed; it has a structure that is dynamic and in formation. The preface gives a small example of exactly how this system works. In the preface, the spirit continues its dialectical progress while at the same time striving to reach the truth. This study has been written to show how this is presented. In this respect, the relationship between spirit and dialectics was first examined in the study and then the relationship between spirit and truth was examined. In the conclusion, a general evaluation of the study was made.

TARİHTE TÜRK-FRANSIZ İLİŞKİLERİ VE HATAY MESELESİ TURKISH-FRENCH RELATIONS IN HISTORY AND THE HATAY ISSUE

Bilal Bozkurt¹

Makale Bilgisi Öz

¹Yüksek Lisans Öğrencisi,
Kahramanmaraş İstiklal
Üniversitesi,
Kahramanmaraş/Türkiye
ORCID: [0000-0002-8271-3842](https://orcid.org/0000-0002-8271-3842)
Mail:
bilal.bozkurt@istiklal.edu.tr

Corresponding Author:
Bilal Bozkurt

DOI: 10.5281/zenodo.15773724

Ay/ Yıl: Haziran/ 2025
Cilt:3
Sayı:1

Citation:

Bozkurt, B. (2025). Tarihte Türk-Fransız ilişkileri ve Hatay Meselesi. *KİÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 58-67.
<https://doi.org/10.5281/zenodo.15773724>.

Köklü bir geçmişe sahip olan Türkiye Cumhuriyeti, tarih boyunca pek çok devletle siyasi ilişkiler kurmuştur. Bu devletlerden biri de Fransa'dır. Türk-Fransız ilişkilerinin tarihi, Niğbolu Savaşı'na kadar uzanmaktadır. Osmanlı Devleti ile Fransa arasındaki ilk temas, Niğbolu Savaşı sonrasında Osmanlılar tarafından esir alınan Haçlı askerlerinin fidyelerinin ödenmesi sırasında gerçekleşmiştir. Osmanlı-Fransız ilişkileri, Napolyon'un Mısır'ı işgali bağlamında değerlendirildiğinde, Fransa'nın Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü savunduğunu söylemek güçtür. Ancak bu ilişkiler, Osmanlı-İngiliz ve Osmanlı-Rus ilişkilerinden bağımsız ele alınamaz. İngiltere, 1878'e kadar Rusya'nın aşırı güç kazanmasını önlemek amacıyla Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü desteklemiş ve bu bağlamda diğer Avrupalı devletler de Osmanlı'ya karşı politikalarını Avrupa'daki güç dengesi çerçevesinde şekillendirmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın ardından, Fransa'nın Yunanistan'ın Anadolu'yu işgaline göz yumması, Türk-Fransız ilişkilerinde önemli bir kırılma noktası olmuştur. Ancak Mustafa Kemal Atatürk liderliğindeki Türk Milli Mücadelesi'nin zaferleri, Fransa'nın bu tutumundan geri adım atmasını zorunlu kılmıştır. Ekonomik çıkarlarını ön planda tutan Fransa, Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) ile anlaşılan ilk müttefik güç olmuş ve 20 Ekim 1921 tarihinde imzalanan Ankara Antlaşması ile TBMM'yi resmen tanımıştır. Lozan Konferansı sırasında ise Fransa, Türk delegasyonunun bağımsızlık için şart koştuğu kapitülasyonların kaldırılması talebine en güçlü karşı çıkışı sergileyen devlet olmuştur. İkinci Dünya Savaşı öncesinde, Türkiye uluslararası siyasi konjonktürü iyi değerlendirerek Fransa'nın Suriye'ye bağımsızlık vermeye hazırlandığı bir dönemde Hatay konusunu gündeme getirmiştir. Türkiye'nin kararlı duruşu ve Fransa üzerindeki diplomatik baskı, Hatay meselesinin Türkiye lehine sonuçlanmasına neden olmuş, Fransa da bu sonucu mevcut koşullar çerçevesinde kabul etmek durumunda kalmıştır. Türk-Fransız ilişkilerinin tarihsel seyrini ve etkilerini inceleyen literatür çalışmaları, bu ilişkilerin farklı dönemlerde değişen dinamiklerini ele alarak konuyu daha geniş bir perspektifte değerlendirme imkânı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Fransa, Ankara Antlaşması, Hatay Sorunu, Milli Mücadele.

Abstract

The Republic of Turkey, with its deep-rooted history, has established political relations with many nations throughout history. One of these nations is France. The history of Turkish-French relations dates back to the Battle of Nicopolis. The first contact between the Ottoman Empire and France occurred after the Battle of Nicopolis, during the payment of ransoms for Crusader soldiers captured by the Ottomans. When evaluated in the context of Napoleon's invasion of Egypt, it is difficult to argue that France supported the territorial integrity of the Ottoman Empire. However, these relations cannot be considered independently of Ottoman-British and Ottoman-Russian relations. Until 1878, Britain supported the territorial integrity of the Ottoman Empire to prevent Russia from gaining excessive power, and in this context, other European states also shaped their policies towards the Ottoman Empire within the framework of the balance of power in Europe. After World War I, France's tolerance of Greece's occupation of Anatolia marked a significant turning point in Turkish-French relations. However, the victories of the Turkish National Struggle under the leadership of Mustafa Kemal Atatürk compelled France to retreat from this position. Prioritizing its economic interests, France became the first Allied power to sign an agreement with the Turkish Grand National Assembly (TBMM), formally recognizing it through the Treaty of Ankara, signed on October 20, 1921. During the Lausanne Conference, however, France emerged as the most resistant state to the Turkish delegation's demand for the abolition of capitulations, which was deemed essential for Turkey's independence. Prior to World War II, Turkey skillfully assessed the international political climate and brought the issue of Hatay to the agenda during a period when France was preparing to grant independence to Syria. Turkey's firm stance and diplomatic pressure on France led to the resolution of the Hatay issue in favor of Turkey, forcing France to accept the outcome under the prevailing conditions. Literature studies examining the historical trajectory and impact of Turkish-French relations provide a broader perspective on the evolving dynamics of these relations over different periods.

Key Words: Turkey, France, Soviet Union, Ankara Treaty, Moscow Treaty, Lausanne.

Giriş

Türkler tarihin en kadim milletlerinden olma özelliğine sahiptir. Tarih boyunca birçok milletle ilişkisi olan Türklerin Fransızlarla da zaman içerisinde ilişkileri olmuştur. Bu çalışmada Türk-Fransız ilişkilerine genel bir bakışla birlikte özellikle Atatürk dönemi ilişkiler ve Hatay sorunu üzerinde durulmuştur. Konular ele alınırken Türk-Fransız ilişkilerini çeşitli yönlerden ele alan çalışmalar mukayeseli olarak değerlendirilmiştir. Türk Kurtuluş Savaşı, Fransa açısından Türkiye'nin kapitülasyonları kaldırma ve tam bağımsızlık talepleri nedeniyle önem arz ediyordu. Bu sebeple Fransa, 1921'den itibaren Türkiye ile bir yandan iyi niyetli bir politika izlerken, diğer yandan da endişe duymaktaydı. Ankara Antlaşması her ne kadar bir barış sağlasa da Türk-Fransız ilişkilerindeki tüm sorunları çözmemiştir. Özellikle Kapitülasyonların kaldırılması meselesi, Lozan Konferansı'nda en büyük anlaşmazlık konusu olmuştur. Sonraki yıllarda Türkiye, II. Dünya Savaşı öncesindeki uluslararası durumu iyi değerlendirmiş, Fransa'nın oyununu görerek Suriye'ye bağımsızlık verme çalışmalarının yoğunlaştığı bir dönemde Hatay meselesini ortaya sürmüştür. Türkiye'nin bu hamlesini beklemeyen Fransa ile o süreçte anlaşmak zorlaşmış ve iki ülke arasında 1939 yılına kadar sürecek olan bir anlaşmazlığa yol açmıştır.

Türk Fransız İlişkilerinin Tarihi Seyri

Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele döneminde mücadele ettiği devletlerden biri de Fransa'dır. Osmanlı-Fransız ilişkileri, Kanuni Sultan Süleyman ile I. François arasında 1536 yılında başlayan diplomatik ve ekonomik bağlarla şekillenmiştir. Kanuni, Fransız kralını düşmanı Şarlken'in elinden kurtarmış ve Fransa'ya kapitülasyon adı verilen ticari, hukuki ve kültürel ayrıcalıklar tanımıştır. Bu ilişkiler Fransa'ya her zaman önemli avantajlar sağlamış, zamanla Fransa, Osmanlı Devleti'nden daha fazla çıkar sağlamak amacıyla bazen barışçıl bazen de savaşçı bir politika izlemiştir. Osmanlı Devleti'nin askerî açıdan güçlü olduğu dönemlerde barışçıl bir politika izlerken Osmanlı'ya karşı oluşturulan ittifaklara destek vermekten geri durmamıştır. Özellikle Kanuni döneminde başlayan ve "ihsanlarda bulunma" şeklinde gelişen Türk-Fransız ilişkilerinden Fransa sürekli kazançlı çıkmıştır (Akyüz, 1988, s.29).

Osmanlı-Fransız ilişkileri, 17 Ekim 1797 tarihinde imzalanan Campo Formio Barış Antlaşması'ndan sonra farklı bir seyre girmiştir. Zira Osmanlı Devleti ile Fransa artık sınır komşusudur. Fransa, Venedik Cumhuriyeti topraklarını Avusturya ile paylaşmış ve bu süreçte Yunan adaları ile Arnavutluk ve Yunanistan kıyılarındaki eski Venedik topraklarını ele geçirmiştir (Sipahi, 1997, s.59). Geleneksel olarak Osmanlı'nın müttefiki olan Fransa, artık Osmanlı'nın doğrudan sınır komşusu haline gelmiştir. Bu durum, Osmanlı-Fransız dostluğunu zedelemiş ve Osmanlı İmparatorluğu'nda endişelere yol açmıştır (Lewis, 1998).

Fransa'nın Osmanlı'ya verdiği güvenceler yetersiz kalmış ve Osmanlı Devleti, devrimci Fransa'ya karşı daha temkinli bir yaklaşım sergilemiştir. III. Selim döneminde izlemeye başladığı denge politikası devam etmiştir. İsveç ve Prusya ile anlaşmalar imzalayarak uluslararası arenada yalnız kalmamaya çalışmıştır (İrmak vd., 1973). III. Selim, Fransa'nın yeni rejimini tanımak istese de diğer büyük Avrupa devletlerinin tepkisini çekmekten kaçınmıştır. Ancak ilerleyen zamanda Prusya'nın Fransa'yı tanımasıyla Osmanlı'ya da aynı fırsat doğmuştur (Kartal, 1994, s.24).

Fransa, Akdeniz'de ticaret yollarında etkin olmayı amaçlıyordu. Napolyon, 16 Ağustos 1797'de Direktuar hükümetine gönderdiği mektupta Osmanlı topraklarıyla ilgili düşüncelerini açıkça dile getirmiştir. Korfu, Zanta ve Kefalonya adalarının Fransa için İtalya'dan daha önemli olduğunu, Osmanlı İmparatorluğu'nun giderek zayıfladığını ve Fransa'nın bu süreçten faydalanması gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca, İngiltere'yi zayıflatmak için Mısır'ı ele geçirmenin zorunlu olduğunu da ifade etmiştir (Soysal, 1964, s.36).

Napolyon, Avrupa'da Fransa'nın üstünlüğünü sağlamak ve İngiltere'yi Hindistan'dan koparmak amacıyla Mısır'a sefer düzenlemiştir. 19 Mayıs 1798'de Toulon'dan ayrılarak Mısır'a doğru yola çıkan Napolyon, Mısır'ı işgal etmiştir. Bu durum karşısında Osmanlı Devleti, Avrupa'daki denge unsurlarından yararlanmayı tek çözüm olarak görmüş İngiltere ve Rusya ile anlaşmalar yaparak Fransa'ya karşı bir ittifak oluşturmuştur (Armaoğlu, 1988). En nihayetinde, 21 Ocak 1799'da Sicilya Krallığı ile de bir anlaşma imzalayan Osmanlı Devleti dört devletli bir ittifaka dahil olmuştur. Napolyon,

Suriye üzerine yürüyerek Doğu Akdeniz'deki limanları İngiliz filosuna kapatmayı ve Osmanlı'yı barışa zorlamayı planlamış olsada, Akka'da Cezzar Ahmet Paşa'ya karşı aldığı yenilgi bu planları boşa çıkarmıştır. Bu başarısızlık Napolyon'un Doğu Akdeniz'den çekilmesine neden olmuş ve Fransızlar Mısır'ı terk etmek zorunda kalmışlardır (Karal, 1994).

Bu olaylar, Osmanlı-Fransız dostluğunu zedelerken, III. Selim'in uygulamaya koyduğu denge politikasının ilk başarısı olarak kabul edilmiştir. Osmanlı, Mısır'ın yeniden kendi topraklarına katılmasını sağlamış ve Fransa ile ilişkilerini düzeltmek için muhalif adımlar atmaya başlamıştır. Çünkü İngiltere ve Rusya'nın Osmanlı üzerindeki baskılarının da gitgide tehlikeli boyutlara vardığı gözlemlenmektedir

Milli Mücadele Döneminde Türk Fransız İlişkileri

Türk-Fransız ilişkilerinin köklü bir geçmişi vardır. 1798'de Mısır seferine kadar ilişkiler genellikle olumlu bir seyir izlemiştir. XIX. yüzyılda, Avrupa devletleri Osmanlı İmparatorluğu'nun içişlerine müdahale etmeye ve kendi ifadeleryle "Hasta Adam"ın mirasını paylaşmaya çalışırken, Fransa, İngiltere'nin yanında yer alarak Osmanlı'nın Rusya'ya karşı toprak bütünlüğünü korumaya gayret göstermiştir (Kocabaş, 1990). Ancak buna rağmen, Fransa, Osmanlı'ya ait Kuzey Afrika topraklarının büyük bir bölümünü ele geçirmiştir. Almanya'nın güçlenmesi üzerine, Fransa İngiltere'ye daha da yakınlaşmış ve Osmanlı İmparatorluğu'ndan büyük paylar almak için Suriye, Lübnan, Adana, Mersin ve İskenderun bölgelerine göz dikmiştir. Birinci Dünya Savaşı sırasında İngiltere ile bu konuda anlaşmaya varmışlardır. Fransızlar, Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Suriye'de bir manda yönetimi kurmuş ve bu yönetim 1920'den itibaren yaklaşık 15 yıl boyunca sürmüştür. Rusya'nın durdurulması adına Boğazlar ve Doğu Anadolu'nun Rusya'ya verilmesine razı olunmuş, ancak savaşın sonunda Rusya devre dışı kalınca İngiltere ile birlikte Orta Doğu'yu kendi aralarında paylaşma fırsatı bulmuşlardır. Fransa, Birinci Dünya Savaşı'nda tüm gücünü Almanya'ya karşı kullanmıştır. Bu sebeple İngiltere'nin Orta Doğu'da tek başına hâkimiyet kurmasını önlemek amacıyla Türkiye ile ilgili görüşmeleri ve işlemleri geciktirmiştir. Savaşın sonunda Fransa için en büyük sorun, Almanya ile yapılacak barış görüşmeleriydi. Fransa, Almanya'nın bir daha toparlanamayacağı şekilde ağır yükümlülükler altına girmesini ve savaş sırasında Fransa'da yarattığı yıkımın karşılığı olarak büyük tazminatlar ödemesini talep ediyordu. Ancak İngiltere, Almanya'nın tamamen çökmesinin Fransa'nın güçlenmesine yol açacağını düşünerek, Fransa'ya karşı Almanya'yı koruma yolunu seçmiştir (Sonyel, 1995).

Türk Kurtuluş Savaşı, Fransa açısından Türkiye'nin kapitülasyonları kaldırma ve tam bağımsızlık talepleri nedeniyle önem taşıyordu. Ancak Fransa, bu süreçte yalnızca Türkiye ile ilişkilerini değil, aynı zamanda İngiltere'nin Avrupa'da güç kazanmasını da dikkate alıyordu. Bu nedenle Fransa, bir yandan Türkiye ile iyi niyetli bir politika izlerken, diğer yandan İngiltere'nin bölgede üstünlük sağlamasını engellemeye çalışıyordu. İskenderun Körfezi'ne stratejik bir önem atfeden Fransa, bu bölgeyi elinde tutmayı şart görürken, Türkiye'nin diğer topraklarını boşaltmaya razı bir tavır sergiliyordu.

1921 yılı itibarıyla Fransa'nın Türkiye'ye yönelik politikası değişmeye başlamış ve Türk direnişinin gücü Fransa üzerinde yıpratıcı bir etki yaratmıştır. İngiltere'nin Almanya konusunda Fransa'nın çıkarlarına aykırı hareket etmesi, Fransa'yı Türkiye lehine bir politika izlemeye yönlendirmiştir. Türk ordularının I. ve II. İnönü Savaşları'nda Yunanlıları mağlup etmesi, Fransa üzerinde Türkiye lehine güçlü bir etki bırakmıştır. Haziran 1921'de İtalya'nın Güneybatı Anadolu'yu sessizce boşaltması, Fransa'ya, Türklere karşı silahlı mücadeleyle isteklerin kabul ettirilemeyeceği mesajını vermiştir. Sakarya Meydan Muharebesi'nde Yunan ordusunun mağlubiyeti, Fransa'nın Türkiye ile daha yakın bir iş birliği arayışına girmesini hızlandırmıştır.

Bu gelişmeler sonucunda Fransa, Türkiye ile 20 Ekim 1921'de Ankara Antlaşması'nı imzalamış ve İngiliz-Fransız bloku parçalanmıştır (Gönlübol, 1996). Sakarya Meydan Muharebesi, milli davanın gelişiminde kritik bir dönüm noktası olmuş; bu zafer, Türk milletinin tutsak edilemeyeceğini ve yok edilemeyeceğini bir kez daha kanıtlamış ve düşman direncini tamamen kırmıştır. Bu zaferin ardından, 13 Ekim 1921'de Sovyetler Birliği ile Kars Antlaşması imzalanmış, Fransa ise Ankara Antlaşması aracılığıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'ni resmen tanımıştır (Gönlübol, 1996, s.40).

Milli Mücadele Dönemi Sonrası Türk Fransız İlişkileri

Türk-Fransız ilişkileri, Milli Mücadele dönemi boyunca önemli bir evreye girmiştir. Franklin Bouillon'un Ankara'ya resmi ziyareti sırasında gerçekleştirilen müzakereler sonucunda, 20 Ekim 1921 tarihinde Ankara Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmayla birlikte Fransa, Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Hükümeti'ni resmen tanımış ve askeri birliklerini Kilikya bölgesinden çekmiştir (Düstür, 1929, s.152-171). Ayrıca, Fransa işgal ordusuna ait donatım ve gereçleri 200 milyon Frank karşılığında Türkiye'ye satmıştır (Fromkin, 1994, s.540). Ankara Antlaşması, Moskova Antlaşması'ndan sonra TBMM'nin uluslararası alandaki ikinci büyük diplomatik başarısı olarak kabul edilmiş ve bu başarı, Türkiye'nin uluslararası alandaki konumunu önemli ölçüde güçlendirmiştir (Selek, 1987, s. 74).

Fransa'nın Kilikya'dan çekilmesi, kendi halkını 500 milyon Frank tutarındaki masraftan kurtarmış, aynı zamanda Kuzey Afrika'daki etkinliğini artırma imkânı sağlamıştır. Bouillon'a göre, bu antlaşmayla Fransa Kuzey Afrika'daki eski konumunu tekrar elde etmiştir. İngiltere ise, Ankara Antlaşması'nın ardından bölgedeki ekonomik çıkarlarını kaybetme korkusuyla huzursuz olmuş ve demir yollarının Türklere bırakılması İngilizler için büyük bir endişe kaynağı olmuştur (Sonyel, 1991, s.203; Yavuz, 1994, s.150).

Ankara Antlaşması her ne kadar bir barış sağlamış olsa da, Türk-Fransız ilişkilerindeki tüm sorunları ortadan kaldıramamıştır. Özellikle kapitülasyonların kaldırılması meselesi, Lozan Konferansı'nda en büyük anlaşmazlık konularından biri olmuştur ve bu duruma en fazla karşı çıkan devlet Fransa olmuştur. Bunun yanı sıra, Türkiye ile Suriye arasındaki sınır anlaşmazlıkları da Türk-Fransız ilişkilerinde gerginlik yaratmıştır. 1921 Ankara Antlaşması'yla sınırlar belirlenmiş ve İskenderun için özel bir yönetim şekli kabul edilmiş olmasına rağmen, sınırların kesinleşmesi ancak 1925'te karma bir komisyon tarafından sağlanabilmektedir. İki devlet arasındaki anlaşmazlıklar barışçıl yöntemlerle çözülmeye çalışılmış ve 1926'da bir sözleşme imzalanmış olsa da, Fransa bu sözleşmeyi hemen onaylamamıştır (Uçarol, 1995, s.566). 1926 yılında Musul meselesi nedeniyle Türkiye ve Fransa arasındaki ilişkiler gerilse de Musul konusunda Türkiye'nin Milletler Cemiyeti kararını kabul etmesiyle Fransa Türkiye'ye yaklaşmıştır. 30 Mayıs 1926'da Fransa Suriye ve Lübnan adına Ankara'da "Dostluk ve İyi Niyet Sözleşmesi" imzalamıştır (Uçar, 1995, s.567).

Bu dönem boyunca Bozkurt-Lotus davası, Türk-Fransız ilişkilerini önemli ölçüde etkilemiştir. 2 Ağustos 1926'da Türk vapuru Bozkurt ile Fransız gemisi Lotus arasında meydana gelen kazada, Bozkurt batmış ve sekiz Türk vatandaşı hayatını kaybetmiştir (Ersaydı, 2010, s.34). Türk yetkililer, kazaya neden olan kaptanları yargılama kararı almış ve bu durum Türkiye ile Fransa arasında bir diplomatik krize yol açmıştır. Fransa, kaptanın serbest bırakılmasını talep etmiş, ancak Türkiye bu talebi reddederek davayı Lahey'deki Uluslararası Adalet Divanı'na taşımıştır. Sonuç olarak, 12 Ekim 1926'da taraflar arasında bir tahkimname imzalanmıştır (Karakuş, 2013, s.50).

Bu davada, dönemin Adalet Bakanı Mahmut Esat Bozkurt'un rolü ise oldukça önemli olmuştur (Balcıoğlu ve Kütükçü, 2010, s.104). Mahmut Esat Bozkurt, Türkiye'nin uluslararası hukuk alanındaki savunuculuğunu başarıyla üstlenmiş ve Türkiye'nin bağımsızlık mücadelesindeki kararlılığını bir kez daha ortaya koymuştur. Bozkurt-Lotus davası, uluslararası hukuk açısından önemli bir emsal teşkil etmiş ve Türkiye'nin egemenlik haklarını koruma konusundaki cesur duruşunu göstermiştir.

Bozkurt - Lotus davasında Divan-ı Adalet kararı (Alta mira 1927, s.72)

Lahey Adalet Divanı, 7 Eylül 1927 tarihinde verdiği kararda, Lozan Barış Antlaşması'nın 28. maddesi uyarınca Türkiye'de kapitülasyonların kaldırıldığı ve Türk adli makamlarının kazai işlemlerinin Lozan Antlaşması'nın İkamet ve Adli Salahiyet Kazaiye Ahitnamesi'nin 15. maddesine aykırı olmadığını tespit etmiştir. Davanın Türk yetkisi ve yetkileri dahilinde olduğu belirtilmiş ve Türkiye'nin, Mösyö Demons'a tazminat ödemesinin gerekmediği karara bağlanmıştır. Bu karar, Türk yargısının bağımsızlığını uluslararası alanda tanıtmış ve saygınlığını pekiştirmiştir. Böylece, dış politikada milli menfaatlerin korunması ve yabancı devletlerle iyi ilişkilerin geliştirilmesi adına önemli bir adım atılmıştır.

Bozkurt-Lotus davası, Batılı devletlerin kapitülasyonları fiilen devam ettirme niyetine son vermiştir (Balcıoğlu ve Kütükçü, 2004, s.104). Atatürk, bu başarının ardından Mahmut Esat Bey'e "BOZKURT" soyadını vermiştir (Karakuş, 2013, s.51). Osmanlı Devleti'nin borçlarının ödenmesi de, Türkiye ile Fransa

arasındaki önemli meselelerden biri olmuştur. Osmanlı borçları, sadece Fransa'yı değil, birçok ülkeyi yakından ilgilendirmiştir. Osmanlı Devleti'nden en çok imtiyaz alan ve en fazla yatırım yapan ülke de Fransa olduğu için, borçların ödenmesi meselesi Lozan'da tam anlamıyla çözülememiş, bu durum iki hükümet arasında yeni müzakerelere yol açmıştır. 13 Haziran 1928'de Paris'te yapılan görüşmeler sonucunda bir anlaşmaya varılmış ve bu anlaşma TBMM tarafından 1 Aralık 1928'de onaylanmıştır. Ancak 1929'da başlayan dünya ekonomik buhranı nedeniyle Osmanlı borçlarının ödenmesinde yeni zorluklar yaşanmış ve bu durum yeni bir Türk-Fransız anlaşmazlığına yol açmıştır (Gönlübol ve Sar, 1990, s.83).

Fransızlar'a ait dinî, sağlık ve hayır kurumları da Lozan Antlaşması'na eklenen mektuplar kısmında onaylanmış olsa da uygulama sırasında zorluklar çıkmıştır. Özellikle Fransız okulları, Türk yönetmeliğine uyum sağlayarak varlıklarını sürdürmeye çalışmış ve zamanla sadece İstanbul ve İzmir'de bulunanlar kalmıştır. Bu okullar, Türk öğrencileri kabul edip Fransızca eğitim vererek, Türk-Fransız ilişkilerine olumlu katkı sağlamışlardır. Fransız sağlık ve hayır kurumları da benzer bir değişim geçirmiştir (Chantal, 1998, s.96).

Hatay (İskenderun Sancağı) Sorununun Gündeme Gelmesi

Millî Mücadele yıllarında Fransa, halkından gelen kamuoyu baskısı nedeniyle Türkiye ile bir anlaşma imzalama yoluna gitmiştir. Bu durumun bir sonucu olarak, 20 Ekim 1921 tarihinde Türkiye ile Fransa arasında Ankara Antlaşması imzalanmıştır. Fransa, bu antlaşmayla İtilaf Devletleri arasında Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Hükümeti'ni tanıyan ilk devlet olmuştur. İskenderun sancağında yaşayan Türk halkının Türkiye'ye katılma taleplerini sürekli dile getirmesi, Türk tarafının bu durumu her platformda gündeme taşımasına neden olmuştur. Montreux Konferansı sırasında Atatürk, Hatay meselesini çözmek için uygun zamanın geldiğine karar vermiş ancak dönemin diplomatik gerilimlerinden kaçınmayı tercih etmiştir. Türkiye, II. Dünya Savaşı öncesinde uluslararası dengeleri doğru bir şekilde analiz etmiş ve Fransa'nın Suriye'ye bağımsızlık verme çabalarını fırsata çevirerek Hatay konusunu uluslararası platformlarda gündeme getirmiştir. Türkiye'nin bu stratejik hamlesi, Fransa ile uzlaşmayı zorlaştırmış ve iki ülke arasında 1939 yılına kadar sürecek bir anlaşmazlığa yol açmıştır. Buna rağmen Türkiye, meseleyi Fransa ile barışçıl yollarla çözmeyi tercih etmiş ve aynı zamanda Suriye'nin bağımsızlık mücadelesini desteklemiştir.

Fransa, Hatay meselesini Milletler Cemiyeti'ne taşımış ve 1936 yılında Milletler Cemiyeti Konseyi meseleyi inceleyerek bir çözüm için İsveçli temsilci Sandler'i raportör tayin etmiştir. Sandler'in önerisiyle üç kişilik bir gözlemci heyet kurulmuş ve bu heyet 1937 yılının başında çalışmalara başlamıştır. Türkiye ve Fransa arasında yapılan görüşmelerin sonucunda 1937 yılında Sancak meselesi üzerinde prensipte anlaşılmış ve bu anlaşma Milletler Cemiyeti tarafından onaylanmıştır.

Anlaşma sonrası Konsey toplantısında hazırlanan raporda, Hatay Sancağı'nın ayrı bir statüye sahip olacağı kabul edilmiştir. Raporda, Hatay için ayrı bir anayasa ve statü hazırlanacağı, sancağın içişlerine karışılmayacağı ancak dışişlerinin Suriye Devleti tarafından yönetileceği belirtilmiştir. Bunun yanı sıra, Suriye'nin Milletler Cemiyeti Konseyi'nin iznini almadan Hatay Sancağı'nın statüsüne zarar verecek kararlar alamayacağı ifade edilmiştir. Ayrıca, Hatay ile Suriye arasında bir gümrük ve para birliğinin sağlanması, ortak işler için özel görevliler aracılığıyla eşgüdüm sağlanması gerektiği vurgulanmıştır. Raporda, Türkçe'nin Hatay Sancağı'nda resmi dil olacağı ve ikinci bir dilin belirlenmesinin Milletler Cemiyeti Konseyi'nin kararıyla gerçekleşeceği de izah edilmiştir. Hatay Sancağı'nın gayri askeri bir statüde olması ve Sancak Statüsü ile Anayasası'nın uygulanmasını denetlemek üzere Fransız uyruklu bir delegenin atanması gibi hususlar da raporda yer almıştır (BCA, Fon No: 30 10-Kutu No: 224- Dosya No: 510/12, s.3-4).

Türkiye ile Fransa'nın görüşleri alınarak, Komite tarafından Hatay Sancağı için hazırlanan anayasa, Milletler Cemiyeti Konseyi tarafından 29 Mayıs 1937 tarihinde onaylanmıştır. Bu süreçte, Türkiye ile Fransa arasında Türkiye-Suriye sınırlarını güvence altına alan antlaşmalar da imzalanmıştır. Söz konusu antlaşmalar, Mustafa Kemal Atatürk ve Türk diplomasisinin önemli bir başarısı olarak değerlendirilmektedir (Köni, 1989, s.538). Ancak, antlaşmanın hemen ardından sancağın resmi olarak "Hatay" adını aldığına dair bir bilgi bulunmamaktadır. Bu isim değişikliği, Hatay'ın 1939 yılında Türkiye'ye katılmasıyla gerçekleşmiştir (Hatipoğlu, 2002, s.688).

Kabul edilen bu anayasada Meclisin kaç üyeden oluşacağı, seçimlerin nasıl yapılacağı anayasada, yargı erkinin durumunun ne olacağı gibi konulara ayrıntılı bir şekilde yer verilmiştir (Soysal, 1985: 90). Milletler Cemiyeti Komisyonu'nun kararı, Türk-Fransız Antlaşması her ne kadar ortamı yumuşatsa da Sancak meselesini tam olarak çözmemiştir. Sancakta bulunan Fransız temsilcilerinin bölgedeki tavırları halk ile yönetimi karşı karşıya getirmiş ve birtakım yanlış uygulamaların ardından, Arap milliyetçileri Fransızlara karşı çeşitli gösteriler düzenlemiş ve çeşitli ayaklanmalar zuhur etmiştir, denilebilir. Daha sonrasında Fransızlar, Hatay'daki diğer azınlıkları Türklere karşı kışkırtmayı deneyecektir. Neticede ise, Türkiye, sancakta yeni rejimin derhal uygulanmasını istediği halde, Suriye'deki Arapların protesto ve isyan hareketleri ile karşılaşacak ve Fransız sömürge idaresinin Arapları kışkırtıcı davranışları 1937 yazında birtakım yeni güçlüklerin zuhur etmesine sebebiyet verecektir.

Haziran 1937'de Suriye Parlamentosu bu anlaşmaları bir bildiri ile protesto etmiş ve Sancak'ın Suriye topraklarının bir parçası olduğunu açıklamıştır. Suriye halkı, Hatay'a bağımsızlık verilmesinden dolayı hükümeti eleştirmiş ve Suriye'nin bazı şehirlerinde hükümet aleyhine gösteriler baş göstermiştir (Tünay, 1986, s.543).²⁹ Kasım 1937'de yürürlüğe girmesi gereken Hatay Anayasası'nın ardından seçimlerin gerçekleştirilmesi gerektiği halde, seçimler yapılamamıştır. Seçim sistemine dair Fransa ile yeniden anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştır. Türkiye'de Fransa'ya karşı güçlü bir tepki gelişmiş ve Türk-Fransız ilişkileri tekrar sorunlu bir duruma girmiştir. Ankara, bu gelişmelere karşı sert bir tutum sergilemiş ve Fransa'yı uyarmıştır. Bununla birlikte, Milletler Cemiyeti Genel Sekreteri ve Konsey Başkanı'na süreçle ilgili itirazda bulunmuş sürece Türk Hükümetinin de dahil edilerek Yönetmeliğin birlikte düzeltilmesini talep etmiştir (Soysal, 1985, s.92). Milletler Cemiyeti Konseyi, itirazı dikkate alarak 31 Ocak 1938'de seçim yönetmeliğinde gerekli değişiklikleri yapmaya karar vermiştir., 7 Mart 1938 tarihine gelindiğinde gerekli değişiklikleri tamamlandığı görülmektedir. Bu gelişmeler sonrasında Hatay'da, seçimler 3 Mayıs 1938 tarihinde Milletler Cemiyeti Seçim Komisyonu'nun gözetiminde başlamıştır.

Bu süreçte Fransız yöneticilerin uzlaşmaz politikaları sebebiyle, tarafsız olması gereken Milletler Cemiyeti Seçim Komisyonu'nun da taraflı bir şekilde davranarak Türkler'in çeşitli kayıplara uğrayacağı uygulamalara girişmesi sonrasında Fransa ile ilişkiler tekrardan gergin bir hal almıştır. Yaşanan bu gelişmelere Türkiye'nin tepkisi çok sert olmuştur. Bu süreçte yurt gezisinde bulunan Atatürk, 20 Mayıs 1938'de Mersin'de, ardından Adana'da askeri birliklere resmi geçit törenleri yaptırarak Türkiye'nin bu konuda taviz vermeyeceğini göstermiştir. Bu gerginlikler sonucunda, 1937 Türk-Fransız Antlaşması'nı dayanak gösteren Türkiye Hatay sınırına 30.000 asker sevk etmiştir (Sarıay, 2010b, s.432).

Türkiye'nin sert ve kararlı tutumu ile Avrupa'daki siyasi durumun gitgide gerilmesi, Fransa'nın Türkiye ile doğrudan bir çatışma riskine girmesinin önüne geçmiştir ve Hatay Meselesi'ne daha uzlaşmacı bir yaklaşım benimsemesine neden olmuştur. Nihayetinde Abdurrahman Melek Hatay Valisi olarak atanmıştır (Akçora, 2010, s.355). Bir gün sonra ise, taraflı davranışlarıyla bilinen Fransız delege Roger Garreau görevden çekilmiş ve yerine Yarbay Collet getirilmiştir. Bu değişiklikte birlikte bölgedeki gerginlik bir nebze azalmıştır. Tam bu gelişmeler altında Hristiyan mahallesinde bir Türk'ün öldürülmesi yeniden bir kargaşa dönemi başlatmıştır. Türk Hükümeti bu durumu Milletler Cemiyeti ve Fransız Hükümeti nezdinde protesto etmiştir (Melek, 1991, s.49). İki ülke arasında Paris'te başlayan ve Ankara'da devam eden görüşmeler sonrasında "Türk-Fransız Dostluk Antlaşması" imzalanmıştır (BCA Fon No: 30 10, Kutu No: 224, Dosya No: 510/11). Bu antlaşmanın Türkiye'nin daha önce feshettiği 1930'da yapılan Dostluk Antlaşması'nın yerine geçmesi planlanmaktadır. Antlaşma ile tarafların birbirleri aleyhine herhangi bir anlaşmaya katılmamalarını, taraflardan birinin saldırıya uğraması durumunda ise diğer tarafın saldırganlara yardım etmemesini öngörmüştür (Sarıay, 2010a, s.437).

Yaşanan bu süreçler sonrasında Türk-Fransız antlaşmaları imza altına alınarak, Türkiye ile Fransa, Hatay'da yapılacak olan seçimlerin Türkiye ve Fransa tarafından ortak denetimle sürdürülmesi ve işbirliğine devam edilmesi konularında antlaşmışlardır. Bu çerçevede buradaki süreci yürütmek üzere Fransa temsilci olarak Yarbay Collet i görevlendirirken Türkiye'de Cevat Açıkalin'ı temsilci olarak görevlendirmiştir (Bırsel-Duman, 2013, s.809). Cevat Açıkalin, görevinin kendisine tebliğinden hemen sonra Hatay'a gitmiş ve Fransa'nın atamış olduğu temsilci ile 15 Temmuz 1938'de resmi görüşmelere başlamıştır. Türkiye ile Fransa arasındaki bu gelişmelerden sonra seçimleri yapacak olan komisyon 22 Temmuz 1938'de çalışmalarına yeniden başlamıştır. Türk ve Fransız ordularının güvencesinde 24 Ağustos 1938'de milletvekili seçimleri yapılmıştır. Sonuçlara göre Türk adaylar toplam 40 milletvekilliğinden 31'ini kazanmıştır (Hatipoğlu, 2002, s.689). Seçimleri kazanan tüm millet vekilleri 2

Eylül 1938'de ilk toplantıda Türkçe yemin etmiştir. Millet Meclisi seçimleri sonrasında Hatay Meclisi açılmış ve Cumhurbaşkanı seçimi sürecine geçilmiştir. Yapılan seçim sonrasında Tayfur Sökmen, Hatay Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. Başbakanlık görevine Dr. Abdurrahman Melek, Meclis Başkanlığına Abdülğani Türkmen seçilmiştir (Sarınay, 2010: 442). Hükümet 6 Eylül 1938'de güvenoyu almıştır. Hükümet ilk kabine toplantısında kendi anayasalarını kabul etmiştir. Yine aynı şekilde bu kabinede devletin resmi adı "Hatay Devleti Cumhuriyeti" olarak belirlenmiştir. Devletin yönetim şekli "Cumhuriyet" olarak belirlenmiştir. Aynı gün, Atatürk tarafından çizilen bayrak, kırmızı zemin üzerine beyaz ay ve ortasında kırmızı bir yıldız olarak kabul edilmiştir. Devletin Milli Marşı ise "Türk İstiklal Marşı" olarak kabul edilmiştir (Akçura, 2010, s.359).

Hatay meselesi üzerine devam eden Türk-Fransız müzakereleri esnasında Avrupa'da uluslararası ilişkilerin giderek gerginleşirken diğer bir yandan Almanya ile İtalya'nın barışa tehdit eden tutumları da bir vakadır. Almanya, öncelikle Avrupa'daki Alman birliğini sağladıktan sonra doğuya yönelme arzusunu giderek daha fazla ortaya koymaya başlamıştır. Fransa ve Sovyetler Birliği, ise mevcut duruma istinaden "1935 Yardımlaşma Paketi" çerçevesinde zarar görmesini istemedikleri devletlerle işbirliği yaparak onları koruma altına almaya çalışmışlardır. Bu gergin süreçte İngiltere'nin yatıştırma politikası izlediği ifade edilebilir. Bu süreçte İtalya'nın Almanya ile kurduğu Berlin-Roma Mihveri'ne karşılık İngiltere ve Fransa, İtalya ile ilişkilerini olumlu ve ılımlı bir çerçevede sürdürme çabası içinde olmuştur (Armaoğlu, 2005, s.350).

Fransız Hükümeti, 1938 Dostluk Antlaşması'nın hazırlanması sürecinde Türkiye ile olabildiğince geniş kapsamlı yükümlülükler altına girmek istemiş ve Doğu Akdeniz ile Balkanlarda dayanışma arayışına girmiştir. Fransız Büyükelçi Suat Davaz, Türk Hükümeti'ne önerilerini sunmak üzere Ankara'ya gelmiştir. Ancak, Türk Hükümeti, Hatay konusundaki talepleri henüz tamamen kabul görmediğinden Fransa ile daha fazla ilişki kurup sorumluluk altına girmeye sıcak bakmamıştır. Türk tarafı Fransa'nın zor durumda olduğunu bilmekte ve bunu ulusal çıkarları doğrultusunda değerlendirmek istemektedir. Bu sebeple, Türkiye, Fransa ile 4 Temmuz 1938'de imzalanan Dostluk Antlaşması'nı henüz onaylamamış ve Fransa ile gerçek bir ittifaka ancak Hatay'ın Türkiye'ye bırakılması şartıyla varılabileceğini belirtmiştir. Bu süreç sonrasında ilişkilerde bir duraksama yaşanmış ve bu durum 1939 baharına kadar sürmüştür. Fakat, 1939 baharında Avrupa'daki tehlikelerin artmasıyla, İngilizlerin de teşvikiyle Hatay için bir anlaşma yolu açılmıştır (Soysal, 1981, s.373).

İtalya'nın Arnavutluk'u 7 Nisan 1939'da işgal etmesi, Fransa'yı zor durumda bırakarak Türkiye ile bir an önce anlaşmaya zorlamıştır. Bu gelişmeler sonrasında, Fransa'nın Yakınoğu Kuvvetleri Komutanı General Weygand, 1 Mayıs 1939 tarihinde Ankara'ya gelerek Balkanlar ve Doğu Akdeniz'in savunulması hakkında görüşmeler yapmıştır. Bu, sürecin ciddi bir aşamaya ulaştığını göstermektedir. Paris'e dönen General Weygand, Türkiye ile acilen anlaşma yapılması gerektiğini Fransız Hükümeti'ne iletmıştır. 1939 Nisan ayının ortalarına gelindiğinde Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu ile İngiltere Büyükelçisi arasında Türk-İngiliz İttifakı görüşmeleri hızla ilerlemeye başlamıştır. Fransa bu görüşmeler dışında kalmıştır çünkü Türkiye, Hatay konusu çözülmeden Fransa'nın bu görüşmelere katılmasını kabul etmemiştir. Fakat İngiltere aracılığı ile görüşmelerle alakalı Fransa'ya bilgi verilmiştir (Soysal, 1985, s.101). İngiltere yaklaşan savaş tehlikesi nedeniyle Fransa'ya Hatay'ı Türkiye'ye bırakması yönünde telkinde bulunmuştur. Özellikle İngiltere'nin, Balkanlar ve Doğu Akdeniz bölgesinin savunması açısından stratejik önemi olan Türkiye ile 12 Mayıs 1939'da bir deklarasyon yayınlanmasının ardından, Fransa da Türkiye ile bir an önce anlaşma gereksinimi hissetmiştir. Fransa, bu deklarasyonu benimsemiş olduğundan, Hatay konusundaki tüm önerileri ve taleplerinden vazgeçmiştir (Atabey, 2014, s.70).

Türkiye ile Fransa arasında 19 Ekim 1939 tarihinde imzalanacak olan deklarasyonu, Üçlü İttifak Antlaşması'na zemin hazırlamıştır. Diğer yandan, 29 Haziran 1939'da yapılan son toplantısında Hatay Meclisi oybirliğiyle Türkiye'ye bağlanma kararı almıştır. Hatay Meclisinin bu kararından sonra Türkiye 7 Temmuz 1939'da yasa çıkartarak Hatay ilini kurmuş ve Türkiye'ye bağlanma işlemini resmileştirmiştir. Sonrasında 23 Temmuz 1939'da Hatay da bulunan Fransız kuvvetleri Hatay'dan çekilmiştir (Hatipoğlu, 2002, s.689). Antlaşma, Paris'te onay belgelerinin verildiği 24 Temmuz 1939'da yürürlüğe girmiştir.

Sonuç

Tarih boyunca Türk-Fransız ilişkileri, iki ülkenin çıkarlarına bağlı olarak değişkenlik göstermiştir. Fransızlar, Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Suriye'de bir manda yönetimi kurmuş ve bu yönetim 1920'den itibaren yaklaşık 15 yıl boyunca sürmüştür. Bu süreçte, Suriye'de yaşayan Türkler milli kimliklerini koruma ve varlıklarını sürdürme çabası içerisinde olmuşlardır. Ancak bu durum, Mustafa Kemal Atatürk liderliğinde Anadolu'da verilen Milli Mücadele ile doğrudan bağlantılı değildir ve Hatay meselesinin gündeme geldiği dönemde daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştır. Milli Mücadele'nin uluslararası düzeyde yarattığı etkiler, Fransa üzerinde de baskı oluşturmuş ve kamuoyunun yönlendirmesiyle Fransa, 20 Ekim 1921'de Türkiye ile Ankara Antlaşması'nı imzalamıştır. Bu antlaşmayla Fransa, İtilaf Devletleri arasında Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Hükümeti'ni resmen tanıyan ilk devlet olmuştur. Bununla birlikte, Lozan Konferansı sırasında Türkiye'nin tam bağımsız bir devlet olabilmesi için ileri sürdüğü kapitülasyonların kaldırılması talebine en güçlü muhalefeti Fransa göstermiştir. 1926 yılında Musul meselesi nedeniyle Türkiye ile Fransa arasında ilişkiler gerilmişse de, Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'nin kararını kabul etmesi, Fransa ile ilişkilerde bir yumuşamaya neden olmuştur. Ancak, 1929 yılında başlayan dünya ekonomik buhranı, Osmanlı borçlarının ödenmesi konusunu gündeme getirmiş ve bu durum, Türk-Fransız ilişkilerinde yeni bir anlaşmazlığa yol açmıştır. İkinci Dünya Savaşı öncesinde, Türkiye uluslararası siyasi konjonktürü ustalıkla değerlendirerek Fransa'nın Suriye'ye bağımsızlık verme çalışmalarını bir fırsata dönüştürmüş ve Hatay meselesini gündeme taşımıştır. Bu süreçte Fransa, meseleyi Milletler Cemiyeti'ne götürmüş ve 1936 yılında İsveçli temsilci Sandler, Milletler Cemiyeti Konseyi tarafından raportör olarak atanmıştır. Türkiye'nin sert ve kararlı tutumu, Avrupa'daki siyasi gerginliklerle birleşmiş ve Fransa'nın Türkiye ile doğrudan bir çatışmaya girmesini engellemiştir. Bu durum, Fransa'nın Hatay meselesine daha uzlaşmacı bir yaklaşım benimsemesine neden olmuştur. Sonuç olarak, İngiltere'nin 12 Mayıs 1939'da Türkiye ile bir deklarasyon yayınlamasının ardından, Fransa bu deklarasyonu desteklemiş ve Hatay konusundaki tüm taleplerinden vazgeçmiştir. Böylece Hatay meselesi, Türkiye'nin istediği şekilde çözülerek bölge, 1939 yılında Türkiye topraklarına katılmıştır.

Etik Beyan

Makale bilimsel etik standartlarına göre hazırlanmıştır.

Çıkar çatışması

Yazar çalışmada herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Kaynakça

- Akçora, E. (2010). *Hatay'ın Anavatan'a ilhakının Türk Dış Politikasındaki yeri*. Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası (Makaleler), Atatürk Araştırma Merkezi Yayını.
- Akyüz, Y. (1988). *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu (1919-1922)*. Ankara.
- Altamira, R. (1927). *Beynelmilel Bozkurt-Lotus davasında Türk-Fransız müdafaaaları, müt.: Menemenlizâde Edhem Menemencioğlu, Adliye Vekâleti İstatistik ve Neşriyat Müdüriyeti*. Türk Ocakları Matbaası.
- Armaoğlu, F. (1998). *19.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*. TTK.
- Armaoğlu, F. (2005). *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)*. Alkım Yayınevi.
- Atabey, F. (2014). *1939 Türk-İngiliz-Fransız İttifakı*. IQ Yayınları.
- Balcıoğlu, M. ve Kütükçü, M.A. (2004). *Cumhuriyetin 80.Yılına Armağan: "Cumhuriyet'in Uluslararası Hukuk Alanındaki İlk Başarısı: Bozkurt Lotus Davası"*. Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü.
- Baykara, T. (1996). *Türk İnkılap Tarihi ve Atatürk İlkeleri*. İzmir. Akademi Kitapevi.
- Birsel H. ve Duman, Ö.O. (2013). Fransa'nın Suriye Mandater Yönetimi Müfettişlerinden Pierre Bazantay Gözüyle Yakınoğlu'da Bir Milliyetçi Çatışma Alanı: İskenderun Sancağı (1934-1939). *Turkish Studies*, 8(9), 799-817.
- Düstur, (1929). *Üçüncü Tertip*. C:II, (10 Mart 1337-28 Şubat 1338). İstanbul.
- Karal, E.Z. (1994). *Osmanlı Tarihi*, C.5. Ankara.
- Ersaydı, A. (2010). *Bozkurt-Lotus Davası ve Genç Türkiye'nin Hukuksal Yetkinliği*. S. VI. yyy: Tarih Okulu Dergisi.
- Fromkin, D. (1994). *Barışa Son veren barış, modern ortadoğu nasıl yaratıldı. (1914-1922)*. Sabah Kitapları.
- Gönlübol, M. ve Sar, M.C. (1987). *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1973)*. A.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No.558.
- Gönlübol, M. ve Sar, M.C. (1990). *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası*. Atatürk Araştırma Merkezi.
- Gönlübol, M. ve Sar, M.C. (1996). *1919-1939 Dönemi, Olaylarla Türk Dış Politikası (1919- 1995)*. Ankara.
- Hatipoğlu, S. (2002). *Hatay'ın Türkiye'ye Katılması*. Türkler.
- Karakuş, H.B. (2013). *Atatürk Özel Sayısı: "Genç Türkiye'nin İlk Hukuk Zaferi: Bozkurt-Lotus Davası"*. Ankara: Hukuk Gündemi Dergisi.
- Karal, E. Z. (1994). *Osmanlı Tarihi*, C.5. Ankara.
- Kocabaş, S. (1990). *Tarihte Türkler ve Fransızlar*. İstanbul.
- Köni, H. (1989). *Hatay sorununa yeni bir bakış*. Atatürk Yolu, 4, 535-539.
- Lewis, B. (1998). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. Çev. Metin Kuratlı. Ankara.
- Melek, A. (1991). *Hatay Nasıl Kurtuldu*. Türk Tarih Kurumu Yayını.
- Quelquejay, C. Le. (1998). *Atatürk Dönemi Türk-Fransız Münasebetleri, (1921-1938)*. Üçüncü Uluslararası Atatürk Sempozyumu, C:II. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Irmak, S ve Çağlar, B.K. (1973). *Cevdet Paşa Tarihi Seçmeler*. MEB Yayını.
- Sarınay, Y. (2010a). *Atatürk'ün Hatay Politikası-I (1936-1938)*, Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası (Makaleler). Atatürk Araştırma Merkezi Yayını.
- Sarınay, Y. (2010b). *Atatürk'ün Hatay Politikası-II (1938-1939)*, Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası (Makaleler). Atatürk Araştırma Merkezi Yayını.
- Selek, S. (1987). *Anadolu İhtilali*, C:II. İstanbul: Zafer Matbaası.
- Sipahi, Ç. (1997). *19.Yüzyıl Başlarında Avrupa Dengesi ve Nizam-ı Cedit Ordusu*. İstanbul.
- Sonyel, S. R. (1991). *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*. Türk Tarih Kurumu.
- Soysal, İ. (1964). *Fransız İhtilali ve Türk-Fransız Diplomasisi Münasebetleri (1789-1802)*, 1964 Türk İstiklal H. Ankara.
- Soysal, İ. (1981). *1939 Türk-İngiliz-Fransız İttifakı*. *Belleten*, 182, 367-415.
- Soysal, İ. (1985). *Hatay Sorunu ve Türk-Fransız İlişkileri (1936-1939)*. *Belleten*, 193, 79-110.
- Sökmen, T. (1992). *Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar*. TTK Basımevi.
- Uçarol, R. (1995). *Siyasi Tarih*. Filiz Kitapevi
- Tünay, B. (1986). *Atatürk ve Hatay*. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi.
- Yavuz, B. (1994). *Türk - Fransız İlişkileri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları. <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syf=354136> (Son Erişim Tarihi: 25.01.2018) <http://www.fortunes-de-mer.com/mer/en/18-court-cases.html> (Son E. Tarihi: 01.02.2018)

Extended Abstract

The historical trajectory of Turkish-French relations reflects a complex and multifaceted diplomatic engagement shaped by evolving geopolitical priorities and national interests. This study focuses on the general evolution of these bilateral relations with an emphasis on the Atatürk era and the Hatay issue. The foundation of Turkish-French interactions can be traced back to the Ottoman period, with pivotal developments such as the Capitulations of 1536 granted by Sultan Suleiman to King Francis I. While these early diplomatic and economic relations were mutually beneficial, they gradually became a source of inequality, fostering tensions that would reemerge in later decades. The 19th century marked a shift in the dynamics of Turkish-French relations. Napoleon's invasion of Egypt in 1798 represented a strategic effort to dominate Eastern trade routes and diminish British influence, but it also betrayed France's disregard for Ottoman sovereignty. The resulting Franco-Ottoman tensions led to the formation of alliances between the Ottomans and other European powers, including Britain and Russia, illustrating the shift towards a balance-of-power diplomacy. Despite intermittent cooperation, France pursued imperial ambitions in North Africa and the Levant, often at the expense of Ottoman territorial integrity. Following the collapse of the Ottoman Empire and during the Turkish War of Independence, France's policies towards the nascent Turkish Republic were notably ambivalent. Initially complicit in the post-World War I occupation of Anatolia, France shifted its stance due to the growing strength of the Turkish nationalist movement under Mustafa Kemal Atatürk. The Turkish victories in the Battles of İnönü and Sakarya, combined with British reluctance to support French ambitions in the Middle East, prompted France to reassess its regional strategy. This culminated in the signing of the Ankara Agreement on 20 October 1921, through which France recognized the legitimacy of the Turkish Grand National Assembly (TGNA) and agreed to withdraw from Cilicia. Despite this diplomatic achievement, significant issues remained unresolved. Chief among them was the contentious matter of the Capitulations, which France staunchly defended during the Lausanne Conference. This disagreement symbolized deeper tensions over Turkish sovereignty and economic independence. Furthermore, the issue of border demarcation between Turkey and French-mandated Syria persisted throughout the 1920s, particularly in the İskenderun (Alexandretta) region. The interwar period witnessed both cooperation and friction. The Bozkurt-Lotus case of 1926, sparked by a maritime collision between Turkish and French vessels, exemplified the evolving nature of international legal norms and Turkey's assertion of judicial sovereignty. The Permanent Court of International Justice ruled in Turkey's favor, marking a diplomatic and symbolic victory for the young republic. Meanwhile, negotiations over Ottoman debt repayment continued, with a partial resolution reached in 1928, although the global economic depression soon complicated these arrangements. The Hatay issue, however, emerged as the most significant test of Turkish-French relations in the late interwar era. Under the Ankara Agreement, İskenderun was granted special administrative status, but the rise of Arab nationalism and the imminent end of the French Mandate in Syria heightened tensions. Turkey capitalized on the shifting international climate, particularly France's weakening position in the Levant and the growing threat posed by Fascist Italy and Nazi Germany. In 1936, France brought the Hatay issue to the League of Nations, which appointed a committee led by Swedish representative Sandler to assess the situation. Following deliberations, an autonomous statute and constitution for the Sanjak of Hatay were approved in 1937. Nevertheless, the implementation of the new governance structure faced resistance from both Syrian nationalists and certain French officials, leading to further unrest and delays in elections. Turkish protests and assertive diplomacy, including military mobilization and public demonstrations by Atatürk, pressured France into a more conciliatory position. By 1938, following a series of diplomatic exchanges and mutual concessions, joint French-Turkish supervision of elections in Hatay was agreed upon. The elections held in August 1938 resulted in a Turkish-majority assembly, which proclaimed the establishment of the Republic of Hatay. Tayfur Sökmen was elected president, and the new state adopted symbols closely aligned with Turkey, including the national anthem and a flag designed by Atatürk. The final step came amid escalating European tensions. Italy's occupation of Albania in April 1939 and the prospect of a broader conflict incentivized France to secure Turkish support in the Eastern Mediterranean. On 23 July 1939, French forces withdrew from Hatay. Shortly thereafter, on 7 July, Turkey officially annexed the region, and Hatay became a Turkish province. This peaceful resolution of a complex territorial dispute represented a significant diplomatic success for Turkish foreign policy and a turning point in Turkish-French relations. In conclusion, Turkish-French relations, shaped by centuries of diplomacy, imperial competition, and shifting alliances, reflect the broader transformations of the 20th century. The Hatay issue, in particular, underscores the strategic acumen of Turkish diplomacy under Atatürk, as well as France's pragmatism in the face of geopolitical necessity. The resolution of this issue helped normalize bilateral relations and demonstrated Turkey's capacity to assert its interests within the framework of international law and institutions.